

Adalékok a délvidéki magyarok nyelvéhez és kultúrájához

Szerkesztette Gasparics Judit és Ruda Gábor

Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület

Adalékok a délvidéki magyarok nyelvéhez és kultúrájához

Szerkesztette

Gasparics Judit és Ruda Gábor

Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület

Pilisvörösvár, 2015

Előszó az Olvasóhoz

1. A Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület (MBKKE) 2013-ban kezdte meg a Kárpát-medencében élő magyarok nyelvi és kulturális sokszínűségének a bemutatását a *Muravidék. Adalékok a szlovéniai magyarok nyelvéhez és kultúrájához* című könyv kiadásával. A második kötet a Magyarország és Szlovénia szomszédságában élő horvátországi magyarok életébe nyújt bepillantást. A két országban kisebbségi helyzetben élő magyarokat összekapcsolja, hogy mindkét régióban alacsony létszámú közösségről van szó, nagyon erős az asszimiláció hatása és a szórványosodás. A kötetek tanulmányai a magyarok kétnyelvűségéről, oktatási helyzetéről, történelméről, a kultúra egy-egy szeletéről szólnak.

2. A **délvidéki** (bácskai, bánáti) magyarok nyelvével és kultúrájával foglalkozó harmadik részt az előző két kötet folytatásának tekintjük. Most az Olvasó hét „tanulmánnyal” találkozhat: egy képzőművészeti, egy ünnepkörökkel foglalkozó írással, egy visszaemlékezéssel, három nyelvészeti szöveggel és egy nemzet- és nemzetiségpolitikával kapcsolatos írással.

Először Balázs-Arth Valéria **Vajdasági képzőművészek a Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikonban** című írása ismerteti a *Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikont*, amely a történelmi Magyarország I. világháború után leválasztott déli részeiből alakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia, majd az 1991-ben kitört délszláv háború után Szerbia, Horvátország és Szlovénia magyarságának 20. századi képzőművészeit veszi számba. A szerző kitér a lexikon legfiatalabb művészeire is: az elmúlt nyolc évben már egy újabb nemzedék is indult, amely már keresi, illetve megtalálta helyét a képzőművészeti életben, akikről majd folyamatosan kellene írni a lexikon műfajában is.

Hagymás István **Talpfák** című tizenegy részből álló írása a régi, zentai, Zenta környéki emlékekből előbukkanó, különböző fajtájú és állagú fákról szól. A *VII. Tat(fa)korlát* című rész két rövid alfejezetében (*Talpfák* és *Fapados*) egy szinte hihetetlen történet-legenda, ill. egy álmkép? / látomás? olvasható.

Kissné dr. Kovács Adrienne **Ünnepeink dél-magyarországi hagyományvilága** című írása felidézi Görömbei András szavait: „Egy-egy táj és település annyit ér a nemzet számára, amennyi érték kapcsolódik

hozzá.” A szerző sorra veszi a karácsonyi ünnepekörhöz tartozó ételek (méz, dió, alma, mákos guba) és tárgyak (gyertya, szalma) szerepét, elolvashatjuk a Szálláskereső Jézusról szóló balladát. Kissné dr. Kovács Adrienne szövegének minden mozzanata arra épül, hogy mentjük meg azt, amit még lehet, adjuk tovább a hagyományainkat az utánunk jövő nemzedékeknek.

Molnár Csikós László a **Vajdasági magyar hivatalos helységnevek** című tanulmánya a helységnév-adás problémájával foglalkozik. A Magyar Nemzeti Tanács nyelvhasználati bizottsága 2002–2003-ban kialakította a vajdasági magyar helységnevek meghatározásának elveit, valamint névjegyzéket terjesztett elő. 2004–2005-ben a budapesti Földrajzinév-bizottság is foglalkozott a vajdasági magyar helységnevekkel, és javaslatot tett a magyar nyelvű sajtóban, földrajzi és térképészeti kiadványokban használandó elnevezésükre. Néhány esetben a Földrajzinév-bizottság teljesen más nevet vagy névalakot ajánlott, mint amilyent az MNT Vajdaság Autonóm Tartományban hivatalos használatra megállapított. A záró gondolatok szerint az összhang megteremtése érdekében fokozottabb együttműködésre lenne szükség az illetékes határon túli szervezetek és a megfelelő anyaországi szervezetek között.

Molnár Csikós László másik írásában, **A vajdasági magyar regionális köznyelv**ben megállapítja, hogy a vajdasági magyar nyelvhasználatnak a nyelvi normától való eltérése nem nagyobb az átlagosnál. A vajdasági magyaroknak is van köznyelvük, de az ottani magyaroknak nem mindegyike beszéli, vagy csak felületesen ismeri. Esetükben a nyelvválasztás nem a regionális és a standard (azaz a területhez kötött és az általánosan elfogadott kód) között történik, hanem a magyar és az idegen között, tehát nyelvváltásra is sor kerül. A tanulmány példákat is közöl a helyi beszédből. A délvidéki magyarok a beszédben olyan idegen szavakkal is élnek, amelyek az anyaországban már elavulttá vagy régiessé váltak. Magyarországon már nem élnek a *komittens*, a *diszkutál*, az *installatőr*, a *student*, az *apotéka* szóval, a vajdasági magyar nyelvhasználatban viszont szerb hatásra elő-előkerülnek.

Molnár Ljubić Mónika **Idegennyelv-tanulás kétnyelvűek körében** című írásában foglalkozik az anyanyelv- és az idegennyelv-tanulást különbségével. A többnyelvű személyek esetén jórészt természetes a nyelvelsajátítás, ha az első, második vagy harmadik nyelvről beszélünk, míg az anyanyelv–idegen nyelv különbséggel a természetes és a formális nyelvtanulás eltéréseit hangsúlyozzuk. A horvátországi ma-

gyarok körében végzett vizsgálat után a következő célcsoportot a vajdasági magyarok jelentik.

Székely András Bertalan **A nemzet- és nemzetiségpolitika lehetséges összefüggéseiről a nyelvhasználati jogok figyelembe vételével** című írásában utal arra, hogy a magyar kisebbségpolitika elvi alapvetése, amelyet a gyakorlatban is szem előtt igyekszik tartani a rendszerváltás óta, hogy mind a nemzetpolitika, mind a hazai nemzetiségeket érintő nemzetiségpolitika önértékkel bír. A határon túli magyarsággal való anyaországi törődés és az országon belüli nemzetiségi önkormányzatiság, önazonosság-örzés terén egyaránt jelentékeny előrelépés történt 1989 óta. Mintegy másfélszeresére nőtt egy évtized alatt – 2001 és 2011 között – a magukat valamely nemzetiséghez sorolók száma a népszámlálási önbevalláskor Magyarországon. Kiszélesedtek a nyelvhasználati jogok, valamennyi nemzetiség bekapcsolódhatott az Országgyűlés munkájába, és számottevően megnőtt a nemzetiségek támogatásának költségvetési kerete is. A szerző dolgozatában tényekkel, érvekkel támasztja alá nemzetiség- és nemzetpolitikai szempont – nem reciprocitás alapú – lehetséges összehangolását.

3. Az itt közölt tanulmányok a vizsgált régió nyelvi-kulturális életébe adtak bepillantást, arra ösztönözve minket, hogy érdeklődjünk tovább a közös gyökerek és az eltérő vonások iránt...

Lenti–Pilisvörösvár, 2015 őszén

GASPARICS JUDIT, RUDA GÁBOR

Vajdasági képzőművészet a Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikonban

2007-ben a 78. Ünnepi Könyvhétre jelent meg a *Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikon*, amely több mint tízévi gyűjtőmunkám eredménye volt: az első, képzőművészeket is bemutató szócikkeket a *Révai Új Lexikon*ába írtam, amely 1996-ban indult (és a 18. kötettel fejeződött be 2006-ban, pótkötete 2008-ban jelent meg). Időközben a budapesti Enciklopédia Kiadó kiadta a háromkötetes *Kortárs Magyar Művészeti Lexikont*, amelynek a délvidéki címszójegyzékét én állítottam össze, és írtam meg a délvidéki képzőművészekről szóló szócikkeket. A gyűjtés tehát ezeket a cikkeket előzte meg, és azóta is folyamatosan tart.

A *Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikon* megjelenésében nagy szerepe volt annak az igénynek is, hogy – összefoglaló munka nem lévén a délvidéki képzőművészetről – a művészek folyamatosan hiányoltak egy délvidéki összegezést, és biztattak az elkészítésére.

A lexikon a Délvidék – a történelmi Magyarország I. világháború után leválasztott déli részeiből alakult Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, a későbbi Jugoszlávia (különböző államformákkal) – majd az 1991-ben kitört délszláv háború után a valamikori tagköztársaságokból önállósult új államok közül Szerbia, Horvátország és Szlovénia magyarságának képzőművészetét mutatja be személyi szócikkeken keresztül.

A több mint hatszáz képpel illusztrált lexikon 402, részletes bibliográfiát is tartalmazó szócikkei Szerbia (ezen belül a Vajdaság), valamint Horvátország és Szlovénia területén élt vagy élő, illetve onnan származó vagy hosszabb ideig ott dolgozó magyar képzőművészeit (festőművészeket, grafikusokat, szobrászokat, iparművészeket – keramikusokat, grafikai formatervezőket, díslettervezőket, illusztrátorokat) és művészettörténészeit, művészeti íróit, valamint fotográfusait mutatja

A lexikon borítója

be. A lexikonban olyan művészek is szerepelnek, akik nem elsősorban vagy nem csak képzőművészként jelentősek (pl. színészek, táncosok), helyet kapott néhány olyan filmrendező, aki képzőművészekről készített filmet, továbbá olyan rendezők is, akik díszletet, jelmezt is terveztek. A lexikonba olyan személyek is bekerültek, akiknek a nemzetisége nem magyar, de a délvidéki magyar képzőművészet szempontjából fontos szerepük volt vagy van, szerepelnek olyanok is, akik nem egyértelműen csak a magyar nemzethez tartoznak, ami többnemzetiségű területen igen gyakori jelenség.

A lexikonnak eléggé rendhagyó módon bevezetője is van: **Tolnai Ottó** költő, író írta *A rózsaszín sár, Egy előszó, amely kimozdul* címmel és alcímmel. Tolnai esszéjében sajátos szemszögből – több évtizedes kritikai tevékenységére építve – kíséri végig a délvidéki szellemi – természetesen elsősorban képzőművészeti – örökséget, időnként kitekintve a teljes délvidéki kultúrára is, sőt a délszláv vagy nemzetközi művészethez való kapcsolódásaira is. Tolnai a kortárs művészeket és a „nagy elődöket” egyaránt említi esszéjében, így például foglalkozik **Balázs G. Árpáddal** is, a legalább öt országhoz szorosan kötődő, igazi közép-európai művésszel (aki a Szlovákiában, 2015 januárjában megjelent *Kassaiak Lexikonja 1848–1938 A–I.* kötetében is szerepel): „ahhoz, hogy rajzművészetünkről, grafikánkról teljes képet rajzolhassunk, külön, minden bizonnyal első helyen kellene foglalkoznunk az ő *Adymappájával*, prágai kubista rajzaival, illetve esetünkben mindenekelőtt a *Bácskai galériával*, amelyek megkerülhetetlen szerencsére dokumentált monumentumai művészetünknek. Már nagyon rég nem járt a kezemben a *Bácskai galéria*. Most, előszó-írás közben ismét kezembe véve, szinte elállt a lélegzetem e sokoldalú virtuozitást szemlélve, amely éppen azért olyan megdöbbentő, mert alkalmazott művészetről van szó valójában, egy rövid idő, három hónap alatt végrehajtott akcióról, jóllehet éppen hogy úgy tűnik, nagy időt ölel át, meg úgy, mintha legalábbis tíz művész munkájáról lenne szó, igen, arra gyanítok, itt, ebben a galériában előre elvégzett tíz művész munkája, ebben a galériában, amely nem, illetve nem egészen imaginárius, létezik belőle

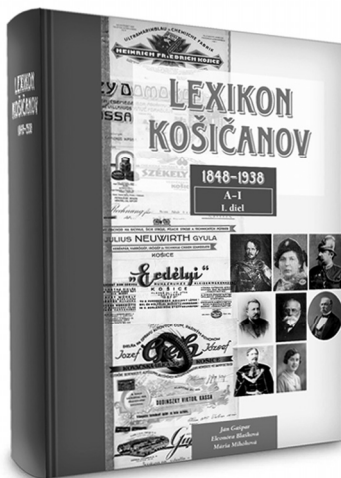
Balázs G. Árpád: Önarckép

még néhány példány, előre installáltatott tíz művész munkája... Hát igen, miért is panaszkodom állandóan, hogy nincs galériánk, amikor **Balázs G. Árpád** és **Csuka** már erről is gondoskodott, elkészítve ezt a hordozható galériát, ezt az egyik legkülönösebb könyvünket, mappánkat. Talán ezért ez a kihagyásos emlékezet, mert először még **Balázs G.** mutatta meg nekem a **Bácskai galéria** egy példányát, egy istentelenül vásott vulkánfiberben hozva be furcsa hagyatékát, rajzokat, monotípiákat, akárha azzal szándékozott volna utolsó útjára kelni, Kháron ladikjába szállni ez a furcsa, ziháló vándor, aki zaklatott élete folyamán Prága és Belgrád között, még inkább Palicson horgonyzott volt le, különös mód egyik legismertebb képét épp az anyósomról mintázva. S még ennél is nagyobb meglepetés ért, amikor most újra olvastam **Csuka Zoltán** előszavát. Miért is gondolom, nincs előszavunk, amikor **Csuka** már rég megírta, hasonlóan tépelődve, van-e avagy nincs vajdasági kultúrélet.

Egyik legizgalmasabb regényünk ez a rajzmappa, a **Bácskai galéria**. Ahogyan **Csuka Zoltánnal** végigutazzák Bácska városait, Zombort, Újvidéket, Ó-Becsét, Zentát, Magyarkanizsát, Szabadkát, Topolyát, Adát, Moholt, Verbászt, és miközben **Csuka** elbeszélget a kiválasztott reprezentánsokkal, **Balázs G.** a legnagyobb rajzolók színvonalán, más-más technikával elkészíti portréjukat, el, most kamatoztatva csak nagy, szinte páratlan parlamenti rajzolóit, újságillusztrátorit tapasztalatát. Egyetlen portrén sem érezni a sietséget, egyet sem tekinthetünk vázlatnak, skicnek, akár melyiket kezdjük is tanulmányozni, az az érzésünk, ez az első a végtelen sorban, annyira friss ugyanis mindegyik, annyira örül művészünk a lehetőségnek,

Csuka Zoltán

Kassaiak Lexikonja

hogy egy fejet, egy embert felmutathat, jóllehet 300-at mutat fel... **Balázs G.** tehát a *Bácskai galériában* virtuóz mód mutatja be, hogyan is lehetséges itt, idő nélkül is megélni a teljességet, meg, mint a kérész, a tiszavirág ahogy megéli.”

A lexikon a 20. századi magyar képzőművészetet mutatja be, és – mivel 2007-ben jelent meg – 2005. december 31-vel zártam le, kivételt csak a 2006-ban elhunyt művészek halálozási adatai képeztek, ezek még bekerültek a szócikkekbe.

Néhány statisztikai adat a lexikonról: a 402 szócikkből mintegy 350 vajdasági személyt mutat be. Pontos számot nem mondhatunk, hiszen több művészt több ország is magáénak tekint, pl.: **Hangya András** (Bácskossuthfalva, 1912. ápr. 14. – London, 1988. dec. 20.) festőművész, Szabadkán élt huszonkét éves koráig, majd Belgrádban tanult, 1947-től viszont Zágrábban alkotott, és utolsó éveit Londonban töltötte; hasonlóképp **Faragó Endre** (Magyarkanizsa, 1929. okt. 15. – Zágráb, 1986. aug. 22.) festő- és textilművész, aki a Vajdaságban élt és dolgozott 1968-ig, majd Zágrábban folytatta pályáját. És egy újabb példa: **Hagymás István** (Újvidék, 1955. aug. 25.): orvos, fotográfus, író a Vajdaságból indult, Debrecenben tanult, néhány évig a Vajdaságban dolgozott, majd 1986-tól Szlovéniában él és alkot.

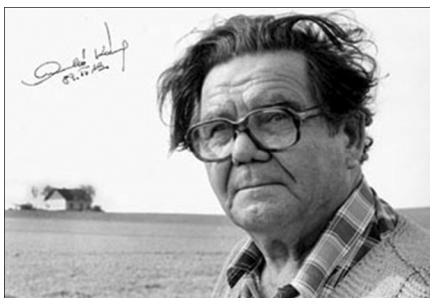
Hangya András

Még néhány adat a lexikonból a képzőművészek tevékenységének meghatározásai szerint, amelyek alapján megint csak nem lehet teljesen pontos statisztikát készíteni, hiszen a legtöbben a képzőművészet több területén is alkotnak, éppúgy, mint a képzőművészeti írások szerzői is sok esetben irodalomtörténészek, szerkesztők, újságírók vagy még egyéb foglalkozásúak. Képzőművészként 16 személy szerepel, festőművészből van a legtöbb, 152, naiv festőből mindössze 6; grafikusból 62, szobrász 27, keramikus 25, karikaturista 8, formatervező 8, iparművész 7, restaurátor 7, grafikai formatervező 6, díszlettervező 6, jelmeztervező 5, divattervező 4, festő- és iparművész 3, éremművész 3, alkalmazott grafikus 3, könyvtervező 2, tipográfus 2, betűtípus-tervező 2, nyomdász 2, tervezőgrafikus 1, ötvös 1, rézműves 1, üveg- és porcelánfestő 1, numizmatikus 1, műkereskedő 1. Vannak olyanok, akik két művészeti ágban is alkotnak, a képzőművészet vagy a fotó mellett a zené-

ben is (4), a táncművészetben (1), a film területén: filmrendező 6, operatőr 6. Végül – főként – a bibliográfiákba felvett írások szerzői: művészettörténész 11, művelődéstörténész 6, muzeológus 2, műkritikus 2, irodalomtörténész 6, szerkesztő 15, újságíró 10, író 18, költő 16.

A lexikon megjelenésekor a szócikkek 166 elhunyt és 236 élő személyről szóltak. 2015-re sajnos ez az arány már változott: több mint húsz művész (szobrász, grafikus, keramikus, festőművész, textilművész, díszlettervező, művészeti író, fotográfus) hunyt el az elmúlt nyolc évben.

Elsőként mindenképpen a rangidős **Andruskó Károly** (Zenta, 1915. jún. 27. – Magyarkanizsa, 2008. febr. 26.) festőművésről, grafikusról és

Andruskó Károly

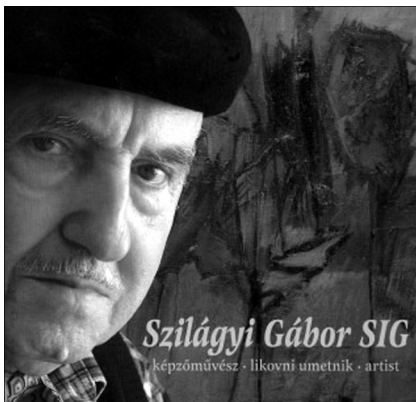
Andruskó Károly: A zentai csata

nyomdászról kell szólnunk, aki az idén lenne száz éves. Rendkívül termékeny alkotó volt, mintegy 7800 grafikát, 4300 ex librist, 4000 olajfestményt és nagyon kedvelt műfajából, a minikönyvből is kb. 220-at készített. Minikönyveit kisgrafikai alkotás-sorozatok miniatűr változataiként alkotta meg: minden lapjuk eredeti fametszet. Festett is, szinte minden technikával (olajfestmény, akvarell, pasztell) alkotott, igazi műfaja mégis a grafika volt, metszetei világhírnevet hoztak számára. Az elsők a *7 Nap* hetilapban jelentek meg. Metszeteit fába vagy a linóleumhoz hasonló műanyagba, podolitba véste. Az 1960-as években kezdett foglalkozni az ex libris műfajával, e téren érte el a legkimagaslóbb eredményeit. Ex librisei markánsan egyediek, a műfajt új tartalommal töltötte meg, sorozatokat alkotott, amelyek szinte teljesen egyedülállóak. Ex libriseinek számát tekintve is valószínűleg a világ egyik legtermékenyebb alkotójaként tartják számon.

Nem érthette meg a lexikon megjelenését, előtte két hónappal hunyt el **Dévavári** (írói nevén **Dér**) **Zoltán** (Szabadka, 1928. okt. 22. – Szabadka, 2007. márc. 31.), akit elsősorban a **Kosztolányi** és **Csáth**-hagyaték gondozójaként, életük és munkásságuk kutatójaként ismernek, de emellett a délvidéki kultúra számos területén tevékenykedett: **Csáth**-ról és **Kosztolányi**ról szóló több kötetnyi tanulmánya mellett írt verseket, dokumentumregényt, ifjúsági regényt, szín- és hangjátékokat, számtalan újságcikket. Rendszeresen írt tárlatokról, képzőművészeti eseményekről, képzőművészekről. A szabadkai *Életjel* irodalmi élőúj-ság egyik létrehozója és szervezője (1958-tól). Az *Életjel* irodalmi élőúj-ság állandó rovata volt az *Ecset és paletta*, ennek keretében rendezték meg 1961-ben **Farkas Béla** retrospektív tárlatát a Városi Kiállítási Csarnokban, halálának huszadik évfordulója alkalmából. Ezt követte **Oláh Sándor** kiállítása (Városi Kiállítási Csarnok, 1961). Az *Életjel* Könyvek és az *Életjel* Miniatűrök szerkesztőjeként több szabadkai képzőművész önéletrajzát tette közzé; a kéziratok nagy része az ő biztatására készült el. Önéletrajzot írt **Balázs G. Árpád** (*Bolyongó paletta*), **Baranyi Károly** (*Ikarosz szárnyán*), **Almási Gábor** (*Szobortalan égljéről jöttem*), **Petrik Pál** (*Múltam ösvényein*), míg **Baranyi Markov Zlata Farkas Béláról** (*Vergődés*), **Gajdos Tibor Hangya Andrásról** (*A csillagos homlokú*) és **Oláh Sándorról** (*Kékfátyolos világ*) írt. Dévavári Zoltán utolsó nagy vállalkozása a hátramaradt Csáth-naplók és az író levelezésének publikálása volt. Kezdeményező alapító szerkesztője (1971), majd fő- és felelős szerkesztője volt a Szabadkán meg-

jelent az *Üzenet* folyóiratnak is (1993–1998). Dévavári Zoltánt sokan „intézményként” emlegették, és így emlékeznek rá ma is.

Szintén a lexikon megjelenésének évében hunyt el, de még kézbe vehette és átnézhetette a vajdasági képzőművészeti életben évtizedekig rendkívül meghatározó szerepet betöltő festőművész, **Szilágyi Gábor** (Pacsér, 1926. okt. 17. – Szabadka, 2007. okt. 12.). Minden tekintetben jellemezte őt a sokoldalúság: mindent kipróbált, stílusokat, technikákat, nagyfokú igényességgel. Kiváló pedagógus volt, több művész, tanár

Szilágyi Gábor

tartja őt mesterének. A festészet mellett például grafikai formatervezéssel is foglalkozott: védjeleket, plakátokat, könyvillusztrációkat is készített. Alkotói pályáján egymást követték a korszakok (például a színek szerinti fehér, kék, majd a barna, zöld, zöldeskék korszak). Állandó motívuma volt napraforgó, a vajdasági táj része. Tevékenyen részt vállalt a Vajdaság képzőművészeti életének irányításában és szervezésében: a szabadkai Stil Galéria alapítója és vezetője (1962–1969), a Szabadkai Képzőművészeti Találkozó munkatársa (1962–1969), igazgatója (1969–1983). A Vajdasági Képzőművészek Egyesületének elnöke, a Jugoszláv Képzőművészek Egyesületének elnökségi tagja (1978–1982), a szabadkai egyesület titkára (1982–1992) volt. Az egykori Jugoszlávia művésztelepeinek állandó résztvevője, szervezője, és e művésztelepi munkáról felbecsülhetetlen értékű fotódokumentációt is készített. A művésztelepekkel, képzőművészeti élettel írásaiban is foglalkozott, amelyek nélkülözhetetlen források a múlt összegezéséhez.

Többek között **Szilágyi Gábor** tanítványa volt **Weiss Zoltán** (akit sokáig inkább **Koncz István** néven ismertek) (Belgrád, 1932. szept. 12. – Magyarkanizsa, 2012. január ?) rendező, színész, díszlet- és jelmeztervező. Szabadkán végezte a tanítóképzőt, rajztanára Anika Gyula volt, aki felfedezte tehetségét, és a szabadkai régi zsidó otthonban működő festőiskolába küldte, ahol neves művészek tanítottak, többek között **Szilágyi Gábor**, akitől elsősorban plakáttervezést és reklámgrafikai tervezést tanult. Az 1958. okt. 30-án lét-

rehozott *Magyarkanizsai Amatőrszínház* alapítója és 38 évig vezetője, rendezője, színésze, díszlet- és jelmeztervezője, de más színházaknak, pl. a Szabadkai Népszínháznak, a Szabadkai Népkörnek, a Zombori Színháznak, a kulai és verbászi amatőröknek is tervezett. Tíz évig rendezett Óbecsén is, ahol szintén tervezte a díszleteket és a jelmezeket is. A színházi előadások plakátjait, szórólapjait is ő tervezte. Díszlet- és jelmezterveit többször díjazták.

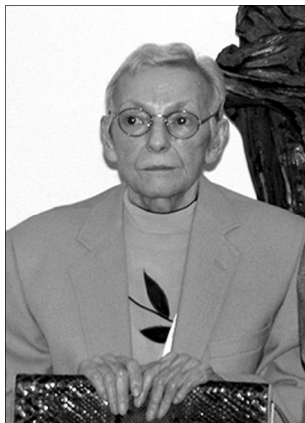
Homonai Pál

2010 végén hunyt el a vajdasági naiv festészet világszerte ismert és elismert művésze, **Homonai Pál** (Ürög, 1922. máj. 28. – Kecskemét, 2010. dec. 6.), aki asztalosként a bútorok intarzia-képeinek készítésével jutott el a naiv festészethez már az 1960-as években.

Oto Bihalji-Merin (Zemun, 1904–1993), a világ naiv művészeit számba vevő ismert író, művészettörténész fedezte fel, és kísérte figyelemmel művészetének alakulását. Homonait sajátos, már több mint harminc éve kialakult stílusa megkülönböztette a többi naiv festőtől. 1992-től haláláig Kecskeméten élt és alkotott.

A képzőművészeti élet másik „nagy öregje”, az utolsó még élő tanú, a 1952-es Palicsi Ünnepi Játékok keretében rendezett vajdasági magyar képzőművészek kiállításának résztvevője, **Ivanos Sándor** 2013-ban hunyt el, kilencvenegy éves korában. Festéssel, grafikával foglalkozott, realiztikus akvarelleket, kisgrafikákat – ex libriseket készített. Állandó témája volt a táj – s ezen belül is a palicsi – alkotásai a természettel való harmónián kívül biztos szakmai tudást (sokféle technikát alkalmazott), könynyed vonalvezetést és jó színérzékét tükrözik.

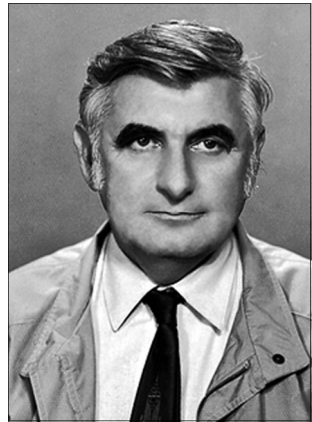
Az 1928-as nemzedék egyik tagjáról, **Dévavári Zoltán**ról az előbbieken már szóltunk. 2012-ben hunyt el e nemzedék egyik tagja, **De Negri Endre** (Szabadka, 1928. aug. 23. – Szabadka, 2012. dec. 10.) építésmér-

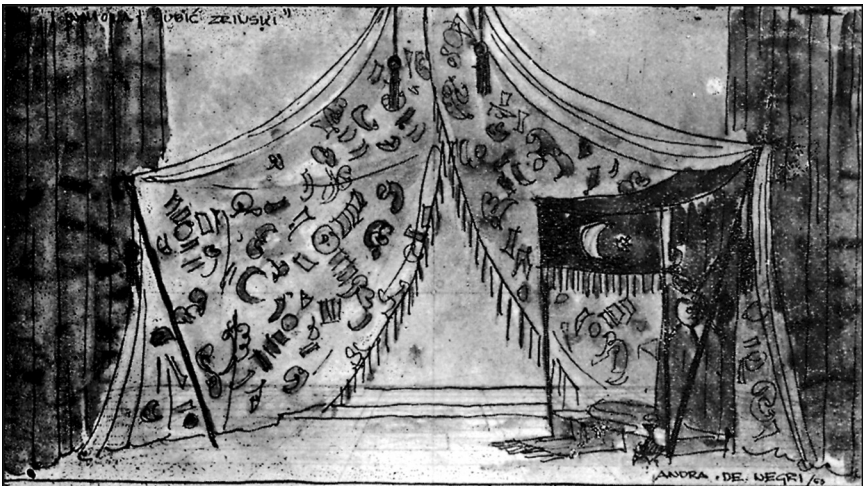
Kalmár Magda

nők, aki pályáját díszlettervezőként a szabadkai Népszínházban kezdte. Nevéhez több műszaki újítás is fűződött: 1952-ben ő készítette el a Népszínház forgószínpadának terveit (amely Jugoszláviában is a legkorszerűbb forgószínpad volt). 1952 nyarán a színház átalakításakor fel is szerelték ezt a forgószínpadot. Sajnos, ma már a színház épülete sincs meg Szabadkán.

2013-ban hunyt el a legendás 1928-as nemzedék utolsó képviselője, **Kalmár Ferenc** (Szabadka, 1928. máj. 25. – Szabadka, 2013. okt. 14.) szobrász, keramikus. A Kalmár házaspár ismert művészpár volt, feleségével **Kalmár Magda** (Kopács, 1936. jún. 8. – Szabadka, 2013. júl. 22.) keramikussal a kezdetektől együtt haladtak a művészi alkotómunka sokszor rögzös útjain: a legtöbbször együtt vettek részt művésztelepek munkájában, kiállításokon. Szinte természetes volt, hogy lányuk, **Kalmár Magdolna Médi** (Szabadka, 1964. okt. 5.) is keramikus lett. Magda kiváló keramikus volt, sajnos életének utolsó éveiben már betegeskedett, és emiatt már kevesebbet dolgozott. Ferke (így nevezték, akik szerették), pár hónap után a halálba is követte feleségét.

De Negri Endre

De Negri Endre: Díszlet

Kalmár Ferenc alkotópályája rendkívül gazdag volt. „A délvidéki magyar képzőművészetben mindig is sokkal kevesebb volt a szobrász, mint a festőművész. Kevés művésznek adatott meg alkotással eltöltött hat évtized: **Baranyi Károly** és **Almási Gábor** után – bármilyen furcsának is tűnik Ferke fiatalos, mindig huncutul mosolygó arcára gondolva – a nyolcvanegy éves **Kalmár Ferenc** jelenleg a szobrászat „nagy öregje” a Vajdaságban.

De nemcsak a Vajdaságban. Szerbiában is egyike a legelismertebb művészeknek, sőt nemzetközi biennálékon és triennálékon is mindig figyelmet keltettek alkotásai, fából faragott, és sajátosan festett, a legtöbbször madarakat, de időnként bogarakat, pókokat vagy egyéb állatokat, esetleg növényeket ábrázoló szobrai, amelyeket többször díjaztak is.

A szerbiai jagodinai Naiv és Marginális Művészetek Múzeuma megrendezte **Kalmár Ferenc** utóbbi két és fél évtizedben készült alkotásainak retrospektív kiállítását, amelyre egy nagyon reprezentatív, háromnyelvű (szerb, magyar és angol) katalógust is megjelentetett. A kiállítás első állomása 2009-ben, Budapesten, a Közép-európai Intézet volt, ahol a teljes kiállításból egy válogatás került bemutatásra rendkívül nagy sikerrel. Ugyanebben az évben a szabadkai Képzőművészeti Találkozóban, majd Újvidéken és Belgrádban is bemutatták a kiállítást, amelynek utolsó helyszíne a jagodinai Naiv és Marginális Művészetek Múzeuma volt. A múzeum 2007-ben életműdíjat ítelt oda **Kalmár Ferenc**nek.

De Kalmár nemcsak fával dolgozott. A fa – saját bevallása szerint – pályája kezdetétől végigkíséri (sőt gyermekkorától is, hiszen apja ács volt, akkor szerette és ismerte meg a fát mint anyagot), ezen kívül azonban nagyon sok anyaggal dolgozott. Huszonegy éves, amikor elkészíti a bronzból öntött *Kis halász* című szobrot, egyikét az első szobrainak, amelyet 1951-ben állítottak fel Palicson az Állatkert igazgatósági épülete előtt. Az első köztéri szobrát még mintegy tíz követte Vajdaság-szerte, az 1944/45-ben ártatlanul kivégzett áldozatok emlékére emelt, kétféle néven is ismert *Vergődő madarat (Törött szárnyú madarat)* 1994-ben állították fel Szabadkán. (Balázs-Arth Valéria: 60 év szobrai, **Kalmár Ferenc** alkotásainak sokszínűsége. *Magyar Szó*, Kilátó, 2009. okt. 17.)

Sajnos, e monumentális emlékmű sorsa szomorúan végződött: a 350 kilogrammos bronzszobrot (néhány nappal alkotójának halála után) ellopták a Zentai temetőből, és miután több mint egy évig nem találták meg, elkészítették a pontos mását, és 2014 novemberében ismét felállították.

A már említett **Kalmár-házaspár** mellett Szabadkán, de az egész Vajdaságban is ismert művészpár még a **Togyerás-házaspár**: **Togyerás Irén**; Tucics (Szabadka, 1942. jún. 15.) keramikus és férje, a néhány évvel ezelőtt elhunyt **Togyerás József** (Alsóittebe, 1930. aug. 25. – Szabadka, 2011. okt. 12.) keramikus. Az együtt végzett alkotómunkába szinte beleszületett lányuk, **Togyerás Diana** (Szabadka, 1962. júl. 12.), aki a szülők elmondása szerint már hároméves korától gyúrta, formázta az agyagot, és természetesen a keramikus pályát választotta. „A legszebb emlékeim azonban a külföldi kiállításokhoz kapcsolódnak. Kiállítottam már Indiában, Törökországban, Olaszországban, és hat évvel ezelőtt mindhárman közös tárlaton mutatkoztunk be Kairóban. Csodálatos érzés együtt részt venni kiállításokon, hiszen így válik láthatóvá, hogy mit is tudtunk a magunkévá tenni a művészetből az elmúlt negyven év alatt – így emlékezett vissza pályájára **Togyerás József** egy velük készült interjúban. (Rencsényi Elvira: Életük meghatározója: a művészet. *Hét Nap*, 2006. ápr. 19.).

A keramikusok közül 2010-ben hunyt el **Matuska Ferenc** (Temerin, 1934. okt. 9. – Temerin, 2010. dec. 11.) keramikus, fazekas, az Agyagember, ahogyan Csorba Béla nevezte. Matuska fazekasnak tanult, és később is folyamatosan alkotott a hagyományos fazekasművészet szellemében hagyományos formákat, minta nélkül, amelyek mindig rendkívüli értékkel bírtak. Motívumait a népi hagyományból vette. 1959–1960-ban részt vett a szecessziós szabadkai Városháza díszhomlokzatán levő kerámiaelemek restaurálásában. Egyik alapító tagja, állandó résztvevője volt a Temerini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábornak: „Matuska Ferencet úgy ismertük meg, mint a kerámia bűvkörében élő tudós mesterembert. A TAKT (Temerini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábor) fiatal értelmiségi rétegének egyik, a vérbeli alkotót formázó mintaképe volt. Természetszerűen beletartozott a TAKT-ikonosztázba. 1976-ban az egyik alapító tagja, majd segítője és keramikus szakmai előadója, 1987-től pedig a TAKT művésztelepi szobrászcsoportjának önzetlen művészeti vezetője is volt. Történeteket meséltek róla: évekig zsákszámra hordta a közösségi munkára szánt agyagot, majd a saját otthoni kemencéjében égette ki a művésztelepen készített agyagtárgyakat. Így a kerámia csoport lett a Hevér-tanyára kiköltözött művésztelep egyik fő erőssége...” (Péter László: Agyagember. *Magyar Szó*, 2011. március 21.)

A TAKT-on résztvevő keramikusok közé tartozott a fiatalon elhunyt **Csernus László** (Topolya, 1965. júl. 15. – Kecskemét, 2012. júl. 25.) is. 1991-ben a tábor egyik vezetője is volt. Kerámiai ipari szakon végzett Zágrábban, majd Kishegyesen dolgozott a Bácska Épületanyag-ipari Munkaszervezetben. 1991-ben Kecskemétre költözött. Péter László írja róla a TAKT-ról készített monográfiájában: „Csernus már a korábbi években (1985, 1988, 1989) szakmai rátermettségével csendes segítőtje volt a TAKT-nak. (Matuska Ferencsel karöltve, közös elhatározásból építették meg például a Hevér-tanya hagyományos fa- és széntüzelésű kerámiakemencéjét.) Akkortájt a Dévics Imre Művésztelep technológiai titkára, egyébként az agyagtechnológia kitűnő ismerője, kísérletező újtója, a TAKT fiataljainak pedig kiváló oktatója és irányító művésze volt.” (Péter László: TAKT Temerini Alkotóműhely és Képzőművészeti Tábor (1976–2008) Timp Kiadó, 2008).

Izrael Edit

A Dévics Imre Művésztelep résztvevője volt, főként a hatvanas években **Deák Ferenc** (Magyarittabé, 1938. jan. 1. – Szabadka? 2012. okt. 21.), akiről kevesen tudták, hogy az iparművészeti középiskola kerámia szakán végzett. Ő ugyanis elsősorban íróként, költőként, forgatókönyvíróként vált ismertté és elismertté: irodalmi és filmírói munkásságáért számos jugoszláv, vajdasági, magyarországi és nemzetközi díjat is kapott. Rendkívül sokoldalú alkotó volt, aki emellett még fontos tisztségeket is betöltött, ugyanakkor képzőművészeti tevékenységével (kerámia, festészet és grafika) élete végéig nem hagyott fel: eljáró művésztelepekre, képeit közölték a lapok, és sokszor saját maga illusztrálta könyveit.

Két elhunyt iparművésszel fejezném be ezt a kissé szomorú – és sajnos nem a teljesség igényével készült – kiegészítést a *Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikon*nak. Bačić Ilona; Kolesarević (Szabadka, 1927. máj. 21. – Szabadka, 200?) festő- és iparművész, a belgrádi Tanárképző Főiskola festészeti szakán szerzett oklevelet. Tanárként kezdett dolgozni, és onnan is ment nyugdíjba, de pedagógusi munkája mellett folyamatosan foglalkozott alkotómunkával is: akvarellek festésével kezdte, majd kerámiát is készített: pannókat és tányérokat festett. Fali-

szőnyegeket először 1964-ben állított ki, majd a textilfestést is kipróbálta: indiai vásznakat batikolt, később selymet festett, népi motívumokat is felhasznált.

Textillel is foglalkozott **Izrael Edit**; Basch (Szabadka, 1951. ápr. 21. – Szabadka, 2011. okt. 13.) is, aki élete nagy részében divattervezőként dolgozott, emellett jelmezeket is tervezett. A szabadkai Bosch + Bosch csoport egyik alapítójaként kezdett képzőművészettel foglalkozni, majd az újvidéki Tanárképző Főiskola képzőművészeti szakán végzett. A Željezničar Készruhagyár (1975–1981), a Vranjei Pamutüzem divattervezője (1981-től), amelyből közreműködésével jött létre a Yumco Gyár, ennek a tervezője (1986-ig). Több vajdasági és szerbiai vállalat, majd a Maya Gyár gyermekkonfekció-tervezője (1992–1996). Az 1980-as 1990-es évek egyik legsikeresebb jugoszláv divattervezője volt. Kollekcióit számos hazai és nemzetközi kiállításon is díjazták. Az 1990-es évek végétől üveg- és porcelánfestéssel kezdett foglalkozni: különleges formájú üvegekre arannyal különböző motívumokat festett. A szabadkai Városi Múzeumban alkotásaiból posztumusz retrospektív kiállítást rendeztek.

Egy különleges területtel foglalkozott **Kovács-Pécskai Csaba** (Zombor, 1944. szept. 11. – Nürnberg, 2010. márc. 26.) ipari formatervező, aki a Belgrádi Egyetem Művészeti, Iparművészeti és Ipari Formatervezési Kara formatervezői szakának elvégzése után két évvel Németországban, Kölnben kirakattervezőként kezdte pályáját, majd egy világítástervező cég osztályvezetőjeként már komoly, művészi követelményeknek megfelelő világítástechnikai munkákat (a római FAO-palota; a müncheni Kulturzentrum und Philharmonie am Gasteig; a luxemburgi Casino des Yeux; a kölni Ford AG (1985); a kölni Maritim Hotel (1990); a bonni Maritim Hotel) tervezett. A világítás műszaki eszközeit és megoldásait művészeti aspektusból, ugyanakkor funkcionálisan közelítette meg. A fény és árnyék kreatív felhasználásával az architektúra negyedik dimenzióját hozta létre. A tervezésen kívül elmélettel is foglalkozott, szemináriumokon rendszeresen tartott előadásokat e témában, valamint német szaklapokban is publikált.

A lexikon a művészi fotók készítőit is számba veszi: kettő közülük időközben már elhunyt: mindketten az újvidéki *Magyar Szó* napilap fotóriportereiként dolgoztak: **Ifjú Gábor** (Újvidék, 1947. jan. 6. – Újvidék, 2011. júl. 1.) (1970-től), a *Szivárvány* című mellékletében a fotózási rovat szerkesztője volt, az 1990-es évek végétől a képek számítógé-

pes feldolgozását végezte. A napilapokban közölt jóval tízezret meghaladó képein kívül fotói megjelentek könyvekben, plakátokon, lemezborítókön is. **Zámbó Illés** (Szilágyi, 1939. júl. 12. – 2009. márc. 17.) 1972–1996ig volt a *Magyar Szó* tudósítója, fotóriportere, utána a *Dunatáj* hetilap és az *Újvidéki Televízió* munkatársa, közben a *Dunatáj* szerkesztője (1982–1987) is. Fotózással és filmezéssel középiskolásként kezdett foglalkozni Szabadkán. Rövidfilmjeivel filmszemléken, filmfesztiválokon is részt vett, több díjat is nyert.

A lexikonba felvett személyeket érintő szomorú kiegészítéseket zárjuk **Szeli István** (Zenta, 1921. szept. 11. – Újvidék, 2012. február 25.) irodalomtörténésszel, a Tanár Úrral vagy Szeli bácsival, ahogy még hallgatói nevezték nagy szeretettel és tisztelettel. 19. századi magyar irodalmat, világirodalmat tanított, kutatási területe volt a vajdasági irodalom, kapcsolattörténet, a felvilágosodás és a romantika irodalma. Az újvidéki Hungarológiai Intézet igazgatói tisztségét is betöltötte. Képzőművészettel csak érintőlegesen foglalkozott: főként Zenta művészetével és zentai képzőművészekkel, elsősorban a fiatalon elhunyt zentai szobrásszal, Tóth Józseffel, a zentaiakon kívül pedig B. Szabó György (Nagybecskerek, 1920. aug. 30. – Muraszombat, 1963. jún. 14.) festőművész, grafikus, kritikus, irodalomtörténész, műfordító életművével.

Ifjú Gábor: Muzsikusok

Természetesen ezzel nem merülnek ki a lexikon vajdasági képzőművészetet érintő kiegészítései, de a legfontosabbnak tartottam azokról a művészekről írni, akiknek pályája sajnos, időközben lezárult. A lexikonban szereplő többi művész, illetve képzőművészettel valamilyen

Ifjú Gábor

formában foglalkozó személy pályája is rengeteg újdonsággal szolgál: újabb tevékenységek, kiállítások, díjak, kiadványok, amelyek számbavétele egy újabb kiadást igényelne. Ugyanakkor egy új nemzedék is indult. Ezek a fiatalok a lexikon megjelenésekor még nem fejezték be tanulmányaikat, vagy éppen csak elkezdték pályájukat, ami még nem elegendő feltétel egy lexikonba való bekerüléshez. A címszólístára felkerülő művészek születési évét tekintve a legfiatalabb (egy ilyen van a lexikonban) 1978-as születésű. Ma már ebből a korosztályból több olyan vajdasági képzőművész alkot, dolgozik, akiknek a munkája figyelemre méltó, és ma már bekerülhetne egy ilyen lexikonba. Érdekesség – ha már a fiatalabb nemzedékekről esik szó – hogy tizennyolc művész (vagy művészházaspár) családjában folytatták a gyerekek a művészi pályáját, a legtöbb esetben ugyanazon a területen, mint a szülő vagy szülők (ez elsősorban a keramikusokra jellemző).

Vojvođanski likovni umetnici u „Leksikonu likovnih umetnika južnih krajeva”

Autorica koja je ujedno i autorica „Leksikona likovnih umetnika južnih krajeva” – ilustrovanog sa više od šeststo slika, koji sadrži 402 detaljnih ličnih članaka –, u svojoj studiji daje kratak prikaz svog dela. Leksikon obrađuje savremeno stvaralaštvo likovnih umetnika koji su posle prvog svetskog rata postali građani Kraljevine SHS, kasnije Jugoslavije, a još kasnije Srbije, Hrvatske i Slovenije. Navodi i neke zanimljive statističke podatke o vojvođanskim umetnicima. Poslednji podaci leksikona datiraju iz 2005 godine (sa nekim podacima iz 2006-e), stoga autorica ukratko predstavlja umetnike koji su preminuli nakon što je

Leksikon izašao iz štampe, a i najmlađe stvaraoce, napomenuvši da se u zadnjih osam godina pojavila nova generacija umetnika, koja traži i pronalazi svoje mesto u likovnom životu, te o kojoj bi trebalo stalno pisati i u enciklopedijskom žanru.

(Prevod: SZILÁGYI Károly)

Talpfák

(I–XI.)

I.

Két tonett

Apám ül a hintaszékben, előre-hátra billeg, ring. Mozog a szája, az álla fel-le jár, rág valamit, de a falat nyeletlen marad.

Nem értem. Kicsi vagyok még, inkább kevesebb, mint több három-évesnél, még a húgom sem született meg...

Kérdésemre azt feleli titokzatos huncut mosollyal, hogy a nyelvét rágja, majd, a hatás kedvéért kihúzza a fogai közül egy darab valamit, s immár ketten rágjuk a nyelvnek mondott-hitt apaízú képlékeny masszát...

Most magam is itt ülök a hajlított fából készült tonettszéken, s miközben életem legelső emlékképeit próbálom papírra vetni, azon kapom magam, hogy még mindig apám nyelvét rágom, ezen a réven fakadnak ki belőlem a szavak...

Felnőtt vagyok és testvérem is megszületett már, vagy ötvenkét éve.

A képből csak a tegnapi éjjeli álmom kisfiúja hiányzik, aki úgy állna most itt mellettem, mint én annak idején a hajlított fából készült tonett hintaszéknel, amelyben apám ringatta magát. Az álombeli kisfiú akár az unokám is lehetne, s megkérdezhetné tőlem, hogy min rágódom, mire én is a szájába adhatnám a nyelvem, apám nyelvét, azt a bizonyos apaízú képlékeny masszát, amelyet nem lehet – nem szabad lenyelni...

Édes volna, sárgadinnye ízű, mint manapság a rágógumik.

II.

Szomorúfüzek

Az emeleti erkélyről nézve olyan kicsi lehettem a szomorúfűz alatt, mint egy tőből fakadt vadhajítás. A fa földig hajló vesszeinek sötét udvarában anyám nekem szánt, fagylaltra ledobált, fehér apró alumínium pénzecs-

kéit keresgéltem sietve, mert a triciklis fagylaltos egyszer már csengegett, jelezvén, hogy a közelben jár...

A tündérek, a két lány, leányaim ugyan még nem mentek el hazulról, de már otthon sem voltak igazán, amikor lencsevégre kaptam őket az emeleti erkélyről, amint a magam ültette fiatal fűz alól visszanéztek. A fényképből semmi sem hiányzik, maradt a szomorúfűz is, maradtak a lányok is, piros keretből néznek vissza félutukból, néznek fel előre...

A fűzfa mostanában korhad, de azért tavasszal még koronaudvart hajt maga köré, ahol fehér, lapos, aprópénznyi kövecskék várják, hogy sietve összeszedessenek, mert a fagylaltos mindig kétszer csönget.

III.

Talpfák

Rózsához rendszeresen átjártam. A szomszédban lakott, mindig bekopogtam, ahogy illik, s mindig beengedett magához. A négyéves férfi-gyermek szerelmével szerettem s udvaroltam a magas, barna kamaszlánynak: néztem, ahogy él, nem tudtam levenni a szemem a lábairól, melyek szinte táncoltak minden lépésében.

Egyszer hiába kopogtam az ajtaján.

Utánamentem: világgá.

A vasút talpfái akkortájt igen távol estek egymástól, jó nagyokat kellett lépkednem a sínpárok között, mégsem érhettem utol, pedig vonat sem jött. A talpfák azóta sűrűbbé váltak, s lépéseimet is elapróztam, hogy mindegyikre rálépkedjek, ahogy illik. A párhuzamos sínpár az idő múlásával lassan összeért bennem, s a talpfák is elfogytak a lábam alól az egyik kanyarban. Mostanában, a talpfákat nem koptathatván, a páratlan vágányon egyensúlyozok kézzel, lábbal, próbálgatom a legényest, amely, félek, valahol kitáncolta magát belőlem, és a vonat egyre közeleg.

IV.

Villanypóznák

Állok a zakatoló fapados vonat fülkéjének ablakánál. A film pereg: a táj futó képkockáit villanypóznák végtelen sora foglalja keretbe. A dróthuzalok süllyedő-emelkedő hullámai hol alulról, hol felülről tolulnak a

mozgó képekbe, amíg csak meg nem állunk, le nem szállunk a szerelvényről egy állomáson, amíg haza nem érkezünk új otthonunkba.

Állok az ablak előtt, áll a táj, állnak a villanypóznák, és a huzalok sem hullámoznak a szemem előtt. Az esti gyors a menet mindenkori rendje szerint halad el a házunk előtt, hallom a kerekek zakatolását és a nagy robajt, amint a hídra ér, de én már anyámat nézem, ahogy rajzol. Házikó körvonalai kerekednek ki a keze alól, már a kémény is füstöl, érzem a hajlék melegét odabenn. A papíros kék egén vándormadarak tartanak délnek vitorlázó „V” alakban. A léckerítés mögött fenyőfa tör a magasba. A házhoz vezető kitaposott ösvényen egy kisfiú és egy kislány közelít felém. Magunkra ismernek, fogom a kishúgom kezét, és vezetem ki a képből, megyünk magunkhoz.

Újabbán álmaimban rendre lekésem a menetrend szerint induló vonatokat, és régvolt otthonaimhoz keresem magamban a kitaposott ösvényt, amelyeket már régen benőtt a fű. Ha rábukkanok véletlenül egy-egy félig lepusztult öreg házra, minden ismerős, de a kémény nem füstöl már, az égen sem szállnak madarak, a fenyőfát kivágták, a léckerítés elkorhadt, és a szobában üresen ring a hintaszék, de ha kinézek az ablakon, a villanydrótok ott hullámoznak a szemem előtt, a futó fapóznák közeiben.

V.

Vadnarancs

A vadnarancsfa-sor a magas vasúti töltés túlsó oldalán szegélyezte a népkertet. Házi narancsról azokban az időkben még nem hallottam. Korai kétlakiságom első, erdő melletti őszi sétaújtjai ezek között a nem szelíd narancsok között zajlottak. Az erdőszéli ösvényt szinte teljesen betérítették ezek a furcsa zöldes-sárgás termések, amelyek alig lehetnek valamivel kisebbek gyermekkoponyámnál. Tulajdonképpen veszélyesek voltak az erdőkerülések, mivel az ember alól szó szerint kicsúszott, kigurult a talaj, a magas fákról lehulló súlyos gyümölcsök meg fentről jelentettek fenyegetést a jólfésült hajakra.

De ünnepek is számítottak a vadnarancsok, narancsosok között, alatt eltöltött órák Icával, aki világos színű bolerót, fehér túsarkú cipőt és kontyot viselt. Ő volt körösztmama, így ő-vel. Magam ünneplőben, puha fehér ingben, drapp nadrágban, illó frizurával örültem az életnek,

amelyet narancsok varázsoltak vaddá, minden keresztfiúságom ellenére... Aztán a vadnarancsok szép lassan oranzsra színeződtek a szememben, és kezdtek megszélidülni bennem, de Ica vad narancsai még sokáig képben maradtak, ahogy a magam kétlakiságai is valós élőképként köszönnek vissza újfent minden felvételtől.

Most újra ünnep van, a győztes város napja. Sok az ember, nagy a tömeg errefelé, a Dél-Alföldön szeptember tizenegyedikén. A zentai Tisza-part sétányán árusok kínálják portékáikat. Az egykori csatamező helyén most színes léggömböket, gumi- és vattacukrot próbálnak rásózni a nem túl jólfészült gyerekekre, meg a keresztanyjukra, akik már rég elfeledték a bolerót. Az egyik áruspult mögül az eladó a botokra mutat, ahogy a tekintetünk találkozik. Közelebb megyek. Juhászbotok. Talán Icától hallottam valamikor gyerekkoromban arról, hogy a törökdúlás után, a városba telepített őseim egykor juhászok voltak... Semmi alkudozás, csak a kérdés részemről, hogy milyen fából van. „Vadnarancs”.

Az Őrségben őrizzük egymást.

VI.

Rózsafa

Rózsa nagy volt, talán kétszer akkora, mint én, jó, ha felértem a derekáig, de lehet, hogy addig sem. Emlékszem, egyszer kijött a házból, át a rózsakerten, amelyben az a bizonyos rózsafa is virított, mint a nótában, az ablak előtt, vagy alatt, már nem is tudom pontosan, akkoriban a „Marína” volt a sláger.

NagyRózsa azon a szombat délutáni kijövetelen bálba készült. Ezt onnan tudtam egészen biztosan, mert rózsát tűzött a derekára. Akit történetesen nagyRózsának hívnak, kijön a házból, átvonul a rózsakerten, szakít egy rózsát a fáról, és azt dereka jobbára tűzi, az bálbamenős. Homályos fogalmaim lehettek a bálról, mégis megsejtettem, hogy nagyRózsa másé lesz.

Azt mondják, kevésszavú gyerek voltam, talán így igaz, magamban mégis sokat beszélgettem, hosszú társalgásokat folytattam nagyRózsával, én voltam ő is, és nagyon jól megvoltunk így egymással, kettesben, másodmagamban.

Talán nagyRózsa derekának rózsája, talán a vele való titkos belső dialógusok teszik, hogy Rózsa: kimondva, leírva, látva, elképzelve, sza-

golva, ízelve, tapintva különleges bizsergést vált ki bennem, álmaimban köldök alatti vérbőséget...

Hal(l)ás: ezzel is el kell számolnunk, nem úszhatjuk meg.

NagyRózsának mély, rekedt hangja volt, szenvedélyesen szívta a cigarettákat, egyiket a másik után. Aztán egyre többet köhögött, előbb torokból, aztán légcsőből, tüdőből, végül egész valójából. Úgy mesélték, hogy a nagyobb lánya karjaiban halt meg, megfulladt. Szegény Angéla, szegény nagyRózsa... A ház, amelyből kijött, már régen másoké, nincs a rózsakert sem, a rózsafa nem virít az ablak előtt, vagy alatt, már magam sem tudom pontosan, és már nem a „Marína” a sláger. Pénteken telefonált Ági, hogy meghalt Feri bácsi. Most őt gyászolom, nagyRózsa férjét.

NagyRózsát valahogy nem sirattam, amikor elment...

Emlékszem: kijött a házból, átment a rózsakerten, letépett egy rózsát, és ott, akkor, rózsával a derekán örökre beletáncolta magát az életembe. Ilyen lehet a bál.

VII.

Tat(fa)korlát

(forgatókönyvesszé)

Két folyami hal úszik a kristálytisztá tengervízben, két nagy ikerponty, vagy az is lehet, hogy kecesege, Zenta (a győztes város) címeréből. Nem is úsznak, inkább egymás mellett, egymás felett, alatt keringőznek. Valami fonalfélével vannak egymás szájához kötve, mint a horoszkópban. Ezt a mélységben egymást kergető, kereső, egymástól talán szabadulni is akaró, mégis egymáshoz tartozó halat, haltáncot látom sokáig magam alatt.

Olyan, mintha egy filmet néznék, amelyet ebben a pillanatban magam forgatok, mintha a vállamon lévő kamera keresőjében látnám azt, ami már nem is nagyon látszik, hiszen a halak lassan eltűnnek a szemem elől, alól a kék mélységben.

A tekintetemet és a kamera objektívjét most a felszínre fókuszálom, a gyújtópontban a saját árnyékomat látom viszont a sima víztükörben, ahogy a hajótát fával szegélyezett korlátja mögül, filmfelvevővel a vállamon, keresővel a szemem előtt, operatőrként felveszem magam: visszaneztek a vízből. A nyári időszámítás szerint dél lehet, de az igazság az, hogy az idő *eleven*, az óra *tizenegy*. Ebben a pillanatban indítják be a hajómotort, amely ugyan még üresben jár, de a vizet felkavarja, és az

árnyékom eltűnik a buzgásban. Érezni lehet a víz alól a kipufogógáz szagát, a kéményből a füstöt, hallani a motorzúgást és látni a morajló tengervíz mélyről feltörő, fehér habjait, amint körforognak. Most a motor zúgása megváltozik, sebességben magasabb a fordulatszám, emelkedtebb a hang, a hangulat.

Elindulunk. A kamera és a tekintet lassan, nagyon lassan szintén emelkedik, de egyelőre csak a tenger vizének a hajó által keltett morajló, fehér, habokkal teli felszínén marad. Lassan, nagyon lassan, ahogy a kameratekintet tovább emelkedik, kirajzolódik a hajó nyomvonala, amint a csíkot húzza, és kanyart ír le fehér habokból a hullámzó kéklő tenger felszínén. A hajó, mint egy ceruza, írva rajzol a vízre haladtában, miközben a Nap járását követi az égen. A kép lassan változik, nagyon lassan, a kamera és a tekintet további emelkedésével a vízen ejtett fehér seb íve rövidül, megjelenik a horizont, és a világoskék felhőtlen ég egyre nagyobb teret nyer. Part sehol. A vízvonal a kameratekintet további emelkedésével lassan, nagyon lassan a távolba süllyed, a világoskék ég egyre fakul, már-már fehér, és egy idő után fényesen vakító. Most a kamera és a tekintet alulról egyenesen telibe találja a Napot, a film beég. A valóságban egy az óra, pontosabban tizenhárom, de igazság szerint most van dél, most fél az idő, mert kizökkent...

A második fél időt az árbockosárból nézem vissza, ebből a magasra rakott fészekkamera-állásból merítem a bátorságot ahhoz, hogy fel merjem venni magam, hogy le merjem venni a tekintetemet a Napról, mégis a nyomában maradjak. A kép már nem oly bántóan vakító, az ég lassan kezdi visszanyerni kékségét, de a tenger még nem látható, bár a kamera és a tekintet ezúttal lefelé irányuló ív mentén halad a maga útján. Újra megjelenik a horizont vízszintes tengercsíkként a képmező alján, apró, világító napfoltokkal a közepén, ahogy az égitest tükröződik a vízben, az ellenfényben. Az aranyló ellenfény egyre hosszabbra nyúlik a vízen, az ég fogy.

A vibráló tündöklés, a visszfényél egyre világosabban mutatja a követendő irányt a tenger hullámai között: utat ír. Az ég már nincs sehol. Mutatkozik a hajóorr, amint szeli a Napvizet¹. A kamera és a tekintet az árbockosárból most merőlegesen a fedélzetre irányul, egyenesen az árbochrúd tövére, ahol nászutas pár ül a padon: nagyRózsa és Feri bácsi, előttük anyám fekszik a hajópadlón egy pokrócon, tengeribetegen. A kamera ezzel a kimerevített képpel be is fejezte mozgását, a kör bezárult. A hajókürt hangja hosszan-mélyen beleivódik a motor zúgásába,

aztán lassan minden elcsendesül, csak a víz csobog még, ahogy a hajó szeli (már csak lendületből), mielőtt kikötne, végül teljes csend.

Zárókép a hajóorrból: csend van, csendesen esik az eső, jómagam, mint kisfiú a hajó orrában állok kamerával a vállamon, keresővel a szememen. A Nap a hátam mögött már alacsonyan jár, és kirajzolja elnyújtott árnyékomat a fedélzeten (a többi utas sehol). Az árnyék, tulajdonképpen olyan hosszú, mint a hajó, sőt egy kicsivel hosszabb is, úgy, hogy jut belőle egy kevés a kikötő lágyan hullámzó vizébe is. A távolban, vagyis keleti irányban (amerről a hajó befutott) a nyílt tengeren kirajzolódik a szivárványkapu félköre, míg a kör másik fele a vízben tükröződik: mozog, rezeg a hullámokon. Vízfényélem egyre nyúlik, és lassan elérni látszik a szivárványkört.

Talpfák

Gyerekkori barátommal, Bécivel néhány évvel ezelőtt látogatást tettünk távoli rokonainknál, a burjátoknál, akik emberemlékezet óta a Bajkál-tó körül élnek, és kultikus tisztelet fűzi őket a legmélyebb édesvízhez. Fél-tőn őrzik a tavat, istenként imádják Szibéria mindent látó kék szemét. Arrafelé hallottuk a történetet a vonatról, amely a vízbe süllyedt.

110 évvel ezelőtt, 1904-ben szörnyű katasztrófa történt a tavon. Az orosz kormány csapatokat szállított Kelet-Ázsiába. A Bajkál-tó természetes akadályt jelentett, keresztezte ugyanis a tervezett út vonalát. Ezért úgy döntöttek, hogy a csapatszállítások mentül jobban való siettetésére vasúti síneket fektetnek a tó befagyott vizére. Ez a kárhozatos intézkedés volt az oka a nagy szerencsétlenségnek. A jég nem bírta meg a rajta haladó vonat terhét. Több száz méternyi hosszan megrepedt és két helyen szétnyílt, mindent elnyelvén: vonatostól, málhástól, katonástól. A Bajkál-tavon dühöngő vihar épp akkor tört ki, amikor az orosz vasútépítők a talpfákat a hóra fektették.

Eddig a történet, ezt kellene filmmé költeni.

Várom a fejleményeket.

Fapados

Sűrű, sötétszürke köd. Vastag, kézzel fogható látható láthatatlanság. Vágni lehet. Nagy semmi, csend és újra csend, és köd és még sokáig köd. Két apró, alig kivehető valami, két homályos fényfoltocska. Na-

gyon messze, de mégis ott van valahol a távolban. Mintha közeledne. Lassan, szinte mozdulatlanul felénk tart. A köd oszlik, ritkul az átláthatatlanság, tűnik a semmi, nagyobbodik a két vak folt. Az idő telik, a hályog hullik a magukba néző szemekből, világosodik. A távolság csökken, és a hangok is megjelennek, halk, tompa neszek, reccsenések, roppanások, fülzúgás. Erősödik a fény, tovább oszlik a köd, jól hallhatóak a hasadó hangok, motorzúgás. Élesedik a fény, tisztább a hang, telítődik a semmi, alakul valami. Igen. Egy személygépkocsi fényszórói, már látszik a jármű is, egy autó jön. Újabb két reflektor, nagyobb fényerejű világító test mutatkozik lentebb. Autókat szállító tehergépkocsi, rajta megannyi személyautó. A ködből alig maradt valami, derül, a hangok hangosabbak, a fények fényesebbek. Vasúti szerelvény halad irányunkba, tehervonat. A vagonokon sok-sok teherautó, azokon sok-sok személyautó. A hajóhídon navigációs helyiség, odabenn egyenruhás, szakállas kormányos. Tartja a kormánykereket, a kezében van az egész atomjégtörő-teherhajó a teljes rakománnyal: lefektetett sínpárokon megannyi tehervonat egymás mellett, a vagonokon egymás mögött sorakozó óriásteherautók sokasága, rajtuk megszámlálhatatlan személygépkocsi mindenféle színben, formában, nagyságban. Autóbuszok, kombik, dzsipek, tűzoltókocsik, mentőautók, munkagépek, daruk, mezőgazdasági járművek, harckocsik, vízi alkalmatosságok, tengeralattjárók, rakéták, két repülőgép. Az egész már itt van előttünk, látjuk az ék alakú tizenegy emeletnyi hajóortt, a két felhúzott horgonyt, jól olvasható a név is: LIBRA. Fokozódik a recsegés-ropogás, a jégtörő haladtában folyómedret váj a vastagon befagyott, behavazott tengerbe. A jégtáblák a hajótest két oldalán úsznak visszafelé, hol egymásnak, hol a hajó oldalának ütközvén. Az atomreaktorban is zajlanak az ütközések, (mag) hasadások, a motor egyenletes zúgása tiszteletet parancsoló. Már csak karnyújtásnyira van tőlünk a gigantikus él. Túrja, vágja, töri, hasítja az eleven, szilárd vizet maga előtt. Alámerülünk, utat engedünk a magasabb erőknek, hagyjuk azokat átvonulni felettünk. Hirtelen tompul a zaj, változik a kép. A kamera a mélyből fényképezi ennek a fene nagy vízi alkotmánynak a hasát, amely, mint egy megabálna terjed: lassan, méltóságteljesen, kékesen, szürkésen, zöldesen, perceken, órákon át. A víz alatt felsejlik a két óriás, forgó hajócsavar. Minden kavarog-buzog ideleenn. A kormánylapát végtelenül nagyra sikeredett halfarok.

A hajó áthalad felettünk, tovaúszik. A jég fogságából frissen kiszabadult víz alól most megpillantjuk a Napot, amely itt süt, hullámzik

felettünk a tenger színén. Megvilágítja arcunkat, bennünket néz. Viszontlátjuk magunkat a Napvívben. Sok idő múlik el így.

Kásásodik a víz. A jég a tengerfolyón lassan újra összeáll, vastagodik a fehérség felettünk, egyre sötétebb lesz, minden elfeketül. Percekre, órákra, napokra, hetekre, hónapokra, évekre, évezredekre befeketedik...

Újra szürkül, világosodik, vékonyodik a jég. Olvad. A nap már reszket a hullámokon a fejünk felett. A felkelő nap. Két fapados sugárhajtású repülőgép segít neki keltében. A hajtóművekből kilövellő kerozin füstfelhő párhuzamosan hullámzó égi útként rajzolja ki a pályát. És valóban, a vörös, hajnali, kerek Nap, mint egy egyszemű, fellegi gőzmozdony lassan, de biztosan rááll a mindenség vasútjának új pályaszakaszára és a menet mindenkori rendje szerint közlekedik-közeledik. A gépeken ébredezik a társaság, az egyik légikisasszony mindenkinek jó reggelt kíván. Ismerős hang. Igen, ő az, Zsuzsi, a kisebbik lányom, a stewardess.

VIII.

Pálmator

Feri bácsinak szinte végig a füle fájt, orvoshoz kellett járnia naponta. Gennyes középfülgyulladás lehetett. Anyám még ki sem heverte szemgyulladását, amit a vonaton szerzett tengerrementünkben, amikor a gőzmozdony füstje, korma a szemébe szállt, a hajóúton olyan tengeribeteg lett, hogy a nyaralás egész ideje alatt sem tért teljesen magához. NagyRózsa, majd kicsattant az egészségtől és a szépségtől. Engem súlyos féltékenység gyötört, noha gyógyulni lettem volna hivatott. Néhány éve, amióta új otthonunkba költöztünk, gyakran betegeskedtem. Az orvosok úgy mondták, asztmám van, és tengert javalltak fulladás ellen. Hát most itt voltam a tenger közepén, egy szív alakú szigeten, negyedmagammal.

Halálpontosan emlékszem, hogy mikor kezdődött el a gyógyulásom, le is van fényképezve. A fekete-fehér felvétel az öblöt szegélyező pálmator végén készült rólunk. NagyRózsa egy mézskőből faragott kikötőoszlopon ül szalmakalapban, babos nyári ruhában, keresztbe vetett lábbal, könnyű balettcipőben. Én mellette állok, keze a vállamon. Mélyen kilégzek, kifújom magam, kiengedem a belémrekedt szuszt, aztán veszek egy mély lélegzetet, érzem, hogy szabadon jár-kelek egész valómban a lég, a lélek. Az érintés,

nagyRózsa keze a vállamon, éppen helyre rakja bennem a légzésficamot, s a fulladásnak már csak a hült helye látszik ezen a majd ötvenéves fotón. És ahogy kúrom magamból a régi képet, észrevétlenül tör rám a fülfájás, alig hal(1)ok.

IX.

Az ecetfa

Az ecetfa a tanya (zöld sziget a Dél-Alföld aransárga búzatengerében) bejáratánál fogadta a mindenkori érkezőket. Egykor a bevezető kocsiút mellé ültethették, de az elmúlt majd száz év óta olyan vaskosra kerekedett a törzse, s oly magasra nőtt, szóval akkora lett, hogy amikor gyermekfejjel megbarátkoztam vele, a lovas kocsiknak már éles, félkörnyi kanyart kellett tenniük, hogy kikerülhessék tanyárahaldtukban.

Tizenegy éve, hogy a tanya utolsó gazdája, apám legidősebb testvére, meghalt. Tizenegy év kellett ahhoz, hogy a Dél-Alföld zöld szigete a tengeri alá süllyedjen, ecetfástól, mindenestől. Vajon hányan tudják még, hogy hol állt az ecetfa?

Ecetfával álmodtam az éjjel, egy szántó közepén állt, nagy, magas, terebélyes ecetfa volt, körülötte szabályos körben több tucat apró ecetfasarj nőtt ki a földből. Olyan volt, mint egy zöld korallzátonykezdemény a barna szántáshullámok, barázdák hátán, olyan volt, mint egy zöld szökőkút, középen magasra törő zöld vízszugárral, körötte megannyi kicsi zöld vízesésnövédekkel...

A húgomnak tegnap született meg a negyedik unokája, a lányom, az idősebb, gyereket vár, Ági, nagyRózsa kisebb lánya azt mondta legutóbb telefonon, hogy nem haragszik ránk a Lidi miatt, amiért el kellett mennie pesti lakásunkból. Zsuzsi valahogy nem jött ki vele. Lidi, Ági unokatestvérem egyik ikerlánya. Zsuzsi a kisebbik lányom, a fiúja Egyiptomban búvárkodik. Ági, Géza felesége volt (most nyáron ment férjhez harmadszor), már jó pár éve, hogy elváltak. Géza nekem sokáig a legjobb barátom volt, ő tanított meg fényképezni, mostanában egyre ritkábban látjuk-halljuk egymást. Béla, Géza öccse is a legjobb barátom volt, vele mostanában többször találkozunk, halljuk-látjuk egymást. Béci az, akiről sokat meséltem lányaimnak, amikor még kicsik voltak. Azokban az időkben az egész család azzal volt elfoglalva, szülőstől, gyerekestől, hogy vala-

mi úton-módon talajt fogjunk, gyökeret eresszünk az Őrségben, új otthonunkban. A történetek mindig azzal kezdődtek, hogy Béci meg Pityu, amikor még gyerekek voltak, kimentek a tanyára, majd jött a hosszú esti mese a fiúkról. Valóban kijártunk a tanyára Bécivel. Olyanok voltunk, mint két kicsi tengerészgyalogos, akik csíkos matróztrikóban, maguk által fabrikált gyászszalagos tengerérszapsapkában róják a rónát, az egykori Pannon-tenger medencéjét, valahol a Dél-Alföldön, és egy zöld szigetet keresnek, a szállást, hogy a mesék megtörténhessenek. Bécinek még emlékezni kellene az ecetfára.

X.

Az eperfa

Az eperfa három évvel ezelőtt még megvolt. A Zsuzsi is látta, meg a Zotya is. Zotya Zsuzsi fiúja. Együtt mentünk ki terepjáróval megnézni. Mondom, még megvolt, le is fényképeztem. Az egyik nagy ága tiszta fekete volt, szénné égett, villám csaphatott bele. A másik ága letört, ez is főág volt, szerintem egy vihar csavarhatta le. Egy ága még zöld volt, ez az ág még élt. Egy hónapja beszéltem a Györgyivel, ő a húgom. Azt mondja, már nem emlékszik az eperfára. Szerintem ott van. Lehet, hogy már nem él, de szinte biztos, hogy ott van. Szerintem él, talán Laci tudja. Laci a sógorom, ő gyakran kijár, kell, hogy tudja. Fel fogom hívni telefonon, meg fogom tőle kérdezni, hogy megvan-e még. Ha megvan, kimegyek, megnézem, át is ölelem, de lehet, hogy csak megérintem, vagy csak nézem. Ha nem lenne meg, akkor, nem tudom. Azért akkor is ki kellene menni, lehet, hogy Laci sem emlékszik, vagy nem jól tudja, vagy ki sem kellene menni, jó volna, ha megvolna, megkeresem...

Kivágták. Laci vágatta ki és a gyökerét is kiszántatta traktorral. Ők örökölték az elsüllyedt tanyát meg a földeket. Azé a föld, aki megműveli. Laci megműveli, helyettem is. Én elmentem hazulról. Szeretem Lacit, Lacit mindenki szereti... Mindegy. Talán mégis ki kellene menni oda, ahol az eperfa állhatott, talán sokáig kellene nézni azt a helyet, talán meg is kellene öntözni, talán szertartássá² kellene avatni a vízöntést a hült helye...

Jegyzetek

¹ Napvíz

„Most repül a kismadár!”

Igen, régebben ez volt a kulcsmondat, a varázsige. Akkor hangzott el, amikor a fényképész annak rendje és módja szerint beállította, megkomponálta a kívánt látványt, majd a fényképezőgép mögé állt és a kamera keresőjében is mindent rendben talált, de a kioldó gombját még nem nyomta meg. A fényképezés szertartásának ezen a pontján a mester magasba emelte jobbját, hüvelyk valamint középső ujjából csórt formált és ebben a pillanatban hagyták el száját az átváltozás szavai, vagyis az igével együtt exponált, azaz megvilágított. A kismadár pedig repült. De milyen madár? És hová repült? És honnan? És mi végre? És miért éppen most? Nem tudom, látta-e valaki ezt a kismadarat, de hogy mindenki elhitte a létezését, annyi bizonyos. És aki hiszi, az látja... Gyerekkoromban szürkés-barnás verébszerű madárkának képzeltem és meg voltam róla győződve, hogy a kamerában lakik, mintha a fényképezőgép volna a háza. Úgy gondoltam, hogy ez a pöttömnyi szárnyas jószág a madárház ablakán, vagyis az objektíven keresztül röpül ki, a fényképész (mint afféle madáridomár) parancsszavára. Olyannak tűnt ez a bizonyos felkiáltó, felszólító, kijelentő mondat, mintha egy madár-népdal első sora volna: „Most repül a kismadár”... És valóban, ha jól odafigyelünk, hallani véljük a dalt, amely immár nem a gépben, hanem a bennünk fészkelő madárból fakad, álljunk a kamera akár egyik, akár másik oldalán. Mert amikor (fény)kép van éppen születőben, akkor ez a bizonyos kismadár röpül ki a látlat lelkéből, és a gépen keresztül egyenesen a saját lelkeinkig szárnyal, miközben fényképpé, fény képpé dalolja a világot. De fordítva is kép a kép: amikor mű van készülőfélben, a művészen is szárnyra kap a lélekmadár, és a csőrében azt a bizonyos ösképet tartja, amelyet ki tudja, mióta hordozunk magunkban, de most, amikor a keresőben hirtelen viszontlátjuk, kikíváncozik belőlünk. Milyen is ez az öskép? Olyasvalami lehet, mint az első sejt, amely nem lát, mégis a fény irányába mozdul, hogy tükrözze azt nedveivel. Emlékeznek-e vajon a molekulák, az atomok és az elemi részecskék? Emberlétünk első fészke, madárháza, kamrája, kamerája, fényképezőgépe az anyaméh. Innen, ebből a vizes közegből eredhetnek legelső képélményeink. A magzatvízből, víz által tisztán és nem tükör által homályosan látjuk a belső és a külső világot, a világosságot, a fényt, a Napot. Ezen a réven ivódik belénk a Napvíz.

²Szertartás

A tolatás perce

A tehervonatokat és az utasszállító vonatokat is meg kellene állítani. Egyszer egy évben, mondjuk, úgy egy percre. Meg kellene mondani minden masinisz-

tának, hogy harminckétszer, de lehet 33 is, szólaltassák meg vonataik fűttyét, és közben picit tolassanak hátra, mondjuk, úgy egy métert. Aztán az élet, meg a vonatok is mehetnének tovább, a menet mindenkori rendje szerint. Jó volna évenként egyszer, december harmadikán, 19 óra 37 perckor egy percre megállítani a vasúti forgalmat Magyarországon. A szokás lassan átterjedne a szomszédos országokba is, és a külfonaiak teljesen önszántukból vennék át tőlünk ezt a jó szokást. Később egész Európa is bekapcsolódna a megállást követő fűttyökbe és tolatásokba. Idővel világméretű természeti jelenséggé válna a szertartás, kozmikus törvénné...

Az új ruha mutogatása

Minden 32 vagy harminchárom évben, (pontosabban 32 év, 8 hónap, 3 nap, 19 óra 37 perc) január hetedikén, Attila napján, Budapestre kellene szállítani József Attila ránk hagyott fehéringét Balatonszárszóról, azt, amelyet halálakor viselt, s amelynek a vonat, Attila jobb karjával együtt, levágta az ujját. Még jobb lenne azonban, ha a budapesti Szent István Bazilikából harminckét vagy harminchárom évenként Balatonszárszóra szállítanák a Szent Jobbot. A szállítás vasúton történne. A szertartás lényege az volna, hogy Attila ingét, mint új ruhát, ráadnánk Szent István jobbjára. További részletek még kidolgozandók.

József Attila megkoronázása

Tulajdonképpen egyszeri esemény volna. Az időpont lehetne 2016. április 11., vagyis Attila születésének 111. évfordulója. Jó volna Attilát többször már nem kihantolni és újratemetni, bár ki tudja, magamagát talán nem véletlenül szánta hét emberként a sírba, s halála óta négyszer már sírba szállt. (Igaz, hogy hét emberként is szülte meg az anyja.) Amennyiben mégis koponyájára kerülne a korona, a Fiumei úti Nemzeti Sírkert, mint a szertartás helyszíne, talán megfelelőnek bizonyulna. Jó lenne, ha esne az eső. De kerülhetne a korona egy ki-mondottan erre a célra készült Attila-fejre is. A szobor készülhetne nemesfém-ből, vasból, de akár fából is, pl. eperfából. Ezt a szoborképmást kellene tehát felkenni a Magyar Szent Koronával valahol a Kárpát-medencében, talán a Duna-Tisza közén, lehetne a hely pl. Szarvas. Az eső esne. Egyszer azt írta valakinek: „Itt ülök a Magyar Koronában”. Az a Korona persze nem a Magyar Szent Korona volt, mégis szaván foghatjuk, és szavait megszentelhetjük azzal, hogy pl. egy kisebb méretű egészalakos szobrot (nemesfém, vas, eperfa) ültetünk a Magyar Szent Koronába. A helyszín lehetne az Országház kupolaterme, esetleg a Pilis. Az eső esne.

Jó volna valahogy látni József Attilát a Magyar Szent Koronával a fején, és tudni, hogy a koronázási szertartás hiteles volt, aztán az élet meg a vonatok is mehetnének tovább. A menet mindenkori rendje szerint: esne! Aki hiszi, látja!

Pragovi

Članak koji se sastoji od jedanaest delova govori a drveću raznih sorti koje se pojavljuju u uspomenama iz okolina Sente. U sedmom delu pod naslovom *Talpfák* i *Fapados* dva kratka potpoglavlja obrađuju skoro neverovatnu priču-legendu, scenu iz sna? viziju?

(Prevod: SZILÁGYI Károly)

Ünnepeink dél-magyarországi hagyományvilága

„Egy-egy táj és település annyit ér a nemzet számára, amennyi érték kapcsolódik hozzá.” Görömbei András szavai kifejezik a mai néprajz irányait, feladatait. Sokféle, sokirányú néprajzi szemlélettel egyaránt vállalható ez a gondolat, magunkénak érezhetjük értékkereső-feltáró munkánkban. Egybecseng a magyar kultúra bármely területén munkálkodó emberek törekvéseivel. Mi őrizhető meg? Mi menthető át? Mi marad? Mit tehetünk? Napjaink megkerülhetetlen kérdései.

Tudjuk, a magyar népi kultúra alapvetően egységes, de táji-etnikai változatok végtelen gazdagságában valósul meg. Hallatlanul érdekes számba venni a helyi variánsokat, legyen szó népdalról, népballadáról vagy éppen a karácsonyi kalácsfonásról. A nagy egész egyediben való megnyilvánulásait keressük, azt, amit az adott hely, táj, etnikai közösség a magyar kultúrához hoztatott. Ujváry Zoltán professzor, a Debreceni Egyetem iskolateremtő tudósa mindig is hangsúlyozza, hogy a számtalan helyi változat, variáns – ha utánajárunk, megláthatjuk bennük – örzi-tartja-újraalkotja a lényegét.

A helyi – táji – etnikai sajátosságok sokaságával találkozhatunk a Kárpát-medencében. A Délvidék falvai, városai, jelesül Zenta is igen sok értéket adott a magyar kultúra kincses- ládájába. Érdekes, jellemző mozzanatként említem, hogy a *Magyar Néprajz* nagy, hétkötetes összefoglaló kézikönyvünk összesen 16 alkalommal említi Zentát, hivatkozik itteni adatokra, gyűjtésekre, kutatásokra. (I. kötet: 4, II. kötet: 1, III. kötet: 4, IV. kötet: 1, V. kötet: 1, VI–VII. kötet: 5-ször tartalmaz Zentára vonatkozó anyagot.) A Vajdaság, a bácskai-bánáti táj, a szép Délvidék létrehozott, megőrzött szokásokat; teremtett, mentett, megélt sok szép hagyományt egész napjainkig, a mindent egybemosni akaró fogyasztói társadalomig, a globalizáció idejéig. Számba kell vennünk az előttünk járt nemzedékek életét-tudását, mert „megismerés nélkül nem tudhatjuk soha, tegnapi kultúránkkal mit veszítettünk, s mit lett volna érdemes eltenni belőlük a mainál értelmesebb holnapokra”. Megszívlelendő szavak (Burány Béla: *Ünnepek, szokások, babonák* I., 7. lap)

Hátha van még mit számba venni! A Vajdaság kutatói mindig is keresték és meg is találták a számba vehető értékeket, munkásságuk a

néprajztudomány gazdag szegmense. Bálint Sándor, Beszédes Valéria, Burány Béla, Jung Károly, Silling István, Kovács Endre, Pénovátz Antal néprajzi kutatásai: gyűjtéseik, szemléletformáló tudományos megállapításai, könyveik igen sokat adtak a magyar néprajztudománynak. (Munkásságuk kiterjedt, mélyreható, nem véletlen, hogy közel egy évig tanulmányoztam gyűjtéseiket, műveiket). Az általuk feltárt és értelmezett anyag megvan örök időkre, rendelkezésre áll, meg van mentve a jövőnek, csak kézbe kell venni, kézbe kell adni. A Zentai Múzeum értékes néprajzi anyagát is volt módomban tanulmányozni, szakavatott kezek által rendezett kiállítás.

Mit tehetnénk még hozzá mindehhez, amit az itteni több évtizedes gyűjtő – feldolgozó – kutató – tudományosan rendszerező munka felhalmozott? A távolabbról jött, más tájegységek - néprajzi csoportoknál otthonos néprajzos (Endrőd – Szeged vidéke – Debrecen – Budapest – Palócföld) nézőpontját, észrevételeit ajánlhatom fel hallgatóimnak, ezen közösségnek (Hátha a „debreceni szem” meglát ezt-azt – ahogy Szabó Magda író nő mondaná.) Munkámat két alapvető gondolat jegyében végeztem. Bálint Sándor, Ujváry Zoltán mindig is tanácsolta tanítványainak a néprajz összehasonlító művelését. Párhuzamok, egyezések, különbségek keresésére vállalkozom tehát, egyúttal arra is, hogy kiemeljem azokat a speciális egyediségeket, amelyek a bácskai-bánáti magyarság hagyományvilágában megvannak, és északibb testvéreiknél is élnek, vagy különböznek. Így az egyik gondolatsor a néprajzi - földrajzi kapcsolatok térképszerűségéhez kötődik, a Tisza és a közeli Körös vidékéhez, képzeletben egy É-D vonalat húzva a Nagyalföldön (egy alkalommal, a *kalács* kapcsán Kárpátaljára is kitekintve). A másik gondolati irány annak keresése, mi van/lesz néphagyományunkkal az idővel szembesítve. Jung Károly, Silling István több művében rámutat és feltárja a népi kultúra és jelenünk összefüggéseit. Én szintén felteszem „monomániás” kérdésemet: Mi marad? Nagyon foglalkoztat, mi építhető be átmentett értéként jelen életünkbe.

E gondolati iránytűk segítségével szülőfalum, a Békés megyei Endrőd karácsonyi szokásvilágából, a gyermekkortól átélte, majd mélyebben megismert táji élményekből, valamint a Szeged környéki, Bálint Sándortól ismert anyagból és más tájegységek kultúrájából tudott elemekkel együtt javasolom, érkezzünk meg „a szokásrendet tisztelő és betartó hagyományápoló bácskaiak” (Silling István, *Ünnepek és hétköznapok*, 120. l.) hagyományvilágához, az Endrőd – Szeged – Zenta – Kupuszina

– Székelykeve „útvonalon” is járva keressük meg a közös és eltérő helyi színeket, hagyományokat. Bálint Sándor, tudós léte, oly elevenen tudta leírni pl. a december 24-i estét, akár egy szépiró. Csak csodálni lehet. Hallgassunk csak!

„A vacsora utáni órák meghitt együttlétében teljesedik ki az advent minden várakozása. A téli napfordulatnak, az esztendőváltásnak szorongó örömeiben a múlt és jövő, elmúlás és keletkezés, elevenek és holtak találkoznak egymással. Mindennek sejtelmes bővölete, kozmikus jelentése támad ilyenkor.” A karácsonyi harangszóval a néphit szerint megnyílik az ég. „Ezt az időt békességben, szeretetben kell eltölteni, hogy a kis Jézus áldására méltók legyünk. Az éjféli harangszóra pedig az istállóbeli jószág is talpra áll.” (Bálint Sándor, *Ünnepi kalendárium*, Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyv kiadója, Bp., 1976. megegyező a Mandala Kiadó, Szeged, 1998. kiadással, 1. kötet, 117. lap)

Sorra vesszük az ünnepi asztal tárgyait, ételeit, megidézzük az ünnepi cselekvéseket, az emberi viselkedés, a családi élet, együttlét több apró mozzanatát a szent időtlen, ugyanakkor Bálint Sándor „ihletésével” ennél többet is szeretnénk megrajzolni mögöttük: az ünnepben kiteljesedő életet, az embert. Jól tudjuk, ezek az idők már nem azok, amelyekhez a gyűjtések legnagyobb része kapcsolódik, amelyeket gyerekként is később éltünk meg, emlékként őrzünk, de kíséreltet tehetünk, teszünk dédszüleink, nagyszüleink, szüleink szokásait az ünnep hagyományvilágában felidézni. Az ünnep igazi megélése az ember ősi igénye, vágya, ezáltal cselekvéssorok motiválója. Ne feledjük, legalább 3-4 nemzedékben gondolkodva mindig megmentünk valamit az előtünk jártak életéből, ezáltal a múltó időből. Tartozunk nekik is ezzel. „Firól fira” szálló figyelemmel, tudatossággal, talán majd az unokák ünnepeit is gazdagítjuk. Nem mondhatunk le arról a folytonosságról, ami a magyarságot épp a népi kultúra erejével eddig is őrizte.

Magyar népünk ünnepeiben minden együtt van: az ősi és a keresztény, az archaikus, a mágikus és a liturgikus egyetlen, szétbonthatatlan egységet alkot. Ahogy az életfa, életág tovább él a Katalin-napi, Borbála-napi ágban és a karácsonyfában, ahogy a szeletekre szétvágott és együtt elfogyasztott alma a családi összetartozást, együtt maradást biztosítja, úgy a szóbeliség és az írásbeliség is erősíti egymást. A szavak erejébe vetett ősi hit, a köszöntők varázserejének megingathatatlan bizalma egyensúlyt teremtett a tárgyak – szavak – cselekvések – megélt

ünnepek teljességében. Ez az egységes világlátást hordozó hagyományrend meg tudta őrizni népünk lelkét, lelkületét, magát a magyarságot. Itt is egy csodaforrás, ahová a mai ember igencsak „elzarándokolhat” üres korsóját telemeríteni... Pl. endrődi hagyomány szerint az a gyümölcsfa bőven fog teremni, amelyet újév napján felköszöntenek (E szokást Bálint Sándor is rögzíti, *Ünnepi kalendárium*, 1998., 1. kötet, 177.1.) A szavak becsülete, tisztelete mellett ott van az írásbeliség is. Tudjuk, hogy a vásári ponyvakiadványok nagyon sok mindent megőriztek a népi hagyománykincsből. Mária-énekek, karácsonyi dalok, tépett ponyvafüzetek lapjain maradhattak fenn.

A karácsonyfa eredetmondája ponyvatöredéken maradt fenn, Bucsánszky Alajos, a híres XIX. századi kalendáriumkiadó 1863-ban adta ki. Sajnos, már az enyészete, de Bálint Sándor még kézbe vehette és rögzítette a fontos adatot. Ugyanúgy a karácsonyi játékok, a betlehemezés, betlehemjárás sok gyönyörű szövege már csak rojtos szélű ponyvalapokon található meg az OSZK-ban. Sokat érnek a szavak, a kimondottak, a leírtak, a köszöntők és megörökítők. Tiszteltjük mi is őket!

Ha az ünnepi asztalra rátekinünk, nemcsak a népi kultúrában mindig fontos *rákészülést*, az előkészületek eredményét kell látnunk, hanem annak is tudatában kell lennünk, hogy töményen együtt látjuk a néprajztudomány szükségéből szétválasztott kutatási területeinek a valóságban való összeforrottságát, egységét. Az asztalon ott a szép piros-fehér endrődi szőttes vagy a szintén szépséges bácskai fehér lyukhímzéssel varrt abrosz, több évszázados mintakinccsel, rajta a kalács, amely hat(!) évszázada a magyar nép, a magyar parasztság legrangosabb ünnepi tésztaétele, az asztalon levő tárgyak, ételek, aztán az elhangzó köszöntő, betlehemes, a regöléskor megidézett nagyon ősi tudati-lelki tartalmak a népi kultúránknak – én úgy fogalmazom meg – tömény eszenciáját adják. Együtt van az ősi, a vallásos, a népi, a több évszázados és a későbbben is továbbélő sok elem – minden összekapcsolódva, egységet létrehozva a magyar népi kultúra harmóniateremtő erejével.

Látnunk kell, az is előfordul, hogy a szokás megmarad, pedig a hiedelem, sőt, akár a jelentés ismerete is elhomályosult-eltűnt mögüle. Ne feledjük, hogy a néprajz által összegyűjtött anyagok alapvetően XIX-XX. századiak, a XX. századnak is az első feléből valók. Ugyanakkor a kalácsűtés kultúrája 6 évszázadra, a betlehemezés a kora középkorba, a

regölés több évezredre nyúlik vissza. A családunk 3-4 általunk ismert generációjának szokásvilága is mélyen a múltba ágyazódik. Tehát óvatosan az időszemléletünkkel! Dédszüleink szokásrendjét évszázadok csiszolták.

A karácsony megülése, akár a legnagyobb szegénységben is, magas emberi igénnyel és minőséggel ment végbe. Megvolt az ünnep szakralitása minden szempontból. Jó lenne sorra venni az ünnepi asztal minden elemét az endródi „orgonacsöves” szöttestől a bácskai fehér lyukhímzésű abroszig, a legkisebb fokhagymagerezdtől az asztal alatti szalmaíg, stílszerűen szólva az utolsó karácsonyi morzsáig, elmélyülve az „angyali vigasság” köszöntőiben, a betlehemes népi dramatikusan játékok világszép szövegeiben; most arra van lehetőségünk, hogy mindenből kiemelünk egyet-egyet, megvizsgálunk néhány elemet és összefüggést.

Mindenütt, valamennyi tájegységben, etnikai-csoportnál döntő volt az ünnepre való rákészülés. Nov. 30-án András-nappal kezdődött, vízkeresztkor, jan. 6-án zárult az adventi és karácsonyi ünnepkör. Hogy hangzik a beköszöntő, hogyan válnak szentelménnyé az asztalra helyezett ételek, az asztal alá tett tárgyak? Hogyan kell(ett) viselkedni, mi volt a gazda, a családfő, mi a gazdasszony feladata, hogyan nevelődtek bele a gyerekek a szokásvilágba. mit vártak el tőlük a szülők, a rokonok, hogyan telt a Szenteste és maga az ünnep? Hogyan teltek azok a feledhetetlen napok, estek, amelyek személyes emlékeinkben és nagy íróink-költőink tollán Jókaitól Fekete Istvánon át a kortárs alkotók lapjain élnek?

A saját emlékezetünk, a gyűjtéseink, a szépirodalmi megörökítések mellett szolgál-e a néprajzi anyag olyan elemekkel, melyek az asztal körülülők viselkedését, cselekedeteit, tevékenységeit megmutatják? A tárgyak, szokások, rituális eledelek rendszerében hol az ember, és hogyan telt a szent-megszentelt idő? Újra és újra fontos kérdések ezek, mintha ma, egy repedezett, gyűrött szélű fekete-fehér fényképnek azt mondanánk: varázsütésre légy mozgófilmmé, mutasd, dokumentáld az életet!

Ugyanakkor mégis lehet valamit rekonstruálni, melyhez erőt adhat az az összefüggés, hogy földműves dédapánk, nagyapánk ha hátrament a gazdasági udvaron az istálló, az ólak mögé, és felnézett a csillagos égre, minden bizonnyal többet tudott róla, és többet tudott meg a másnapi időről is, mint esetleg ma, XXI. századi keresztgyerekekünk akár a csillagászati szakkörön. A paraszti – népi kultúra kozmikus teljessége,

egyetemes világképe ma már rekonstruálhatatlan napi életünkben, de legalább tudjuk, van honnan, van mit, van kitől tanulni. Persze, csak ha akarunk, képesek vagyunk generációkban, folyamatokban és nemcsak „perc-létünkben” gondolkodni.

Sokatmondó a karácsonyi asztal körüli egyediség, egyszerűség, „csak e szent napokban” - szemlélet. A karácsonyi abroszt csak és kizárólag karácsonykor terítették fel. Több magyarlakta területen, faluban, a Délvidéken is az évben egyetlen egyszer felterített, tisztelt és megbecsült abroszt egy nagyjelentőségű tevékenységnél még használták: a vetésnél, vetettek belőle. Az ünnepi asztal terítője termékenységvarázsló erőt kapott a szent időben (megint együtt ősi, profán és vallási), ezt vitték át a vetésre, sőt, egyes helyeken a menyasszonyra is rávetették az abroszt a bőséges gyermekáldás érdekében. Egyetlen konzumkultúra sem tudja felmutatni a világlátás ilyen egységét, összhangját.

A *fény*, a *gyertya* a betlehemi fényességet, a világ most született világosságát mutatja, és elűzi a gonoszt. Sok helyen, a Délvidéken is egész éjjel égett. Említésre méltó párhuzam, hogy több helyütt a tüzet nem engedték kialudni 24-ről 25-ére virradó éjszaka. A *fény*, a *láng*, a *tűz* kultusza messzi évezredekre tekint vissza, a magyarok ősvallásában is nagy jelentősége volt.

A *szalma* jelentésének az ünnepi szobában, asztalnál kiemelt szerepe van a kis Jézussal összefüggésben. A beengedés, megvendégelés és a szállásadás kapcsolódik itt össze. Pl. Szeged-Alsóvároson, Törökkani-zsán kissé nyitva hagyták az ajtót, hogy a kis Jézus be tudjon jönni, „ne találjon zárt ajtóra, zárt szívekre.” A lakószoba padlóját, az asztal alját meghintették szalmával, előfordult, hogy szénával is, későbbi időkben az ünnepi asztal alá szakajtóba, kosárba tették a szalmát, rá magvakat és házi eszközöket. A szalma *biblikus jelentésű és vegetációs célzatú egyszerűre*. A karácsonyi asztal környezetében minden szentelménnyé válik, és varázserejűnek tartatik. A kiszombori gazda hajadonfővel hozta be a szobába a szalmát, háromszor térdet hajtott és köszöntőt mondott: „Meggyött a kis Jézus.”

Országos elterjedtségre, ismertségre mutat, hogy Felvidéken is a gazda köszönt be a szobába a szalmacsomóval, beköszöntőjét jó lenne elmondani mai karácsonyfák mellett is, egyéni és közösségi létünket egyszerre tudatosítva.

Adjon Isten minden jót,
Ami tavaly szűken vót,
Gazdának bort, búzát,
Gazdaasszonynak tyúkot, ludat,
Lányoknak, legényeknek egy-egy szép mátkát,
Országunknak csendes békeséget
És megmaradást.

A délvidéki beköszöntőkben az a szép, hogy megidézik az elkövetkező évszakokat. Dráva mentén a nyarat: „Dicsértessék a Jézus Krisztus, boldog karácsonyt és jó nyarat, mindenkinek erőt, egészséget! Mohács környékén egy ősi magyar szó is megőrződött: „Boldog bővedestét és Jézus születését kívánok!” (A *bő* szó *gazdagot* jelentett, *minden jóval ellátottságot*, ez kapcsolódott az *este* szóhoz, a Szenteste fogalmához.)

A beköszöntés után a gazda kezébe az asszony kerek kalácsot ad, rostában diót. Figyeljük meg a szép párhuzamot! A férfi, a gazda kezében a szalma, az asszonyéban a kalács, más helyütt a gyertya. Tudnunk érdemes, hogy terített asztallal és szalmafekhellyel a család karácsony éjszakájára hazatérő halottait is várta. Sok helyen terítettek is nekik az asztalnál. Bátyán az asszony hozta be azt a bögrét, melyben vetőmag volt, három gyertya beleállítva.

A vajdasági néphagyományban a szentesti vacsora előtt a gazda, akinek régebben szalma volt a kezében, égő gyertyával mondott köszöntőt. A Silling István által közölt köszöntő igencsak érdemes arra, hogy teljes szövegét megismerjük: „Dicsértessék a Jézus Krisztus! Adjunk hálát az Úristennek, hogy megadta élni e mai szent estét! Kérjük az Úristent, hogy adja meg még számos esztendőben, de ne ilyen búval és bánattal, hanem több örvendetes napokkal. Adjon az Úristen bőven bort, búzást, országunkban megmaradást, s ha valamelyikünket kiszólít ebből az árnyékvilágból, adjon neki örök nyugalmat. Amen.” Ezután vacsora, bableves és mézes – mákos guba (ma is), majd a kántálók, kórigyálók, énekésék fogadása következett. Silling Istvánnál a szentestéről (i. m. 137–144.l.), a népi vallásosságról, a szentcsaládjárásról sok újat is olvashatunk, mivel máig vizsgálja a szokáshagyományt.

Karácsony vigíliája szigorú böjtidő. Általános volt az a fölfogás, hogy aki Szenteste húst eszik, elviszi az ördög. A jó erőket, az embert segítő kis Jézust és az angyalokat várták, és megvendégelték; ősi, a kereszténységénél minden bizonytalansággal ősibb időkre nyúlik vissza, hogy a jó

erőket az asztalunkhoz kell ültetni: a gazda minden fogásból az anygálok részére is tartott és vetett egy keveset.

A böjt, a mese, a képzelőerő, a gyerekek szeretetteljes belenevelése a szokásba megmutatkozik az újkígyósiak hitében: azt mondták az éhes gyermekeknek, ha böjtölnek, megláthatják az aranszekeret, az ezüstcsikókat, sőt, böjtör az aranymadár beszáll a szobába, és végigsétál a mestergerendán. Ez valaha Európa-szerte ismert volt, és jó tudni, hogy Békés megyében még él ez a böjttudat.

A karácsonyi asztal azért rendelkezik szentelmélyi erővel a néphitben, mert Szenteste oltárnak érezték az asztalt. A szentelmélyi erő leginkább a búzáról, a kenyérről, a kalácsról árad szét, átsugárzik a bűvös erő az abroszból az asztalon levő tárgyakig, ételekig, sőt, az asztal alattiakra is kiterjed. Fontos tudnunk, hogy sokféle éjfélig kalácsot szabad volt enni, de kenyeret csak az éjféli mise után.

A *karácsonyi asztalt* Palócföldön dec. 24. kora délutánján, a Délvidéken általában az első csillag feljövele után készítették el, máris kozmikus távlatot adva az egyszerű hajléknak. A szakrális telítettségéből minden és mindenki részesült. Nem véletlen az a szokás, tiltó parancs, hogy vacsora közben ne álljon fel senki az asztaltól, még a gazdasszony sem!

A karácsonyi *abrosz* (volt, ahol hármat terítettek egymásra a szentháromság tiszteletére) termékenységvarázsló erővel is bírt. Egész évben gondosan őrizték. Nemcsak az Alföldön, hanem országszerte.

A néphitben a *nafordulatot* és a *megtestesülést* egyaránt hordozó szent nap asztalánál érthető módon kiemelt szerepe van a karácsonyi ostyának (*molnárkalácsnak* is nevezték), a *kenyérnek*, a *kalácsféléknek*. Az asztalra (mindig *egész kenyér* kerül, mindig a gazda szegi meg, miután keresztet rajzolt rá. A kis Jézusnak *cipót* sütnek, *koszorúba font kalácsot* a szegényeknek is juttattak, ez a Dunántúlon általánosan elterjedt volt. A kalácsot a Nagyalföldön fonták, legtöbb helyen 3 vagy 4 ágú, de 6 ágú is előfordult, mindig koszorúba, kerek formára alakították ki. Legtöbbször tésztasodorékkal még szélét is csináltak, mintegy bekeregették. Az én Édesanyám, Keresztanyám mindig így sütötte. Oly szép, egyenletes formájú és tökéletes, a tojássárgájától fényesen csillogó, „mosolygó” lett a kalács, hogy öröm volt még csak ránézni is. Karácsonykor inkább kicsit édes kalácsot, húsvétkor sósabbat sütöttek, ez a szokás mai napig él pl. Endrődön, ill. az Endrődről elszármazottak körében, akár nagyvárosban is, Debrecenben, Budapesten. Endrődön kismadarat is fontak minden családtagnak. a gyerekeknek el nem marad-

hatott. Kis, kerek, gyereknek is kézbe vehető madár formájú kalács készült és készül ma is. Békésszentandráson *rostélyos kalácsot* sütöttek, és még ma is készítik.

Dél-Magyarországon, Délvidéken és a környező népeknél kifejezetten gyakoriak az *alajos kalácsfélék*, a figurálisan díszített kenyér-és kalácsfélék. Találunk madár, galamb, búzagalász, sőt Ádám – Éva formát is. Párhuzamként említhetjük, hogy nem csak az Alföldön, Kárpát-alján is a kerek formájú kalács a legjellemzőbb, de ott feltétlenül díszítve úgy, hogy derelyemetszővel madarat, pántlikát formálnak, díszítendő a kalácsot. Esküvőre eleve más tésztából készítik a kenyér-, cipó-, kalácsdíszítményt, abban nincs élesztő. A kalácsdíszítő formák még a vallással is kapcsolatosak. „Okvetlen keresztet, virágocskákat derelyemetszővel formálnak” – mondta Szabó Natália nagyszöllősi adatközlőm 2014-ben. Az ünnepi kalács a Kárpát-medence teljes magyarlakta területén él, hála az égnek, ez átmentődött! Nemcsak a karácsonyi énekekben, hanem valóságosan. A kalács, kenyér „feldíszítése” nem csak tésztával történhetett. Közepébe diót (húsvétkor tojást), almát tettek, köré rózsafüzért helyeztek.

A *méz, dió, alma, fokhagyma* elmaradhatatlan az asztalról. A mézbe mártott fokhagymagerezdeket az apa osztja szét a családtagoknak első fogásként, ezzel kezdődött a vacsora sok Szeged környéki, alatti településen. A fokhagyma baj-, betegségűző szerepe ősidők óta közismert. A *dió* ősi Krisztus-jelkép, a négy gerezdben Jézus egész élettörténetét belélták, mint ahogy a búzaszem bemélyedésében Krisztus arca van jelen a néphit szerint. Megint azt látjuk, hogy a hit, a vallási lét és köznapisági lét, a hétköznapi és ünnepi egysége az egész életet áthatja. A diót is mézbe mártották több helyütt. Minden magvas termés, gyümölcs karácsonyi jelenléte egyúttal a bőség, a termékenység elkövetkező évi kívánalmát is hordozta. Még a mézhez kapcsolódóan említsük meg a méz kívánatos emberi viselkedést, párkapcsolati varázserőt hordozó voltát. Előfordult, hogy az anya – mindig az anya – mézzel megkente a lánya-fia homlokát, ezzel idézve elő, hogy gyermeke kedves legyen a párjához. A karácsonyi szentelmények ereje az egész életre kiterjedt. A köznapok és a szent napok, ételek – tárgyak – szokások életjegysége ismét előttünk van. Életjegységnek nevezem ezt a világlátást, amely a legjobban hiányzik a mai időkből.

Az *alma* a tudás fájának termése, egészségmegőrző hatalmú, és erotikus szimbólum is egyben. Piros almát tettek ivópohárba, kútba, a jó-

szág elé, a jószág vízébe. A piros almától megszépülnek és egészségesek lesznek a lányok, a piros alma – piros, egészséges arc analógiája Európa-szerte ismert. Az eladó lányok országszerte almába haraptak, ha jövőbeljükről meg akartak tudni valamit. Endrődön a legidősebb fiú feladata volt a piros almát a lovak vízébe tenni.

A kalácsfélékhez kapcsolódott a *mákosguba* a békési népnél, Endrődön kifőtt tésztára tették a mézes / cukros mákot, az étel neve *angyali csík*. A 24-i böjt egyik jellemző étele volt.

A karácsonyi asztal megszenteltsége abban is megnyilvánult, hogy a földre esett morzsákat meg kellett hagyni az angyaloknak. Az asztali morzsa is gyógyszernek, bajelhárítóknak számított. Az utolsó szemig eltették, megőrizték. Baj, betegség esetén vették elő. Így a karácsony az év bármely hétköznapján sajátos megmentő erőként volt jelen. Ismét ünnep – hétköznap kapcsolatát, egységét látjuk. Több adatközlőtől hallottam: az a biztos tudat, hogy pl. a tékában / kamrában a vászonzacskóban ott a karácsonyi morzsa, már ez egészségi és lelki erősítést adott a háznépnek.

A vacsora és az éjféλι mise közötti órákban csendesen beszélgettek, dióba kártyáztak, behívták a kántálókat, betlehemezőket. „Meghallgatják az angyali vigasságot?” – kérdésre behívták a házról - házra járó, korábban felnöttek, későbbiekben gyermekcsoportot.

A *betlehemezés*, betlehemjárás több évszázados múltjához képest viszonylag „fiatal”, XIX. századra visszamenően ismert a *szálláskeresés*, *szentcsaládjárás* szokása. A délvidéki magyarság egyedülálló módon, balladaformában is megénekelte a szálláskereső szentcsalád történetét, amely prózai formában országosan ismert volt. Szűz Mária szállást kér a bő (gazdag) kovácstól, aki elutasítja. De jószívű, világtalan, sok helyütt nyomorék leánya befogadja. Mária közbejárásával, Jézus csodatételével a leány visszanyeri látását, egészségét. A *Szálláskereső Jézus* balladatípus 1983-ban gyűjtött változatát Silling István *Ismeretlen anyám. Kupuszunai népballadák és balladák dalok* c. könyvében közli (Újvidék, Forum Kiadó, 1989. 193–194. lap, 41/a és 41/b változat.) Ez a ballada és balladatöredék egyedülálló módon gazdagítja a magyar folklórt: a középkori klasszikus népballadák szerkezetét és stílusát mutatja fel akkor, amikor teljes klasszikus balladákat már alig lehetett találni-gyűjteni, mert rég eluralták a népköltészetet az új stílusú balladák. 1983-as megtalálásuk pótolhatatlan kincs. Érdekes azon is elgondolkoznunk, hogy a magyar népi kultúra viszonylag új szokása ősi szerkezetben, formában fejeződik ki – van okunk azt feltételezni,

hogy az ősi formavilág a XX. század vége felé is élt a népi tudatban, jelen esetben egy „újabb” szokást klasszikus rendben helyezett el, mert mélyrétegek nem tűntek el, csak rájuk rakódott az idő.

Balladák

Szálláskereső Jézus balladatípus

Adatközlő: Jánosi Molnár Mária, szül. 1927.

Gyűjtötte: Buják Róbert és Guzsvány J. István, 1983.

Egek kirájnéja, mennyország csillaga,
Ez a fényes csillag, a szép szíz Mária,
Sír a szíz Mária szíve fájdalmában,
Hogy hol lesz szállása a zord éjszakában.

Bemegy sziz Mária egy kovács lakásba,
Kérvén ottan szállást csak egy éjszakára:
– Hallod-é, tē kovács, kényerj meg rajtam,
Adjál nekem szállást, nagyon elfáradtam!

– Nem adhatok szállást, mer sok vendégem van,
Az én szép szobáim mind el van foglalva.
De a kovácsnak egy vak, kezetlen lánya
Máriának mondá: – Meny az istállóba!

Nem messze van ide egy rongyos istálló,
Betlehemi úton, ott meg is nyughatol.
A kovácsnak lánya rólad gondoskodik,
Mert tudja magáról, ápolás jól esik.

Bemegy sziz Mária rongyos istállóba.
Megszilte szent fiát szénán a jászójban.
Barmok lehelete hideg éjszakája,
Mária könnyei hullnak Jézuskára.

Odamegy a léány, gazdag kovács lánya.
Rongyos istállóban Máriát találja.

Mondá sziz Mária a nyomorék lánynak:
– Hajolj lè, tè lányom, add fel szent fiamat!

– Lehajolnék hozzá, fájdalom, nem látom!
Karjaim nincsenek, azt fel nem adhatom.
De lehajolt a lány, lett szeme világa,
Karjain tindèklik világ megváltója.

Hazamegy a lèjány vígan, nagy örömbè.
Így szólítja attyát és az édesannyát:
– Látták a szemeim ártatlan Jézuskát,
Karjaimra vettem világ megváltóját!

Hallod-e, tè apám, ó tè gazdag kovács!
Mért nem adtál szállást a sziz Móriának?
– Ó ha tudtam volna, a legszebb szobámba
Adtam volna szállást a zord éjszakába!

Ez volt Úr Jézusnak elsé csodatette.
Amint megszületett malaszttal volt telve.
A nagy gazdag kovács vak, kezetlen lánya
Jézus születése napján meggyógyula.

Jó keresztlény lélek, adj utasnak szállást!
Ne kild hajlékodbol, hogyha kér meghálást!
Nem tudni, ha férfi, nem-e Úr Jézuska,
És hogyha pedig né, nem-e sziz Mária.

– No, ez a vége.

Adatközlő: Guzsvány Antolovics Erzsébet, szül. 1923.
Gyűjtötte: Hodovány Attila és Kiss Endre, 1983.

Egek kirájnèja, mennyország csillaga,
E' a fényes csillag, a szép szüz Mária.
Utazik Mórija sirva és zokogva,
Keresi nyughelyét, sehol sem találja.

Szent József, Mária útra is indultak,
Betlehembe szállást sehol sem találtak.
Látjuk szüz Mária szülő állapotát.
Menny el, szüz Mária, nem adhatok szállást.

Sírt a szüz Mária szíve fájdalmába,
Hogy hol lesz szállása a zord éjszakába.
Közel volt az üdő, a szülés órája,
Hol fog megszületni világ megváltója.

Az éjféλι misére fut advent minden várakozata. *Aranyos misének* is mondják, az éjféλι óra különlegessége és a víz életető ereje okán. (Párhuzam: húsvétkor is aranyosvizet merítettek a patakból Palócföldön). Éjféλι mise után megszünt a böjt, a miséről hazatérőket a kemenében várta a most már elővehető meleg húsos étel. *Húsleves, töltött káposzta, angyali hurka* (= disznótoros), *angyali kocsonya, kolbász, egész kenyér, kalács* járta, a karácsonyi ételekből több ma is az ünnepi étkezés része. Ez az ünnepi rész igen megmaradónak látszik.

A böjt végével kezdetét vette az ünnep második szakasza, Szenteste zárásaként az apa *elköszönti* a gyermekeit, ez azt jelenti, hogy jóra inti őket. (Tegyük hozzá: továbbra is, mert előtte és utána is elvárták a gyermekektől a csöndes, ünnepi, szokásrendben megszabott viselkedést.)

December 25. *karácsony másnapja* az *otthon és a család* legbensőségesebb ünnepe. A kijárás mindössze annyi volt, hogy elmentek a templomba és hazajöttek. Otthon együtt telt a nap. December 26-án, *karácsony másnapján* elkezdődött az *istvánolás, rokonjárás*, a tágabb családi és közösségi ünneplés. Archaikus keleti hitvilágunkat és középkori keresztény hagyományainkat látjuk tükröződni az István-napi, majd János-napi köszöntőkben.

A *regölés* a legsokrétűbb, legősibb gyökerű karácsonyi szokásunk, néprajzi szakirodalmunkban teljes feldolgozottsága rendelkezésünkre áll. Ma már nyomokban sem él, sajnos. De sokat adhat nekünk, ha elővesszük és (újra)olvassuk az archaikus szövegeket.

A szó megmaradásának erejébe vetett hittel adom át én is az itteni közösségnek azt a páratlan endródi anyagot, amely Németh Eszter autentikus gyűjtéséből származik, és a legteljesebben idézi meg az endródi karácsonyi hagyományt. (*Endródi Füzetek 4., Népszokások Endrődön.*) Remélem, hogy a jellegzetes endródi tájszólás is átjön va-

lamennyire. Kérem, hogy Önök is idézzék meg déd-nagyszüleik, szülei karácsonyidejének emlékezetben őrzött, élményi erővel bevéssződött képeit! Az endródi anyag saját gyűjtéssel és családi hagyománnyal egészül ki.

Nekünk semmi nem vót karácsonykor, de úgy örültünk, hogy nagyon. Az ünnepnek, magába az ünnepnek. – Jaj, a Kisjézuskát meglátjuk a templomba! – ilyenek örültünk. Tudtunk örüni, vártuk a karácsonyt.

Betlehemezni, ugye, mink nem jártunk, csak mihozzánk jártak: - Adunk-e a kised Jézuskának szállást? – Annak adunk, csak nektek nem! Nem győztük őket, annyin vótak sokszor.

– Akiket beengedtünk, elmondták a mondókájukat. Egy vitte a betlehemet. Olyan kis templomszerű vót, meggyújtotta benne a gyertyát, mi akkor néztük a figurákat. Sárbú vótak ezek az állatok: a bárány, a szamár. Vót, akinek szentkép is vót benne, kis képeken a Kisjézus jásojba, Szent József, meg Szűz Mária. Kukucsáltunk bele, meghallgattuk a verset, meg az éneket.

Karácsony előtt jártak mán. Vót úgy, hogy ha messzirű gyüttek a pásztorok, azok mán egy-két nappal előbb is megkezdték. Jártak este, meg napközbe, úgy délután inkább. Kevés helyen utasították el. Mer mindenütt vótak gyerekek, oszt, ugye mán allig [alig] vártuk, mikor mán meghallottuk, hogy a másik házba mennek be – mer énekelve mentek be.

Bekopogtunk: – Adnak-e a Kisjézuskának szállást? – Gyertek, fiaim! Akkor kértük, hogy seprűt legyen szíves adni, kaparót, mer a hovas lábunkot meg kellett takarítani. – Jó’ van mán az, hagyjátok! – Mingyá, még söprök rajta. – Jó’ van mán, gyertek befele! Akkor oszt bementünk, de mán a bemenetel is játék vót:

– Gyere bé, te százesztendős öreg! – így hívogattuk be az öreg pászort.

– Nem megyek, még [míg] egy szál kolbászt meg nem eszek!

– Gyere bé, mer ha kimegyek, úgy megütlek, hogy széthasítom a fejed!

– Akkor most csak bemegyek.

Karácson böjtjin zsírt nem ettük vóna meg, ha a nyelvünköt kivágták vóna se. Ilyen száraz gyümöcsöt [gyümölcsöt] főzött édesanyám kemencébe, ez vót a kompót. Ez vót, semmi más. Karácson böjtje szigorú böjt vót. Az én édesapám karácson böjtjin nem evett soha, csak este. Se nem evett, se nem ivott. Dógozni se lehetett semmit. A bátyám kar-

ácson napján ért haza Pestrű, oszt hozzáfogott borotválkozni. Aszongya neki édesapám: – Hát ilyet aztán nem szabad csinálni! Karácsonkor! Nem hagyott neki megborotválkozni. Én meg karácson börtin tehínganajjal akartam mázolni, de Verona néni nem engedett ganajt szedni: karácson börtin az ő udvarábú senki ne vigyen ki semmit! Mer elviszi a szerencsét, megrontja a tehenet. Hát – mit tehettem? A kert felúrú szépen besuttyantam, oszt loptam tülle. Mer a ház földjít csak fel kellett mázolni. Oszt semmi baja nem lett a Verona néném teheninek.

Nálunk a *karácsonfa* úgy vót, hogy vót édesanyámnak egy szép nagy leanderfája. Aztat letürügettük [letötölrgettük], édesanyám süített rá kalácsbú kismadarat, akkor vett mézeskalácsot. Ez vót a karácsonyfa. Nekünk meg szalmábú vót a karácsonfánk. A nagy szálakba drótot dugott, felfűzte, akkor a kicsiket is felfűzte. Akkor csinát egy négyszöget, akkor azt felakasztotta, akkor abba kisebbet csinát, az csüngött le, akkor arrú még kisebb, akkor a közepibe is úgy. Mézeskalácsot meg diót akasztottunk rá, mást nem.

Hát minálunk karácsonfa, az hun vót, hun meg nem vót. Ha vót, akkor rozmaring vót. Kettő. Oszt azt feldíszítettük, feltettük a kanapé sarkára, avvót a karácsonfa.

Én meg szedtem egy gallyat, süöttem peracet, ráakasztottam: – Itt van fiaim, a karácsonfa.

Vót a lapos karácsonfa, az csak egy ág. Meg vót a kerek, azt, ugye a jobbmódúak tudtak venni, mer az mindég drágább vót. Emlékszek, én evvel nem vótam kibékúve (kibékülve) mint gyerek: hogy mér van Pintérékné mindég olyan szép kerek karácsonfa, nekünk meg csak olyan lapos. Mosmán tudom. Édesanyám, ugye, örút, ha csak gallyacs-kát tudott venni. Akkor oszt pálcát tűzött, a botot kiegyenesítette, úgy díszítette fel. Akkor vagy virágcserepbe tette, vagy rossz fazékba tett földet, abba állította bele. Azután odatette a sublóra.

Nálunk meg mindég olyan felakasztós karácsonfa vót. Mer szegények vótunk, és akkor édesanyám vett, vagy kapott egy-két gallyat. Akkor azt összepászította, összekötötte, oszt mindég a sarokba akasztotta fel, vagy a gerendára. Mer, ugye, gerendás vót a ház, oszt akkor jó szoros madzagot kötött rá, a gerendába egy szöget, oszt akkor fel vót akasztva.

Szaloncukorra én nem emlékszek, hogy lett vóna *dísznek*. Hanem a piacon vót mézeskalács, képek rajta, aranyozott dió, azt tettük a karácsonfára. Meg vótak rajta sütemények: szagatott, cukros sütemé-

nyek. Meg olyan süteményt is sütött édesanyám, hogy kismadarat. Kőttésztaba [kelttésztaból]. Azt pedig úgy kell sütni, hogy elnyújtjuk rúdra, akkor görcsre kötjük, mint mikor a pertlin egy görcsöt kötünk. Akkor az egyik végít megcsináljuk kis fejinek, kis csórit húzunk neki, kis taraját csinálunk. A másik végít pedig ellapítjuk, késsel szépen bevagdaltjuk, az a farka. És akkor kiesz a kismadár. Akkor szépen megkenjük tojással, csak úgy ragyogott a karácsonfán a kismadár!

Háborús évek vótak, nem vót szaloncukor. Akkor – ugye, kockacukrot. Mikor mán kockacukor se vót, akkor egy kis krumplit csomagoltunk be.

Akkor dióba gyufaszálat szúrtunk, akkor azt sztaniolpapírral bevontuk. Mer a sztaniolpapírt elraktuk mindég, ki vót simigatva.

Vagy mézeskalácsot sütött anyukám. Meg gyűszűvel szaggatta ki az olvasót, [rózsafűzért,] akkor felfűzte, egy keresztet sütött a tetejire mézeskalácstésztabú.

Az én édesanyám meg szalagárés [szalálkás] tésztabát sütött. Pogácsákat, azt gyűszűvel kilyukasztotta, cukorba mártotta, oszt azok vótak felakasztva a karácsonfára, meg ha futotta [jutott rá], akkor vett rá egy-két mézeskalács-szívet, azt árolták [árulták], meg diót, kisebb almát kötött rá édesanyám. Mer én még tíz-tizenkétéves koromba is azt láttam, hogy fel vót akasztva a karácsonfa. Azt a Jézuska hozta. Azt nekünk mindég a Jézuska hozta. Akkor maj' vízkeresztkor szabad vót bevenni, addig ott vót mindég. Az odalsó ablakba tették mindég a karácsonfát, ültünk, édesapám mondta az éneket, édesanyám meg kint addig meggyútotta a gyertyát, odavitte az ablakhoz. Akkor gyűtt be: Hallottam az angyalnak a szárnya suhogását, itt jár valahun! Itt jár! Közbe meg a legöregebb néném kiosont. Néztük az ablakot nagyon, hát csakugyan megjelent a fény, a gyertya. Sivalkodtunk: – Itt a Jézuska! Itt a karácsonfa! Akkor oszt édesanyám: – Maradjatok nyugodtan, majd én behozom. És akkor édesanyám behozta, aj, olyan öröm vót! Ennekem addig olyan öröm vót! De valahogy rágyűttem. A legöregebb testvérem meg édesanyám díszítették a fát, nem akartak beengedni, bezárták az ajtót. Akkor odaültem, figyeltem, hallgattam, hogy sepegnek [halkan beszélgetnek]. Mikor nyílt az ajtó, odaugrottam, benéztem. Akkor mondta édesanyám, no gyere segíteni, de a kicsiknek meg ne mondd! Ugye, még utánam vót három.

Kaptunk mindnyájan valami ajándékot. Zoknit, harisnyát, zsebken-dőt, kissapkát, kesztyűt. Ilyen aprókat. Sokan is vótunk, meg mindég úgy vót, hogy mikor eladták a búzát, el kellett költeni az árát, mer most

ruha kellett, most cipő kellett. Ilyen nagy családba, rengeteg gyerek, és nem úgy vót, hogy biztosítva vagyok tízezer forinttal, hanem majd a disznó, ha megmarad, meg a tehén, ha megmarad. Abbú lett, ami lett, azt kellett beosztani. Az a parasztember életit nem tudja, hogy mi az, aki nem vót benne. Ha elpusztút egy tehén, akkor venni kellett egy másikat, kezdhettük előrű [előlről].

Karácson bőjtjín édesanyám behozott az asztal alá egy kosárba árpábú, kukoricábú, búzábú. Egy kis marékkal szénát, zabszalmát. Mindenféle szalmát egy markocskával. Szépen megágyazott. Azt mondta, odateszi a Jézuskának. Ez a kosár a Jézuskának az ágya, mivelhogy szalmán jászojba született. Széna is vót benne, hogy a Kisjézuskának adjunk szállást.

Minden házná vót az asztal alatt szakajtó: széna, árpa, búza, kukorica, hogyha a Jézuskának a jószágjai gyűnnek, hát egyenek.

Paszurt [bab], borsót tettünk bele, hogy minden legyen [teremjen jövőre]. Búzát, árpát, mindent. Egy csóva széna vót benne, amibe a kenyeret takartuk. Hogy áldva legyen az élelmünk, a jószágho meg szerencse legyen. Ezek vótak egész január hetedikéig.

Édesanyám mindent odakészített a karácsonyi asztalho, mer a vacsora közbe nem szabad vót felállni, hogy jó [jól] üljön a kotló. Hogyha a gyerek izgett-mozgott: – Ne mozogj, mert akkor nem ül a kotló.

Az asztal meg lett terítve háziszóttos abrosszal. Egy egész kenyeret tettek rá, egy kalácsot a tetejibe. Hogy mindég legyen egísz kenyérünk, ez azt jelentette.

Szentestén mikor az asztalt körüültük [körül], édesanyám fogta a szentelt vizes üveget, mind a négy sarkát megszentelte a szobának, meg az asztalon is az ételt, addig senki nem nyúlhatott hozzá: – „Atyának, fiúnak, szentléleknek.”

A kezdet a fokhagyma vót – fokhagyma kalácscsal. A fokhagymát, aki akarta, cukorba mártotta, hogy az édesség, az örömmünnep gyűn. Fokhagymát mindenkinek meg kellett enni legalább egy girizdet, mer azér, hogy ne legyen kiütéses egész évbe.

Azután ettük az angyali csíkot – ez volt a mákoscsík. Ki mézzel ette, ki cukros vízzel. – Karácsonra süvegcsukor vót leginkább: ilyen kerek, a vége tompa vót, szépen papírral vót becsomagolva. Azt reszelte édesanyám az angyali csíkra. Mer nem mindég vót mézes csík; ha nem vót méz, azér nem vettünk mézet, hanem cukrot és akkor az vót. Nagy teknyővel csinát az én édesanyám is csíkot, mer vót rajkó elég: hat-

nyolc gyerek egy helyen. Mink még a nagyanyámmal laktunk, nagyanyámnak tíz vót, az én anyámnak meg öt vót, hát vót csíkevő elég. A jányok igyekeztek még a kutyának is adni belülre, mer úgy tartották, hogy amére vitte a kutya az angyali csíkot, a jány ára [arra] ment férhő.

Azután meg gyütt a dió, meg az alma. Szép, piros almák. Felvágtuk az almát, megnéztük, hogy ki vágta el a magját. Úgy tartották, hogy aki nem vágja el a magjait, az megéri a másik karácsonst is, ami gyün. Úgy csinátuk: – No, én édesanyámmal eszem, Jolán Jancsival. Hogy együtt legyünk. Vót egy alma, azt ahanyan vótunk, annyi fele vágtuk. – Így együtt marad a család.

Mikor valaki evett valamibú – dióbú, almábú, csíkbú -, egy kis darabot rá kellett tenni egy kistányérra, mert az az angyalé volt.

Közös tálbú ettünk. Oszt ahogy ettünk, csak leesett egy vagy két szem kalács, miegymás a földre. Azt karácsonkor nem szabad vót felvenni, mert az kellett az angyalkának.

Mink meg egy kis darabot otthagytunk az abroszon, a csíkbú is egy villával, egy harapást a kalácsbú. Otthagytuk az angyalnak.

Mikor megvacsoráztunk, dióhéjat, almacsutkát, ezt mind az asztal alá a szakajtóba raktuk. Meg amit összesöpörtünk az ünnep alatt, azt se vittük ki, mind a szakajtóba tettük. Nem lehetett olyan nagy ünnep alatt kivinni még a szemetet se. János napkor vittük ki, a szénát odaadtuk a lábásjóságnak: ló, tehíny, annak. A szemetet meg a csirkének adták, hogy egészségesek legyenek egész évben.

A karácsonyi morzsát se szabad vót kivinni addig, még az ünnepek tartottak. Karácsony elmúltán beletettük egy acskóba [zacskóba], feltettük a padlásra, oszt mikor a tehínek a tőgye nagyon megbetegedett, avval füstölt édesapám.

Még akkor oszt a karácsonyi vacsora után kártyázás ment dióra. Azután meg éneklés, meg imádság, akkor lefeküdtünk. Édesapám, az olyan ébres [éber] vót, az szót [szólt] tizenegy óraker, hogy aki éféli misére akar menni, ez keljen.

Annyin vótunk az éjféli misén, hogy nem fértünk be a templomba. Csak úgy dőlt a víz a templom falárú, annyin vótunk. Nyitva vót az ajtó, a prédikációs székrú hallatszott a prédikáció. Látni nem láttunk semmit. A fontos az vót, hogy ott vótunk.

Mikor az éjféli misérú gyüttünk, akkor megint vót babonáskodás. Amérú [amerról] hallja a kutyaugatást, ára [arra] viszik férhő. Akkor: almával kellett megdobni valakit, oszt az lett az ura. Az oszt szidta a

jányt, mint a bokrot. Mentünk az utcán, sok vót a kis nádas ház. Egy csomó *nádat* kihúztunk, néztük: páros-e, nem-e? Ha nem páros: – Jaj, nem megyek férhő jövöre, páratlan nádat húztam. Hát te milyen húztát? – Enyim páros. – No, akkor te férhő mégy, én meg nem mék [megyek]. A nádat oszt haza kellett vinni, oszt elégetni.

Mikor hazaértünk az éjféli misérú, ahun vót ló, ott piros almát adtak a lónak. Megitatták a lovat is egy-egy almárú. Ahány ló vót, annyi alma. A kútvályúba tették az almákat. A lovak csak nézték, de megették az almát, meg bizon! Ha meg nem ette meg a ló, megette a gazda, aki itatta. No, ez el vót, akkor a disznókot etetni. Minden állat örüjön [örüljön], mer Jézus Krisztus megszületett, a világ megváltója!

Bementünk. – No, asszonya édesanyám, mosmán egyetek, hogy a hízó jól egyen jövöre. Az csak úgy eszik jó, ha tik meg kalácsot esztek. Besundorítottunk [jóízűen megettük], ahun sokan vótunk, egy egész kalácsot. Hát... hat firnancnak [kisgyerek], ha vágott, jó megfogyogát [elfogyott]. Fonatos kalács vót, négy ágbú. Nagyon-nagyon szép kalácsok vótak. Akkor oszt lefeküdtünk, oszt akkor a *pásztormisére* fel megint. (Pásztormisének a 25-i hajnali misét nevezték. Az endrődi asszonyok, az én keresztanyám Véha Imréné Kovács Irén, Édesanyám Kovács Pálné Kovács Gizella elmondta még azt is, hogy náluk nem mindig volt karácsonyfa. Nagynénjük, Veronka néni minden évben állított karácsonyfát vagy nyújtófához fenyőágakat rögzített. Mindenki szeretett menni olyan házhoz, ahol volt karácsonyfa. Szaloncukor nem volt. Később otthoni főzésével körbedíszítettek egy kis pléhtányért. Ismét egy példa, hogy az ünnep ünneppé tevése nagyrészt az asszonyok dolga volt. Ágak „karácsonyfává” kötözése, szaloncukorfőzés, díszítés, (még ha egy kis egyszerű tányéron is), kalácssütés, kalácstésztából madarak készítése. Idáig az endrődi anyag, láthatjuk, hogy „unokatestvéri” viszonyban van a zentaival, általában a délvidékivel.

A népi – paraszti világ karácsonyának gazdagságát, néhány elemnek mélyebb vizsgálatával, párhuzamaival próbáltuk megidézni. A további gondolkodásra ösztönző, nyugtalanító kérdés nem hallgathat el: *Mi marad?* Nem áltathatjuk magunkat: elég kevés, szinte csak töredék marad. Ha abból a szemszögből nézzük, hogy mi örizhető meg, mi menthető át – előrébb jutunk. Debrecenben 2014 decemberében rendezték meg a XXIV. Kárpát-medencei Betlehemes Találkozót. Szívesen invitálom hallgatóimat majd 2015. december elején a huszonötödikre! Nem fogják megbánni, ha eljönnek!

Érdeemes arra is felfigyelnünk, mi épült be a mába az egykori szokásokból. Milyen jelei vannak a továbbélésnek? Tudok olyan endródi származású családról, ahol Luca-búzáat ültetnek minden gyereknek külön kis cserépbe (érdekes párhuzam, hogy az első magyarországi karácsonyfaállítók egyike, Podmaniczky Frigyes minden gyermekének külön kis fenyőfát állított). Sok háznál, családban sütik ma is a kalácsot, Endrődön általánosnak mondható karácsonykor, húsvétkor el nem maradhat! Engem örömmel tölt el, ha iskolák kézműves foglalkozásain visszatérnek a népi tárgyakhoz, ha veszik a fáradságot és autentikus népi áldáskérés -, köszöntő-, betlehemes szövegeket mentenek meg a feledéstől oly módon, hogy kézműves munkákra is írják – varrják – rádolgozzák különböző technikákkal. Az sem érdektelen, mit tanítanak ma a választható *honismeret* tantárgyat tanuló kisiskolásoknak és középiskolásoknak. Mutatóba hoztam néhány tankönyvet, tananyagrésztet hallgatóimnak.

Ki-ki átgondolhatja, hogy saját háza táján, családi szokásaikat tekintve mi mindent használhat fel, menthet át a gazdag néphagyományból. Nemzedékek vállát-kezeit megfogva, átölelve talán jobban megte-remthetjük az igazi, ünnepi teljességet nagy ünnepeink alkalmával, a széttagoaltság, a szétszóratás, az individualizáltság, a globalizálódás világában is. Talán megmentünk valamit a múlt időből.

Szakirodalom

- Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium I–III., Karácsony, húsvét, pünkösd*, Szent István Társulat, Bp., 1976; Mandala Kiadó, Szeged, 1998.
- Beszédes Valéria: *Örökség II. Kis magyar bácskai néprajzi*, Életjel Könyvek 75., Szabadegyetem, Szabadka, 1998.
- Beszédes Valéria: *Emberek és otthonok*. Néprajzi tanulmányok, Szabadka, 1994.
- Burány Béla: *Ünnepek, szokások, babonák I–II.*, Forum Kiadó, Újvidék, 2000.
- Burány Béla: *Zentavidéki népballadák*, Zenta, Művelődési Központ, 1962.
- Dömötör Tekla: *A népszokások költészete*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1974.
- Hornokné Németh Eszter – Vaszkó Irén: *Édesanyám emléke...*, Endrődi Füzetek 7., *Tájjellegű ételek; Háziszöttek*, Gyomaendrőd, Honismeret Egyesület, 1999.

- Hornokné Németh Eszter – Kiss Katalin: *Népszokások Endrődön*, Endrői Füzetek 4., Gyomaendrőd, Honismereti Egyesület, 1995.
- Jung Károly: *Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások*, Forum Kiadó, Szabadka, 1978.
- Kovács Endre: *Bölcsőtől a koporsóig. Az emberélet fordulójának népszokásai Doroszlón*, A Magyar Nyelv és Irodalom és Hungarológia Kutatások Intézete, Újvidék, 1988. (Értekezések, monográfiák 18.)
- Mák Ferenc: *A délvidéki magyarság válogatott és történeti és honismereti bibliográfiája*, Forum Kiadó, Újvidék, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta, 2008.
- Pénovátz Antal 1979. *Vajdasági magyar néprajzi kalauz*, Forum Kiskönyvtár: Forum Kiadó.
- Silling István: *Vajdasági népi imádságok és nyelvezetük*, Forum Kiadó, Újvidék, 2003.
- Silling István 1998. *Tegnap és ma – adalékok Nyugat-Bácska néprajzához*. Újvidék: Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság Kiskönyvtára 8.
- Silling István 2014. *Ünnepek és hétköznapok. Írások a vajdaságiak hajdani és mai népeletéről*, Életjel Könyvek 136., Szabadka, Szabadegyetem.
- Dr.Szilágyi Ferencné Németh Eszter 2015. *Tájnyelvi megegyezőség összehasonlító vizsgálata* (még kéziratban).
- Ujváry Zoltán 1988. *Születéstől a halálig*, Folklor és Etnográfia, Debreceni Egyetem, Néprajzi Tanszék, Debrecen.
- Ujváry Zoltán 1989. *Iskoladráma és folklór*, Folklor és Etnográfia 5a, Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen
- Ujváry Zoltán 1980. *Szállj el, fecskemadár. Gömöri magyar népbaldák és népdalok*, Európa Kiadó Magyar Helikon osztály, Gyomaendrőd.
- Szabó László 1992. *Tanítás és kutatás*. Pályarajz Ujváry Zoltánnal, Szolnok.
- Állandó Néprajzi Kiállítás Zentán*, Zentai Városi Múzeum
- A Jó Isten dicsőségére... Írások a vajdasági magyar népi vallásosságról* 2000. Kiss Lajos Néprajzi Társaság.
- A Vajdasági Magyar Néprajzi Atlasza* 2002. Szabadka.
- A Magyarság Néprajza I – IV*. (1941–1943). Budapest, Királyi Egyetemi Nyomda, Harmadik kiadás
- Magyar Néprajzi Lexikon I–V*. (1977–1982). Budapest, Akadémiai Kiadó.

*Magyar Néprajzi I–VII. (1997–2011). Budapest, Akadémiai Kiadó.
Saját gyűjtések – Endrőd, Debrecen, Drégelypalánk, Gyoma, Hajdújász,
Kispiac, Nagyszőlős, Szeged*

Naši praznici u svetu tradicija Južne Mađarske

„Pojedini predeli i naselja vrede za naciju toliko, koliko se vrednosti vezuju za njih.” Reči Andraša Gerembeia precizno formulišu pravce i zadatke današnje etnografije. Naučnici raznoraznih i mnogostranih etnografskih pristupa jednako mogu da prihvate tu misao, koristeći ga u traženju i otkrivanju vrednosti. U pravoj saglasnosti sa nastojanjima kulturnih pregalaca iz bilo kog kraja zemlje. Šta se može očuvati? Šta se može spasiti? Šta ostaje? Šta možemo da uradimo? Neizbežna pitanja današnjice.

Poznato nam je da je mađarska narodna kultura u osnovi jedinstvena, ali se ostvaruje u beskrajnom bogatstvu regionalno-etničkih varijanti. Vrlo zanimljiv zadatak: evidentirati lokalne varijante, bilo da se radi o narodnoj pesmi, baladi, ili, recimo, božičnom pletenom kolaču. Tražimo kako se velika celina pojavljuje u individualnom izražavanju, u čemu se sastoji doprinos datog mesta, kraja, etnične zajednice mađarskoj kulturi. Profesor Univerziteta u Debrecinu, Zoltan Ujvari (Ujváry Zoltán), osnivač etnografske škole, stalno naglašava da bezbrojne lokalne varijante – ukoliko im posvetimo pažnju, uverićemo se i sami – čuvaju-održavaju-reprodukuju samu suštinu.

(Prevod: SZILÁGYI Károly)

Vajdasági magyar hivatalos helységnevek

Minden nyelvnek autonóm joga, hogy a különféle településeket olyan néven említse, amilyen megfelel neki. Ez a jog elsősorban az adott nyelvterületen levő helységekre vonatkozik, olykor azonban rajta kívül levő települések némelyikére is kiterjesztik. Például Bécset mondunk Wien helyett, Lipcsét Leipzig helyett, Nápolyt Napoli helyett stb. Ettől még az illető település hivatalos neve nem változik meg. A hivatalos névadáshoz már politikai jogosultság is szükséges. A hivatalos névadás tehát nemcsak nyelvi, hanem jogi és politikai kérdés is. Ahhoz, hogy valamely nevet hivatalossá tegyenek az adott nyelv beszélői, megfelelő jogalapra is szükség van. Azon a területen, amelyen egy nyelv beszélőinek szuverenitásuk van, hivatalos neveket is megállapíthatnak. Nemcsak a valamely területen való szuverenitás számíthat jogalapnak, hanem az elismert kisebbségi státus is. Egyes országokban, országrészekben a helységnevek hivatalos használata is hozzátartozik a kisebbségi jogokhoz. Vajdaság Autonóm Tartomány esetében is ez a helyzet. A kisebbségi jogok alapján meghatározott hivatalos név használata valamivel szűkebb körű, mint a szuverenitás alapján meghatározott hivatalos nevéké. Ez azonban nem változtatja meg alapvetően a jellegét, vagyis hogy a hivatalos név nem vagy nemcsak közösségi név.

A két világháború közötti időszakban nemhogy hivatalosan nem használhatták helységneveiket a vajdasági magyarok, hanem még nyilvánosan (pl. újságban) sem. Egyedül arra volt lehetőség, hogy fonetikusán átírják a szerb hivatalos nevet (Pl. Szenta, Szubotica, Petrográd, Sztára Kanyizsa, Pancsevó, Szvilojevó, Mól, Szrbobrán, Rigyica, Szombor stb.) A második világháború után fokozatosan enyhült a kisebbségi nevek használata iránti szigor, a zömmel magyarul lakta települések neve magyarul is megjelenhetett az újságban, ha nem nagyon tért el a szerb megnevezéstől (pl. Zenta, Kanizsa, Topolya, Szaján, Palics stb.). Egyes helységnevek használatában már a szocializmus idején változás történt. A tartományi székváros neve a hetvenes évekig Noviszád volt, vagyis a szerb név magyar átírású változatát használták a magyar nyelvű sajtótermékek, a hetvenes évek szabaddabb légkörében kapott zöld fényt az Újvidék név.

Az 1974. évi jugoszláv alkotmány Vajdaság autonómiája és a kisebbségi jogok tekintetében nagy jelentőségű volt. Az alkotmány szabadelvű szellemiségével összhangban több olyan törvény is született, amely által a kisebbségeknek nemzetiséggé való átminősülése konkrét jogi előnyöket is biztosított számukra (többek között a nyelvhasználat területén). Úgy látszott, megért az idő arra, hogy a helységnevekről szóló törvény is megszülessen, és ennek alapján a nemzetiségek nyilvánosan vagy akár hivatalosan is használhatják településneveiket. Sajnos nem volt egyetértés a törvényhozók közt abban, hogy szabad utat kell nyitni a nemzetiségi helységnevek használatára előtt. Országosan ezt nem tették lehetővé, úgyhogy csak helyi szinten maradt meg egy-egy nemzetiségi településnév kodifikálásának a lehetősége. Ezt leginkább azokban az (általában bácskai) községekben tették meg, amelyeknek nemzetiségi többségű lakosságuk volt (Ada, Becse, Kanizsa, Kishegyes, Topolya, Zenta stb.), vagy ahol nagy számban éltek az érintett nemzetiség tagjai, mint például Szabadkán. (Vajdaságban a község a járáshoz hasonló közigazgatási egységnek számít, amelyhez a községközponton kívül több kisebb-nagyobb település is tartozik). A községi státútum (alapszabály) adott jogi keretet a nemzetiségi helységnevek hivatalos használatához.

A helységnevek használatáról szóló törvény meghozatalát az is nehezítette, hogy az ideológusok bizonyos elvekhez is ragaszkodtak. Ezek egyike például azoknak a szerb neveknek a védettségét képviselte, amelyek személyhez vagy történelmi eseményhez fűződnek. Így nem akarták elfogadni, hogy a forradalmár tanítóról, Žarko Zrenjaninról elnevezett bánáti városnak Zrenjanin nevét magyarul Becskerekre, netán Nagybecskerekre cseréljék; hogy a Tihomir Ostojić irodalomtörténészről elnevezett Ostojicevo Tizzaszentmiklós legyen magyarul; hogy a radikális párti Jaša Tomić politikus nevét őrző Jaša Tomić település magyar Módos neve forgalomba kerüljön; vagy hogy a szerbeknek 1849-ben aratott győzelmét megörökítő Srbobran ('szerbvédő') név átadja a helyét a több évszázados múltú Szenttamás névnek a magyarok szóhasználatában. Általában fenntartással fogadták azokat a nemzetiségi neveket, amelyek teljesen eltérnek a szerb névalaktól (pl. Gyulafalva – Telečka, Beodra – Novo Miloševo, Gombos – Bogojevo, Szilágyi – Svilojevo stb.). Velük szemben viszont üdvözölték azokat a nemzetiségi neveket, amelyek azonosak a szerb névvel (Ada, Temerin, Apatin, Bajmok, Orom, Kevi stb.), vagy csupán csekély mértékben térnek el

tőle (Zenta – Senta, Zombor – Sombor, Verbász – Vrbas, Versec – Vršac, Kanak – Konak, Gunaras – Gunaroš stb.)

A vajdasági magyar helységnevek hivatalos státusának rendezéséhez a közvetlen ösztönzést a 2002 februárjában meghozott szövetségi kisebbségi törvény (Törvény a nemzeti kisebbségek jogainak és szabadságának védelméről) adta. A törvény 11. szakasza rendelkezik arról, hogy a földrajzi neveket, települések, terek, utcák nevét az ott élő kisebbségek nyelvén, hagyományaik és helyesírása szerint (is) ki kell írni. 2003 májusában Vajdaság Autonóm Tartomány Képviselőháza határozatot hozott a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről. Ez a határozat 6. és 7. szakaszában a nyilvános feliratok és nevek kírásával foglalkozik.

Az illetékes minisztérium szabályzata alapján még 2002-ben megalakult a Magyar Nemzeti Tanács, mint a vajdasági magyar nemzeti közösségnek nyelvhasználati, oktatási, tájékoztatási és művelődési kérdéseivel foglalkozó testülete, azzal hogy egyes kérdésekben döntéshozatali jogköre is van. Hamarosan sor került a Magyar Nemzeti Tanács nyelvhasználati bizottságának megalakítására is. A jogászokból és nyelvészekből álló kilenctagú bizottság (amelynek jelen tanulmány szerzője is tagja volt) Dr. Várady Tibor jogászprofesszor vezetésével 2002 decemberében kezdte meg működését. A 2002. dec. 13-án Újvidéken tartott ülésen a megoldandó problémák jegyzékén már szerepelt a helységnevek történelmi magyar elnevezéseinek meghatározása. A bizottság megfogalmazta azokat az elvi álláspontokat, amelyek irányadók lehetnek a konkrét megoldások megtalálásában. 2003. január elején közzé is tette őket a sajtóban, hogy véleményt mondjanak róla az olvasók: magánszemélyek vagy szervezetek, pártok tagjai.

A vajdasági magyar helységnevek meghatározásának elvei a következők voltak:

1. Vajdaság Autonóm Tartomány területén minden helységnek lehet magyar neve, függetlenül attól, hogy volt-e korábban hivatalos használatban. (Pl. a Mali Pesak lehet Kishomok.) Törvényi feltétel, hogy a magyar névhasználat hagyományos legyen, tehát a magyar nyelvhasználatban elfogadott.

2. Nem lehetnek elfogadott magyar helységnevek az 1941 és 1945 között újonnan alkotott helységnevek, amelyek korábban nem voltak használatban. (Ez zömmel a Bácskában létesített bukovinai csángó telepnek nevére vonatkozik.)

3. A helységnévrendezés (1898–1912) idején mesterségesen alkotott nevek is elvben mellőzendők. Kivétel tehető, ha egy-egy ilyen elnevezés átment a közhasználatba, és ma hagyományos magyar elnevezésnek tekinthető.

4. Esetről esetre kell mérlegelni a nevek megkülönböztető elemeinek felvételét (Bácsföldvár vagy Földvár).

5. Indokolt esetben a szerb névtől teljesen eltérő magyar névhez is ragaszkodni kell, ha ez felel meg a magyar nyelvhasználati hagyománynak (Pl. Szenttamás – Srbobran).

6. Azokban az esetekben, amikor egy helységnévnek több magyar változata is használatban van, a kérdést az érintettek bevonásával kell megoldani (pl. Omorovic v. Ómoravica v. Bácskossuthfalva).

A nyelvhasználati bizottság a települések többsége esetében megállapodott egy-egy névben. Némely helység hivatalos elnevezésére azonban nem sikerült egységes javaslatot kidolgoznia, ezért a sajtóban felhívást tett közzé, valamint az érintett lakosság, a település értelmiségének bevonásával igyekezett dűlőre jutni. E célból a bizottság tagjainak egy-egy csoportja ellátogatott (akkori nevük szerint) Ómoravicára, Kupuszinára, Debelyacsára, Budiszavára és Telecskára.

Ez idő alatt több esetben is közvetlen reagálás érkezett a nyelvhasználati bizottsághoz. A szabadkai Gubás Jenő tiltakozott az ellen, hogy „jugó-magyar” neveket törvényesítsen a bizottság. A beodrai plébános arra hívta fel a bizottság figyelmét, hogy Novo Miloševo nem Karlovával azonos, hanem Beodrával. A Moravicai Helyi Közösség az Omorovic név mellett állt ki levelében, a településről elszármazott értelmiségiek pedig a Bácskossuthfalva nevet javasolták.

A vajdasági magyar helységnévrendezés nemcsak politikai és államigazgatási kérdés volt, hanem korunk szellemének megfelelően a demokratikus véleménynyilvánításra való lehetőség is. Maguk a nyelvhasználati bizottság tagjai is néhány vitatott névalak esetében kiszálltak a terepre, hogy elbeszélgessenek a helybeliekkel, kikérjék a véleményüket, és bátorítsák őket, ha aggályoskodnak, hogy a másajkúak hogyan reagálnak majd a névmódosításra. A *Magyar Szó* napilap *Mi legyen a neve?* címmel cikksorozatot indított, amelynek alapvető célja az volt, hogy minél több helyi és szakmai véleményt, információt begyűjtsenek a vitatott helységnevekkel kapcsolatban, még mielőtt a végső döntés megszületne. A lap újságírói 2003. július végéig ellátogattak azokra a településekre, amelyeknek lehetséges magyar elnevezésével kapcsolat-

ban több alternatíva is felmerült. Az ily módon begyűjtött, elsősorban helyi véleményeket és információkat rendszeresen közölték a lap közlési oldalán. A szerkesztőség egyúttal felhívta a *Magyar Szó* olvasóinak figyelmét, hogy a témához, az olvasottakhoz ők is hozzászólhatnak, akár elektronikus levélben, akár hagyományos postai úton. Arra is nyomatékosan felhívták az olvasók figyelmét, hogy csak a rövid, lényegre törő véleményeket fogja a lap közölni, a hosszabb lélegzetvételű, tanulmányzámbeba menő írásokat a szerkesztőség továbbítja a Magyar Nemzeti Tanácsnak, illetve fenntartja a jogot a megrövidítésükre.

Az MNT nyelvhasználati bizottsága a 2003. július 18-án, Szabadkán tartott ülésén tovább vizsgálta azokat a helységneveket, amelyek hivatalos minősítést kaphatnának, 2003. július 31-ei, újvidéki ülésén véglegesítette javaslatait. Ezeket a Magyar Nemzeti Tanács intézőbizottsága elfogadta, az MNT közgyűlése azonban néhány esetben módosított rajtuk. A nyelvhasználati bizottság javaslatától, egyúttal pedig elveitől eltérve néhány olyan településnevet is hivatalos használatúvá tett, amelyeknek nincs élő hagyományuk a vajdasági magyar lakosság körében: pl. Kevevára (Kovin), Bácskossuthfalva (Stara Moravica), Bácsfeketehegy (Feketić) stb. Huszonnyolc olyan község van Vajdaság Autonóm Tartományban, amely a magyar nyelvet hivatalosnak elismeri, a hozzájuk tartozó 287 település közül 266-nak a magyar nevét is meghatározza az MNT.

A vajdasági helységnevek magyar alakjának hivatalossá tétele a hivatalos lapban közzétett határozattal nem fejeződött be, utána következhetek alkalmazásának egyéb mozzanatai is, mint például az addigi helységnévtábla módosítása. Azoknak a helységeknek az esetében erre nem is volt szükség, amelyekben a megfelelő községi alapszabályi rendelkezés értelmében már voltak kétnyelvű helységnévtáblák, főleg a Bácskában (Ada, Zenta, Péterréve, Horgos, Kishegyes, Csantavér stb.). A kanizsaiak a magyarság kárára vétettek a nyelvhasználati határozat rendelkezése ellen, amikor a meglevő táblára a korábbi Kanizsa név helyett a jóval hosszabb Magyarkanizsa nevet a szerb névhez viszonyítva sokkal kisebb betűkkel írták fel. Néhány esetben az is előfordult, hogy az újonnan kitett táblán a magyar nevet lefestették, összefirkálták. Ez történt például Tizaszentmiklóson (Ostojićevo). Szenttamáson (Srbobran) az történt, hogy az ottani polgármester „Srbobran – Srbobrán” feliratú táblát állíttatott a település bejáratához, nem fogadva el a hivatalosnak minősített Szenttamás névalakot (azzal az indoklás-

sal, hogy a helybelieket „a fasizmusra emlékezteti”). A közvélemény és a televízió nyilvánosságának a nyomására azonban ezt a táblát mégis a „Srbobran – Szenttamás” feliratú táblára cserélték ki. Arra korábban is akadt példa, hogy lefestették, átírták vagy kicserélték a kétnyelvű helységnevtáblákat. Például Mohol névtábláján ismeretlen személyek hol Mol-ra „javították” a magyar Mohol névalakot, hol a kétnyelvű táblát egynyelvűre cserélték.

A Magyar Nemzeti Tanács nyelvhasználati bizottsága 2004. április 24-én javasolta, hogy a Tanács hozzon határozatot a magyar nyelvet hivatalos használatba be nem vezető vajdasági községek és a területükön található települések elnevezéseinek meghatározásáról, azzal a kitételrel, hogy azoknak a településeknek az esetében, amelyeknek területén a Kisebbségi nyelvek hivatalos használatáról szóló tartományi határozat 8. szakaszának 3. bekezdése alapján bevezetésre kerül a magyar nyelv hivatalos használata, az így meghatározott elnevezések az adott települések hivatalos magyar elnevezésének tekintendők.

A szóban forgó településeknek nem mindegyike kapott magyar nevet, elsősorban azért, mert a bizottságnak nem volt kellő támpontja a névadáshoz. Különösen a Szerémségi körzethez tartozó települések megnevezése jelentett gondot, ugyanis a valamikori Szerém Vármegye Horvát-Szlavonországhoz tartozott, kívül esett a magyar törzskönyvbizottság hatáskörén, így a területén levő településeknek nem volt hivatalosan megállapított magyar nevük.

A Földrajzinév-bizottság 2004. december 20-i, 51. ülésén foglalkozott először a vajdasági magyar helynevekkel. A Bizottság kezdeményezte, hogy a Magyar Nemzeti Tanács az észrevételeknek megfelelően dolgozza át a névanyagot. Erre azonban nem került sor, ugyanis a hivatalos használatú nevek jegyzéke már előbb (2003. augusztus 27-én) megjelent Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapjában, és a Magyar Nemzeti Tanácsra nézve nem kötelező érvényű a Földrajzinév-bizottság véleményezése, amely csupán a magyarországi használatot szabályozza.

2005. december 19-i, 55. ülésén az FNB az egyes vajdasági települések elnevezéseit tételesen áttekintette, és a következő alapelvek figyelembe vételével tett javaslatot a magyar nyelvű sajtóban, földrajzi és térképészeti kiadványokban használandó elnevezésükre:

- a magyarok által is lakott településeknek legyen magyar neve, de a magyar lakosság nélküli települések elnevezését nem kell erőltetni;

- az 1913-as helységnévtárban szereplő, a Törzskönyvbizottság által elfogadott községnevek lehetőség szerint megőrzendők;
- minden magyar településnév csak egyszer forduljon elő a Kárpát-medence területén;
- az újonnan létrejött települések nevének legyen magyar történelmi előzménye, a „költött” nevek kerülendők;
- a magyar településnevek ne sértsék a helyi lakosság érzékenységét.

A vajdasági települések zömében az MNT által megállapított név azonos a monarchiabeli hivatalos névvel és az FNB által javasolt névvel. Néhány településnek nem volt korábban megállapított magyar hivatalos neve, de az MNT és az FNB névajánlata azonosnak bizonyult. Az MNT és az FNB névajánlata néhányszor akkor is azonos, a településnek korábban más magyar hivatalos neve volt. Néha csupán részleges azonosság van az MNT és az FNB névajánlata között.

A Magyar Nemzeti Tanács által elfogadott és Vajdaság Autonóm Tartományban hivatalos használatra megállapított névalak helyett néhány esetben a Földrajzinév-bizottság teljesen más nevet vagy névalakot ajánlott, mint amilyent az MNT megállapított. Olykor az FNB névajánlata előtagjában vagy utótagjában tér el az MNT hivatalos névformájától. Az is előfordul, hogy az FNB által ajánlott névalak egyik hangzójában tér el az MNT névalakjától, illetve néhány település magyar nevét az MNT nem határozta meg, az FNB-nek viszont volt névjavaslat, továbbá nagy számban olyan esetek is előfordultak, hogy az FNB-nek nem volt javaslata, az MNT viszont meghatározta a hivatalos magyar nevet.

Az időközben összevont helységek többségében az MNT által megállapított név azonos a monarchiabeli hivatalos névnek megkülönböztető előtag nélküli változatával és az FNB által javasolt névvel, némelyikének esetében az MNT által megállapított név azonos a volt települések egyikének a monarchiabeli hivatalos nevével és az FNB által javasolt névvel. Megtörténik, hogy az MNT által megállapított név azonos az FNB által javasolt névvel, de eltér a magyar hatóságok által korábban az I. világháború előtt vagy a II. világháború idején adott névtől.

A határon túli magyar helynevek standardizálása sokrétű feladat, hiszen különféle szempontokat kell benne összehangolni, nemcsak szakmaiakat (nyelvészeti, történelmi, szociológiai stb.), hanem politikaiakat is (jogi, államigazgatási stb.), sőt olykor gyakorlati szempontokra is tekintettel kell lenni (névtáblák, levélcímzés stb.). A határon túli ma-

gyar helynevekre vonatkozó standardizálási tevékenység a politikai realitással összhangban kell, hogy folyjék, egyúttal pedig fokozottabb együttműködésre lenne szükség az illetékes határon túli szervezetek és a megfelelő anyaországi szervezetek között.

Szakirodalom

- Bencsik Péter 1997. *Helységnévváltozások Köztes-Európában 1763–1995*. Budapest, Teleki László Alapítvány.
- Határozat a nemzeti kisebbségek nyelvének és írásának Vajdaság Autonóm Tartomány Területén való hivatalos használatával kapcsolatos egyes kérdések részletezéséről. *Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja*. LIX. évfolyam, 8. szám, 165–167. old. (2003. május 22.)
- Határozat Vajdaság helységeinek magyar elnevezéséről. *Vajdaság Autonóm Tartomány Hivatalos Lapja*. LIX. évfolyam, 12. szám, 249–256. old. (2003. aug. 27.)
- Inczefi Géza. A földrajzi nevek differenciálódásáról. *Magyar Nyelv* 61, 75–80.
- Kiss Lajos 1995. Földrajzi neveink nyelvi fejlődése. Budapest. (Nyelvtudományi Értekezések 139. sz.)
- Kniezsa István 1944. A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából. Budapest.
- Kristó Gyula 1974. Szempontok korai helyneveink történeti tipológiájához, Szeged. (Acta Historica Szegediensis 55. sz.)
- Lelkes György. A délvidéki hivatalos helységnevek – eredmények és gondok. *Hungarológiai Közlemények*. XXXVI, évf.. 2. sz. 20–27.
- Marković, Milica 1966. Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine – za period od 1853 do danas. Novi Sad: Vojvođanski muzej.
- Mező András 1982. A magyar hivatalos helységnévadás. Budapest, (Nyelvészeti tanulmányok 22.)
- Molnár Csikós László. Vajdasági helységnevek mai magyar hivatalos alakja. *Hungarológiai Közlemények*. XXXVI, évf.. 2. sz. 28–35.
- Papp György 1996. Délvidéki helynévtár. A délvidéki (szlovén, horvát, vajdasági) helynevek délszláv–magyar összevető szótára. In: *Révai Nagy Lexikona*. Ki kicsoda Jugoszláviában. Babits Kiadó, Budapest.
- Szabó Mihály Gizella 2007. Határtalanítás a helynevek területén. In: Maticsák Sándor szerk. *Nyelv – nemzet – identitás. A VI. Nemzetközi*

Službeni nazivi mesta na mađarskom jeziku u Vojvodini

U pojedinim zemljama i regijama službena upotreba naziva mesta spada među manjinska prava. Tako je to i u slučaju Autonomne pokrajine Vojvodine u Republici Srbiji. U periodu između dva svetska rata Mađari u Vojvodini nisu imali mogućnosti na upotrebu svojih naziva mesta ni službeno, niti javno. Bez odgovarajućih zakonskih odredbi u socijalističkoj Jugoslaviji za kodifikacija određenih manjinskih naziva mesta pružala se mogućnost samo na lokalnom nivou. Savezni zakon a manjinama iz god. 2002. je dao neposredan podstrek za utvrđivanje službenog statusa mađarskih naziva mesta u Vojvodini. Odbor za upotrebu jezika Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine je tokom 2002. i 2003. godine je postavio načela utvrđivanja naziva mesta na mađarskom jeziku u Vojvodini, i sastavio je spisak predloženih imena. Tokom svoga rada Odbor je uzeo u obzir i mišljenje žitelja dotičnih mesta i drugih zainteresovanih. Nacionalni savet je sa nekim izmenama prihvatio spisak, i on je objavljen u Službenom listu Autonomne pokrajine Vojvodine. Postavljanje tabli sa utvrđenim manjinskim imenima mesta u nekim slučajevima je vršeno otežano. Odbor za upotrebu jezika se godine 2004. bavio nazivima mesta koja se nalaze u opštinama u kojima mađarski jezik nije službeni. Potom je, 2004. i 2005. Komisija za geografska imena u Budimpešti je raspravljala mađarskim nazivima mesta u Vojvodini, i dala je predloge naziva za upotrebu u štampi, odnosno u geografskim i kartografskim izdanjima na mađarskom jeziku. U nekim slučajevima ona predlaže sasvim druge nazive ili oblike naziva za razliku od onih koji su utvrđeni kao službeni u Vojvodini odlukom Nacionalnog saveta mađarske nacionalne manjine. U interesu ostvarivanja saglasnosti bilo bi potrebna intenzivnija saradnja između nadležnih organizacija u Srbiji i odgovarajućih organizacija u Mađarskoj.

(Prevod: MOLNÁR CSIKÓS László)

A vajdasági magyar regionális köznyelv

A vajdasági magyar nyelvhasználatnak a nyelvi normától való eltérése nem nagyobb az átlagosnál. Különben sem lehet mereven számon kérni a nyelvi normát a beszélőktől. Voltaképpen nekünk is van köznyelvünk, de az itteni magyaroknak nem mindegyike beszéli, vagy csak felületesen ismeri. Egyesek a magyar köznyelv helyett a szerbet használják, a magyar nyelvet pedig konyhanyelvi vagy utcanyelvi szinten ismerik. Esetükben a nyelvválasztás nem a regionális és a standard (azaz a területéhez kötött és az általánosan elfogadott kód) között történik, hanem a magyar és az idegen között, tehát nyelvváltásra is sor kerül.

Kik használják a vajdasági magyar regionális köznyelvet? Elsősorban azok, akik rendszeresen tájékozódnak magyarul, és akik foglalkozásuknál fogva élnek a köznyelvi kóddal: tanítók, tanárok, óvónők, újságírók, színészek stb. Köznyelvünknek a regionális köznyelvek közt sajátos helye van. Vonásait még inkább kidomborítja sajátos helyzete. Viszonylagos magáraultsága csökkenti ellenálló képességét, egyúttal pedig újításokra ösztönzi.

A mi köznyelvünk nem is annyira nyelvjárási színezetű, mint más vidékéké. Kialakulását kevésbé az eltérő nyelvjárási alap segítette elő, mint a társadalmi, a gazdasági, a kulturális viszonyok és körülmények különbözőségei. Éppen ezért nem helytálló az a megállapítás, hogy provincializmus jellemzi. Számos olyan sajátossága van, amelynek nincs nyelvjárási alapja, ezért inkább a regionalitást tekinthetjük a jellemzőjének. Egyébként sem a nyelvjárásiasság az alapvető problémájuk a vajdasági magyaroknak, hanem a nyelvcsere és a mögötte rejlő asszimilációs veszély.

A vajdasági magyar nyelvhasználatban kedvezőtlen jelenségek is felütik a fejüket, a nyelvromlásnak a tünetei is meg-megjelennek. Közéjük sorolható a szavak jelentésének eltolódása (például javaslat helyett **ajánlatot** mondanak, 'egyétertek' értelemben egyezek hangzik el), bizonyos nyelvtani formák módosulása (adnék helyett **adnák**, ebben helyett **ebbe**, látjuk helyett **lássuk** stb.), a szavak sorrendjének megváltoztatása (például meg nem felelő helyett **nem megfelelő**, el nem fogadható helyett **nem elfogadható**).

Nyelvhasználatunkban főleg idegen elemek és idegenszerűségek is előfordulnak, elsősorban a szerb nyelv hatására. Nincs szükség például

a **dopisznica** (levelezőlap), az **ekrán** (képernyő), a **szindikát** (szakszervezet), a **trénerka** (melegítő), a **majica** (póló), a **penál** (tizenegyes) idegen szóra. Idegenszerű az, hogy kihoz valamit a gyűlésen, hogy látott valamit a tévén (*szóvá tesz, a tévében látott helyett*). Az idegen elemek használata inkább a kevésbé művelt rétegeket jellemzi, az idegenszerűségek pedig inkább a műveltebbek beszédében jelennek meg.

A vajdasági magyar köznyelvben a gazdagodás jelei is megfigyelhetők. A nyelv gazdagodása elsősorban újtásként jut kifejezésre. Az új formák és elemek közé sorolható többek között a golyóstollnak megfelelő **örökíró** (amely némi túlzással az írószer tartós jellegét emeli ki a töltőtollal szemben, amelyből gyakran kifogy a tinta), a postai szóhasználatban elterjedt **irányítószám** (amely Vajdaságban született meg, lévén, hogy a Jugoszláv Posta korábban bevezette használatát, a Magyar Posta a nálunk kialakult megnevezést vette át), a **terménytőzsde** (ez a szerb *produktna berza* mintájára alakult ki, azt a helyet, fórumot jelölik vele, ahol a mezőgazdasági termények árát a kínálat és a kereslet alapján kialakítják), vagy a **pénzel** igének 'vállalkozást a szükséges pénzösszeggel, anyagi eszközökkel ellát, finanszíroz' értelemben való használatát is megemlíthetjük (az anyaországban ez a szó rosszalló értelműnek vagy népnyelvinek számít).

Egyik jellegzetessége a délvidéki magyar nyelvhasználatnak, hogy olyan idegen szavakkal is él, amelyek az anyaországban már elavulttá vagy régiessé váltak. Ez elsősorban a szerb nyelv hatásával magyarázható, ugyanis ebben a nyelvben nem feltétlenül ugyanazok az idegen szavak vannak meg, mint a magyarban, vagy ha meg is vannak, más a jelentésmezőjük (és rendszerint az alakjuk is). Magyarországon már nem élnek a **komittens**, a **diszkutál**, az **installatőr**, a **student**, az **apotéka** szóval, a vajdasági magyar nyelvhasználatban viszont szerb hatásra elő-előkerülnek. A **komittens** latin eredetű szó, régen 'megbízó, ügyfél, megrendelő' értelemben használták. A **diszkutál** jelentése régen 'megvitat, megbeszél' volt, **installatőrnek** a vízvezeték-szerelőt vagy a gázvezeték-szerelőt nevezték, a **student** annak idején nemcsak egyetemi hallgatóra vonatkozott, hanem diákra is, az **apotéka** a gyógyszerár régi neve volt a magyarban, patika alakban maradt fenn. Némelyik idegen szónak csupán valamelyik jelentése vált régiessé, de a kétnyelvűek a másik nyelv szóhasználatának mintájára felújítják, és ebben a jelentésében is élnek vele. A **szuszpenzió** például régen felfüggesztésre, állásból, hivatalból való elmozdításra is vonatkozott, szerb hatásra a jugo-

szláviai magyarok is használják ebben az értelemben (nemcsak kémiai fogalom megnevezéseként); az **orgánum** régebben nemcsak sajtószervert jelölt, hanem intézményt, hatóságot, hivatalt is, azaz, amit a szerb organ főnév.

Az **instancia** felsőbb hatóságra, fellebbviteli bíróságra vonatkozik. Régen többféle jelentésben is használták. A népnyelvben kérvényre, folyamodványra, keresetre utaltak vele, a jogi nyelvben fellebbviteli fórumra, arra a hatóságra vonatkozott, ahova a keresetet vagy a fellebbezést benyújtották, olykor a bíróság vagy a kérés szinonimájaként éltek vele. Ige is jött létre belőle: az instál ('esedezik, esedezve kér, könyörög, folyamodik valahova, kérellek valakit'), valamint az instanciázik ('kérvényez, folyamodványokat nyújt be'). A magyar instancia szótól eltérően a szerb *instancában* kifejezésre jut az egymásnak alárendelt hatalmi szervek fokozatossága, továbbá nemcsak hatalmi szervekre vonatkozik, hanem politikai szervezetekre is.

Némelyik angol szó nem ugyanazt jelenti a magyarban, mint a szerb-ben. Például a dressz a magyarban nemcsak mezre, hanem fürdőruhára is vonatkozik (a szerb dres viszont csak sportöltözéket jelöl), a szett a magyarban lehet 'játzsma', 'készlet' vagy 'teljes sorozat', a szerb nyelvben a set jelentése 'gémsorozat', 'papíralátét', 'kulissza'; a spot a magyarban a televíziós vevőkészülék képernyőjén levő fényfoltra vonatkozik, a szerb-ben pedig rövid tévéreklám, sportfogadás elnevezése, illetve reflektor, reflektorfény, a színpadra irányított fényfolt is lehet.

Olykor régi magyar szavak felélesztésére is sor kerül a vajdasági magyar nyelvhasználatban. Ez történt, amikor a **székváros** főnévvel kezdtek élni. A délvidéki magyar sajtó Újvidékre vonatkoztatja ezt az összetételt. Például az Újvidéki Televízió magyar szerkesztőségének jubileumáról tudósítva többek között a következőt írta a *Magyar Szó*: „Hétfőn a székvárosi M stúdióban tartják az ünnepséget”. A székváros voltaképpen történelmi megnevezés, régen az uralkodónak, főhatóságnak, hatóságnak, egyházfőnek székhelyéül szolgáló várost jelölték vele. Hogy újságíróink mégis felújították, annak nem is annyira hagyománytisztelet lehet az oka, mint az, hogy Újvidék székhelye ugyan egy nagyobb területnek, Vajdaság Autonóm Tartományának, mégsem nevezhető fővárosnak, mivel a főváros egy országnak a közigazgatási központja. Éppen ezért illethető a székváros szóval, amely régen 'főváros' értelemben szerepelt ugyan, idővel viszont átadta helyét a főváros szónak, úgyhogy napjainkban felruházzhatjuk a 'székhely, területi központ' jelen-

téssel. Egyébként Budapestnek 1892 és 1945 között **székesfőváros** volt a hivatalos megnevezése.

A vajdasági magyar sajtó a községi képviselő-testületek tagjait **tanácsnok** néven emlegeti. Ez a főnév már a XIX. században is élt a magyar nyelvhasználatban, a XX. században egészen 1945-ig éltek vele. Elsősorban olyan városi tisztviselőre vonatkozott, aki valamely ügyosztálynak az élén állt, és rangban a polgármester, illetve a helyettes polgármester után következett. Egy másik jelentése is kialakult, ennek értelmében valamely közigazgatási testületnek, elöljáróságnak, képviselő-testületnek a tagját jelölte. Nyilván azért él vele a vajdasági magyar nyelvhasználat, mert bizonyos patinája van, és mert korábbi demokratikus rendszerek szava.

A sírkert szót az óbecsei kommunális közcéllalattal igazgatója említette egyik nyilatkozatában, mondván, hogy szeretnénk, ha temetőink igazi sírkertek lennének, ha a polgároknak nem járna bosszúsággal néhai hozzátartozóik örök nyugalóhelyének felkeresése (a burjánzó bozótok miatt). A sírkert elavult szónak számít, a XIX. században a „közönségesebb divatú” temető főnév „költőibb” neveként használták. A halottak eltemetésére hivatalosan kijelölt területet temetőkertnek is mondták, de már ez is régiesnek számít. Egyébként számos olyan főnévünk van, amelynek a -kert az utótagja: szőlőkert, vadaskert, állatkert, veteményeskert, konyhakert, zöldségeskert, angolkert, japánkert, várkert, sörkert, epreskert, cseresznyeskert stb.

Több olyan idegen szó vagy idegenszerűség is megtalálható a vajdasági magyarok nyelvében, amely Magyarországon, illetve a magyar nyelvterület más részein nem használatos. Így például a vajdasági magyar szóhasználatban a homlokra fésült, egyenletesre nyírt hajnak **siska** a neve. Magyarországon ezt a fogalmat a **frufru** szó jelöli. Mindkettő idegen eredetű, siska a szerb šiška származéka, a frufru pedig a francia froufrou főnévre vezethető vissza.

A šiška (amelynek 'gubacs', illetve 'zsizsik' értelme is lehet) a 'nyír', 'szárguld', 'tarol' jelentésű šišati igéből jött létre. Szintén ennek az igének a származéka a šiško főnév, amely rövid, kurta hajú férfira utal. A froufrou a női frizurának a homlokrészén levő hajcsigákra vonatkozik. A hasonló hangzású frou-frou főnév a selyemruha suhogását jelöli. A francia faire frou-frou kifejezés annyi, mint 'nagy fényt űz'. Sokáig a magyar frufru is a homlokrészi bodorított hajra vagy hajfürtre utalt, később kezdték a homlokra fésült, egyenesre nyírt hajra vonatkoz-

tatni. Régen a homlokra hajló kis bodor női hajfürtöt huncutkának mondták, sőt a XIX. században egy gonoszka megnevezése is volt. Egyébként a hosszabb hajszálakból összeálló fürt neve hajfürt, a rövidebb hajfürt lehet hajtincs, ritkán fültincs ('a fül előtt lelógó hajtincs'), a göndör vagy göndörített hajfürt a hajfodor vagy a hajhullám. A siska szóhoz hasonló hangzású jövevényszavak már vannak a magyar nyelvben: puska, táska, laska, flaska stb.

Az átmeneti szerbiai kormányban egyes minisztériumok testületi vezetés alá kerültek, azzal, hogy a miniszteri funkciót több párt tagjai együttesen töltik be. Egy ilyenre történt utalás az Újvidéki Rádióban, amikor is miniszteri trojkát említettek az Esti híradóban. Tekintve, hogy a magyarban a trojka főnév meglehetősen korlátozott jelentést tölt be (hármás lovas fogatra, pontosabban olyan orosz kocsira vagy szánra utal, amelyet három egymás mellé befogott ló húz), furcsának tűnik személyekre való vonatkoztatása. A három személyből álló testületnek, háromtagú csoportnak szokásosabb megnevezése a magyarban a triász vagy a hármás (a triásznak éppen ez az első jelentése), tehát: miniszteri triász v. miniszteri hármás. A triumvirátus is jelölhet három személyből álló testületet, illetve közös tevékenységre egyesült három személyt, elsődlegesen azonban történeti vonatkozású (három személy szövetezése a legfőbb hatalom gyakorlására az ókori Rómában). A trió ritkán helyettesíti a triászt, inkább zenei fogalomként használatos (három hangszerre írt zenemű, ilyen művet előadó együttes, középész). Szerből minden további nélkül mondható ministarska trojka, hiszen a trojka többek között három tagból álló csoportra, gyűjteményre stb. is vonatkozhat, azon kívül, hogy jelöli a hármás számot, van 'háromakós hordó', 'hármásfogat', 'hármás osztályzat', 'hármás számú' értelme is.

A vajdasági magyarok körében viszonylag közkeletű szónak számít a **sank**, 'italmérő pult, bárpult, söntés' jelentésben használatos. Például: A fiatalembernek semmi köze nem volt a szóváltáshoz, a veszekedőknek háttal ülve a sanknál sörözött egy ismerősével. Magyarországon a beszélők nem élnek a sank szóval, a határon túli magyarság körében viszont több helyen is előfordul. Nemcsak Vajdaságban, hanem a szlovéniai Muravidéken is közkeletű, azzal, hogy ott a konyhát a nappalítól elválasztó étkezőpultra, illetve átadópultra is mondják. A horvátországi és a burgenlandi (örvidéki) magyarok csak a bizalmas közlésben vonatkoztatják bárpultra, söntésre, illetve a horvátországiak étkezőpultra is. Az Örvidéken van egy további értelme is, amely ritkábban jelentkezik a

bizalmas közlésben. Azt az általában 60 cm széles munkalapot jelölik vele, amelybe a mosogató és a főzőlap be van építve, és amelyen a főzéshez szükséges teendők is elvégezhetők. Ezt másképpen konyhapultnak lehet nevezni. Vajdaságban ezt az egyébként német eredetű szót a szerb nyelv közvetítésével vették át a magyarok. A szerb nyelv egyrészt szállodának, vendéglőnek arra a részére utal a šank főnévvel, ahol italt mérnek, és ételt szolgálnak fel, másrészt pedig a lakásnak arra a részére, ahol baráti társaságban vagy családi körben italt szoktak fogyasztani.

A német nyelvben a der Schank elsődlegesen italmérési jogra utal, ezenkívül magát az italmérést is jelöli, továbbá azt a helyet, ahol italt mérnek: kocsmát, ivót stb. Az italmérő pultnak, söntésasztalnak, sörpultnak der Schanktisch a neve, az italmérő helyiséget, söntést, ivószobát die Schankstube néven is emlegetik. Az italmérő személyre: kocsmárosra vagy csaplárosra a der Schankwirt főnév vonatkozik. Az egyik italféleség, a csapolt sör pedig das Schankbier néven szerepel.

A vajdasági újságolvasó olykor-olykor latinus hangzású új szavakkal találhatja szemben magát, mint amilyen a **tranzíció**. Ez azonban nincs közvetlen kapcsolatban az 'átmenés, átpártolás; átjáró' jelentésű latin *transitio* főnévvel, inkább az angol 'átmenet, átmenés', illetve 'változás, változtatás' értelmű *transition* magyar megfelelője. Esetünkben a tranzíció sajátos átmenetre utal, nevezetesen arra, amely a kelet-európai országokban lejátszódó rendszerváltással jár együtt, amikor a szocialista társadalmak tőkés társadalommá szerveződnek, többnyire a tervgazdaságból a piacgazdaságba való átalakulás útjára lépnek. Külön gondot okoz, hogy elfogadható módon megoldják a szociális problémákat.

A vajdasági magyar sajtóban olykor fel-felbukkan valamelyik középkori szerb uralkodónak a neve: Dušan cár, Miloš fejedelem, Mihailo kenéz stb. Az első a car Dušan megfelelője, a második a knjaz Milošé, a harmadik a knez Mihailoé. Látszólag rendben is lenne a dolog, a cár a császár szláv változata, a knyáz helyett jobban hangzik magyar szövegben a fejedelem (egyébként hercegre is vonatkozhat), a kenéz pedig a knez főnevet helyettesíti. Csakhogy ennek az utóbbinak, a kenéznek nincs egyértelműen 'fejedelem' jelentése. Történelmi szövegösszefüggésben utalhat főnemesre, vezérre, vezetőre, de leginkább erdélyi telepkes község előljárójára, bírójára. Mihailo pedig ugyanolyan fejedelem volt, mint előde, Miloš, annak ellenére, hogy az utóbbi a knjaz címet viselte, az előbbi pedig a knezt. Célszerűbb tehát mindkettejüket fejedelemnek titulálnunk.

A **néptárs** szót a vajdasági magyarok a szerb *drug* magyar megfelelőjeként használták a huszadik század ötvenes és hatvanas éveiben. Ez a szó a baloldali színezetű **elvtárs** és a polgári **úr** megszólítás között helyezkedett el. Különösen a *tanár néptárs* volt közkeletű. Akik abban az időben jártak iskolába, volt tanáraikat még manapság is így szólítják meg. A néptárs szó a hatvanas évek végére háttérbe szorult, miután Jugoszlávia népköztársaságból szocialista köztársasággá változott. Egyébként a néptárs a német *der Volksgenosse* megfelelőjeként született a huszadik század harmincas éveiben, mégpedig a nemzetiszocialista ideológia szavaként. A fasizmus bukásával használata is megszűnt Magyarországon, Jugoszláviában viszont még két évtizedig fennmaradt.

Nyelvjárási eredetű elemek is felbukkannak a vajdasági magyar nyelvhasználatban. Ilyen többek között a drimbol. Az észak-bácskai regionális szóhasználatban fordul elő a drimbol és a szétdrimbol ige. A **drimbol** jelentése 'zúz, irt', a szétdrimbolé pedig 'erőszakosan feldarabol, szétvagos'. Általában rosszálló értelemben élnek velük a beszélők, segítségükkel nemtetszésüket fejezik ki. Kassai József Szókönyvében is szerepel egy hasonló szó, a **feldrombol**, Hegyalján használatos, jelentése '(fatőkét fejszével) feldarabol'. Mindezek a szavak a köznyelvi darabol igének archaikusabb változatát őrzik, mégpedig azt, amelyben a kétségtelenül szláv eredetű darab főnévben még megvolt az **m** (mint ahogyan szombat szavunk a mai sobota, subota főnévnek inkább az m-met tartalmazó ószláv alakjával tartja a rokonságot).

Mađarski regionalni standard u Vojvodini

Odstupanje u upotrebi mađarskog jezika od jezičke norme nije veće od proseka. A i inače nije moguće zahtevati od govornika da se strogo pridržavaju jezičkoj normi. U stvari i Mađari u Vojvodini imaju standardni jezik (regionalni), ali ga ne govore svi, ili ga poznaju površno. Pojedinci umesto mađarskog standarda služe se standardom srpskog jezika, a mađarski jezik poznavaju na uličnom nivou. U njihovom slučaju izbor jezika se ne vrši između regionalnog (teritorijalno vezani kod) i standardnog (opšte prihvaćen kod), nego između mađarskog i stranog jezika, dakle dolazi do menjanja jezika.

(Prevod: MOLNÁR CSIKÓS László)

MOLNÁR LJUBIĆ MÓNICA
J. J. Strossmayer Egyetem, Eszék
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

Idegennyelv-tanulás kétnyelvűek körében

A délvidéki magyar fiatalok és a nyelvtanulási sztereotípiák

Bevezetés

A nyelvtudás a mai globalizált, digitalizált társadalom egyik alappillére. Két-három idegen nyelv ismerete egy állásinterjún sajnos már nem jelent előnyt, hiszen már olyan alapszintű elvárás, mint egy jól megírt önéletrajz vagy motivációs levél. A két- vagy többnyelvű személyek ezek alapján előnyt élvezhetnek az egynyelvű társaikkal szemben, akiknek tábora egyre inkább csökken.

A nemzeti kisebbség mindennapjait egy adott országban két nyelv határozza meg, az anyanyelvük és az ország hivatalos nyelve. Ami azonban az érvényesülés szempontjából előnyt jelent, arra az asszimilációs folyamatok egyik fő előmozdítójaként is tekintenek. Sajnos azonban jelenleg is sok, a gyermeke oktatási nyelvének kiválasztásáról döntést hozó szülő olyan sztereotípiákat társít a kétnyelvűséghez, miszerint az „plusz teher a gyermeknek”, „egyik nyelvet sem fogja rendesen megtanulni”, „hátráltatja a tanulásban”, „túl sok lesz neki a két ún. anyanyelv és a további idegen nyelvek egyidejű tanulása”.

A tanulmányomban egy, délvidéki magyar fiatalok által kitöltendő kérdőíves kutatást kívánok ismertetni, amelyben a nyelvtudásukról, a nyelvtanulási szokásaikról és néhány, általam rendszeresen hallott nyelvtanulási sztereotípiáról kérdeztem a véleményüket. Ezt a kutatást korábban már horvátországi magyar fiatalok körében is elvégeztem, ezúttal pedig vajdasági magyar fiatalok lenne a célcsoport, a két csoport eredményeit pedig külön és összevetve is elemezni kívánom. A vizsgálat célja, hogy választ kapjak arra, vajon a felnövekvő generáció, amely már digitalizált világban él, és egy erősen asszimilálódó közösség tagja, milyen jelentőséget tulajdonít a kétnyelvűségnek és ennek tükrében a további idegen nyelvek elsajátításának.

Elméleti háttér

A délvidéki magyar közösség az ún. instabil kétnyelvű közösség típusába sorolható, melynek ismertetőjegye, hogy a nyelvek használata átfedi egymást, és ennek következtében a közösség idővel a saját nyelvről áttér egy másik nyelv használatára, ami általában a többségi nyelvet jelenti. (Borbély 2014).

Sominé Hrebik Olga Pléhre és Régerre hivatkozik, amikor arról ír, hogy a kisgyermek társas hajlamai, a környezetéhez való kötődési, kapcsolatteremtési szükséglete adják a nyelvszajátítás érzelmi és motivációs bázisát. Az anyanyelv elsajátítása egyben része annak a szocializációs folyamatnak, amelyben a kisgyermek a társadalmilag, kulturálisan is meghatározott és érvényes nyelvhasználati módokat, szabályokat is megtanulja. A gyermek és a környezete közötti interakció természetesen nem mindenhol egyforma, én ennek megfelelően a nyelvhasználat elsajátításának módja is különbözőképpen alakulhat. A családi környezet nyelvhasználatára elősegítheti vagy gátolhatja a gyermek későbbi beilleszkedését a társadalmi közösségekbe, intézményekbe (Sominé Hrebik 2011). A kétnyelvű közösségekben, mint amilyenek a horvátországi magyar kisebbség is nevezhető,¹ a gyermek már egészen fiatalon két nyelvet hall, és ezért Bartha Csilla is valószínűsíti, hogy a környezeti nyelvi hatások jótékonyan befolyásolják a metanyelvi tudatosság korai kialakulását (Bartha 1999).

A kétnyelvűséghez kötött sztereotípiákat azonban számos tudományos kísérlet is cáfolta már, illetve másokat bizonyított. Borbély Anna ír arról, hogy ha a kétnyelvűség kognitív folyamatokra gyakorolt hatását tekintjük, vizsgálatok bizonyították be, hogy például a gyermek problémamegoldására vagy éppen kreativitására, de ezen felül még a munkamemóriájuk teljesítményére is egész életük során pozitívan hat. (Borbély 2014).

Nagyon fontos azonban egymástól megkülönböztetni az anyanyelv- és az idegennyelv-tanulást. A többnyelvű személyek esetén jórészt természetes nyelvszajátításról beszélünk, ha az első, második vagy harmadik nyelvről beszélünk, míg az anyanyelv-idegen nyelv különbség-

---

¹ „Egy csoport, amelynek tagjait a történelem egy közösséggé formált, akkor tekinthető kétnyelvűnek, ha tagjai két vagy több nyelvet mindennapi életük során használnak.” (Borbély 2014:36.)

gel a természetes és formális nyelvtanulás eltéréseit hangsúlyozzák (Sominé 2011). A két nyelv egymáshoz viszonyított ismerete eszerint lehet domináns vagy balansz, vagyis dominánsok azok a kétnyelvűek, akik az egyik nyelvet jobban ismerik, míg balansz kétnyelvűeknek hívjuk azokat a személyeket, akiknek a nyelvi kompetenciája mindkét nyelvben körülbelül azonos (Borbély 2014).

A kérdőívet kitöltő személyek tehát a nyelvelsajátítás ideje szerint gyermekkori vagy más néven a korai kétnyelvűség csoportjába sorolhatók be, a nyelvelsajátítás módja szerint pedig a természetes kategóriába tartoznak, tehát természetes körülmények között sajátították el a másodnyelvet (Karmacsi 2007). Esetünkben a másodnyelv a többségi nyelv, tehát a horvát és a szerb, a természetes körülménynek pedig a nemzeti kisebbségi lét nevezhető. Ebben az esetben tehát azt is mondhatjuk, hogy a nyelvelsajátítás igen könnyen, erőfeszítés nélkül megy végbe, és a kisgyermekkori kétnyelvűség vizsgálati tényei is bizonyítják, hogy ebben az életkorban még több nyelv is elsajátítható anyanyelvi szinten (Pléh 2003).

A nyelvelsajátításnál tehát az életkornak nagyon meghatározó szerepe van, a kétnyelvűség kialakulásában és minőségében pedig ez a legfontosabb tényező (Lengyel 1997). Azonban ha a nyelvtanulásról beszélünk, ennek sikerességét számos más tényező is befolyásolja. Kontráné ide sorolja az alábbiakat: nyelvérzék, tanulási stílusok, motiváció, személyiségjegyek, nyelvi stratégiák, tanulási stílusok stb. (Kontráné Hegybíró 2004). Az elmúlt években azonban még egy kognitív tényező került a vizsgálatok előterébe, ez pedig nem más, mint a verbális munkamemória (Kormos – Sáfár 2006).

A hipotézis, a minta és a módszer

A vizsgálatban hipotéziseként azt határoztam meg, hogy a kétnyelvű fiatalok fogékonyabbak új nyelvek elsajátítása iránt és könnyebben tanulnak további nyelveket, felismerik a nyelvtudás jelentette előnyöket, és a kétnyelvűségüket pozitívként élik meg. Mivel esetünkben a horvát és a szerb nyelvre környezetnyelvként tekintek, az idegen nyelv kategóriájába helyeztem el a következő nyelveket: az angolt, a németet, az olaszt és a franciát, amelyekkel a megkérdezettek kapcsolatba kerültek / kerülhettek szervezett oktatás keretén belül.

A mintába magyar nemzetiségű, 17 és 29 éves kor közötti fiatalokat keresek. Azért döntöttem az online kérdőívezés módszere mellett, mert

fiatalokról lévén szó, ez bizonyul a leggyorsabb és a legegyszerűbb módszernek, továbbá így sikerült ennyi fiatalot elérnem a horvátországi mintában is. A horvátországi minta kiválasztásánál igyekeztem célzatosan megkeresni az előre meghatározott keretekbe illeszkedő személyeket, így összesen 76 fiatalot kértem fel a kérdőív kitöltésére, ebből 47-en teljesítették a kérést, a vajdasági mintánál is ilyen aránnyal számolok.

A kérdőív kitöltése anonim módon történik, főként feleletválasztós kérdésekkel, így a kitöltés mindössze néhány percet vesz igénybe. A nem és a kor megjelölésén kívül mindössze 12 kérdésre várok választ. Ezekben rákérdeztem az anyanyelvre, a szülők anyanyelvére, a legmagasabb iskolai végzettségre, az elvégzett oktatási intézmények tannyelvére, az idegennyelv-tanulás kezdetére és helyszínére, a jelenlegi idegennyelvi ismeretre, annak használati gyakoriságára, valamint összesen nyolc, nyelvtanuláshoz kötött sztereotíp meghatározásról kértem, hogy döntsék el, egyetértenek-e vele vagy sem.

A horvátországi eredményekről

A vizsgálat eredményeiből elsőként kitűnt, hogy a szakemberek által meghatározott kétnyelvű személyekre illő definíciókkal az adott közösség tagjai nincsenek tisztában, és ugyan napi szinten használnak legalább két nyelvet, nem tartják magukat kétnyelvűeknek. Ez a kérdés természetesen egy attitűd-vizsgálatot is igényelne, amellyel pontosabban körül lehetne határolni a problematikát.

A horvátországi vizsgálat elején felállított hipotézisek egy része igazolásra került, más része azonban nem. Sikerült igazolni azt a feltételezést, miszerint a fiatalok felismerik a nyelvtudásban rejlő előnyöket. Azonban a további nyelvtanulási fogékonyságra tett kijelentés nem nyert igazolást, bár a feltételek adottak a további idegen nyelvek elsajátításához, a fiatalok mégis megelégszenek a kötelező iskolai rendszeren keresztül módjukban álló nyelvtanulással, és ennek végeztével nem fejlesztik tovább a tudásukat.

A kétnyelvűséget, mint olyat pozitívumként élik meg, de a kérdőív-ből arra lehet következtetni, hogy nincsenek teljesen tisztában a kétnyelvű lét előnyeivel. A horvátországi vizsgálatot el kívánom végezni a vajdasági magyar fiatalok körében, és a kapott eredményeket külön és összevetve is elemezném.

Felhasznált irodalom

- Bartha Csilla 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Borbély Anna 2014. *Kétnyelvűség*. Budapest: L'Harmattan.
- Karmacszi Zoltán 2007. *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás*. Ungvár: PoliPrint.
- Kontráné Hegybiró Edit 2004. Egyéni különbségek a nyelvtanulásban. In E. Kontráné Hegybiró – J. Kormos szerk. *A nyelvtanuló*. Budapest: Okker Kiadó. 7–24.
- Kormos Judit – Sáfár Anna 2006. A munkamemória és a nyelvérzék szerepe az intenzív nyelvtanulásban. *Magyar Pszichológiai Szemle*, 61, 557–580.
- Lengyel Zsolt 1997. *Bevezetés a pszicholingvisztikába*, Veszprém: [Lengyel Zs.]
- Pléh Csaba 2003. *A természet és a lélek*, 3.5. Kritikus periódusok a nyelv elsajátításában. Budapest: Osiris Kiadó. 104–113.
- Sominé Hrebik Olga 2011. Az anyanyelv-elsajátítás és az idegennyelvtanulás összefüggéseinek megközelítései. *Magyar Pedagógia*, 111. évf. 1. szám, 53–77.

Učenje stranog jezika u dvojezičnoj sredini

Mladi Mađari na južnim krajevima i stereotipi u učenju jezika

Vrlo je važno uočiti razliku između učenja maternjeg i stranog jezika. Kod višejezičnih osoba savlađivanje nekog novog pretežno teče prirodnom putem kad se radi o prvom, drugom ili trećem jeziku, dok diferencije između maternjeg i stranog jezika naglašavaju u čemu se razlikuje prirodno od formalnog učenja jezika. Pri izučavanju ovog pitanja treba izabrati mlade osobe koja upotrebljavaju oba jezika, čak ako im znanje nije na istom nivou, naime sredina zahteva od njih primenu oba jezika na raznim područjima.

Osobe koja ispunjuju upitnike po pitanju uzrasta savlađivanja stranog jezika svrstavaju se u grupu dvojezičnost u detinjstvu ili rana dvojezičnost, a po načinu učenja u prirodnu kategoriju. Uzrast kod učenja jezika igra odlučujuću ulogu, a u formiranju i kvalitetu

dvojezičnosti smatra se kao najvažniji faktor. Međutim uspešno savlađivanje stranog jezika zavisi i od drugih činilaca: smisao za jezik, stilovi učenja, motivacija, lične osobine, jezičke strategije itd. Poslednjih godina postavio se u prvi plan jedan novi faktor, verbalna radna memorija.

Hipoteza: mladi koji žive u dvojezičnoj sredini su otvoreniji po pitanju učenja novih jezika, lakše ih savlađuju, prepoznaju prednosti ovog znanja i doživljavaju dvojezičnost kao pozitivnu stvar. U kategoriju stranih jezika se svrstavaju: engleski, nemački, italijanski i francuski.

Kao uzorak dolaze u obzir mladi mađarske narodnosti uzrasta između 17 i 19 godina. Obzirom da se radi o mladima, upotreba on-line upitnika pokazala se kao najbrži i najjednostavniji metod, a omogućila je istovremeno stupanje u kontakt sa velikim brojem mladih. Prilikom izbora uzoraka treba se koncentrisati na osobe koja se uklapaju u unapred određene okvire. Polazeći od ranijeg sličnog istraživanja može se očekivati da će 62 % upitanih ispuniti upitnik.

(Prevod: SZILÁGYI Károly)

A nemzet- és nemzetiségpolitika lehetséges összefüggéseiről, a nyelvhasználati jogok figyelembevételével

A magyar külpolitika a rendszerváltozás óta az európai integráció, a szomszédságpolitika és a határon túli magyarokért érzett felelősségerzet hármasságát vallja. Ennek jegyében törekszik **az országon belüli kisebbségpolitikájának és a külhoni magyarokra irányuló nemzetpolitikájának az összehangolására**. A kisebbségi vegyes bizottságok, amelyek a hazai nemzetiségek anyaországaival kötött kisebbségvédelmi egyezmények alapján működnek, többek között ezért alakultak – elsőként egyébként szlovén és horvát relációban. E testületek tagjai között többek között alanyi jogon ott találjuk az érintett közösségek tisztségviselőit is. A magyar kormányzat nemzetpolitikai és nemzetiségpolitikai egységei együttműködnek e két, egymásnak alá nem rendelhető szempont egyidejű érvényesítésében. Ugyanezt az elvet érvényesítik az ENSZ, az Európa Tanács, az Európai Unió, az EBESZ és más nemzetközi kapcsolatokkal összefüggő szakanyagainak a készítése alkalmával.

1. A magyar kisebbségpolitika elvi alapvetése, amelyet a gyakorlatban is szem előtt igyekszik tartani a rendszerváltozás óta, hogy mind a nemzetpolitika, mind a hazai nemzetiségeket érintő nemzetiségpolitika önértékel bír. Tisztában van vele, hogy a békediktátumok következtében kisebbségi sorba került magyarság más szociológiai, öntudati, településszerkezeti stb. jellegzetességeket hordoz, mint az ettől eltérő módon kisebbségben élő hazai közösségek. Következésképpen a **számszerű reciprocitás – kölcsönösség – elvét elveti**, ugyanakkor emberi jogilag, etikailag mindent megtesz a kétféle mérce alkalmazása ellen.

A nemzetiségek jogairól szóló 1993., majd a 2011. évi törvények előkészítése során kinyilvánított szándéka szerint olyan mintaszerű jogszabály megalkotására törekedett, amely a korabeli Európában egyedülálló **önkormányzatiságot** biztosít lényegesen több kisebbségi közösség számára, mint amennyit a pártállamban nevesítettek. Ez a háromszintű – helyi, területi és országos – öngazgatás, valamint az **oktatási / kulturális autonómia** szándékának kinyilvánítása, intézmény-rendszerének a folyamatos fejlődése kétségtelenül olyan hivatkozási alap a több mil-

líó határon túli magyart érintő nemzetpolitikában, amelynek a lehetőségével nem kellő intenzitással éltek az egymást követő magyar kormányok. Bizonyos hangsúly-eltolódás is indokolt lehet tehát a hazai nemzetiségpolitika értékei nemzetközi szinten való megismertetésének az intenzitását, hatékonyságát illetően.

2. Amíg a szomszédos országok magyar közösségeinek lélekszáma aggasztóan csökken, a fent említett nemzetiségbarát intézkedések, a megnövekedett szabadságérzet okán, **Magyarországon az utolsó négy népszámlálás több nemzeti és etnikai kisebbség (2011-től egységes terminológiával: nemzetiség) tekintetében növekedést regisztrált a különböző mutatók (nemzetiség, anyanyelv, beszélt nyelv, kulturális kötődés) mentén.** (1–2. sz. táblázat)

A legutolsó, 2011. évi népszámlálás nemzetiségi eredményei a tíz évvel azelőttihez viszonyítva a kontinensen minden bizonnyal egyedülálló, mintegy másfélszeres növekedést mutattak ki a törvényben nevesített tizenhárom közösség egészét tekintve.

Így a magyarországi cigány, horvát, szerb, szlovák, szlovén népeséggel összefüggő diplomáciai diskurzusainkban nagyobb súly kaphatna ennek a ténynek a hangsúlyozása, különösen olyan esetekben, amikor egyes határon túli magyar közösségek közösségi jogai sérülnek, azokat ottani többségi nacionalista erők kétségbe vonják.

3. Magyarországon 2011-ben új Alkotmányt fogadott el az Országgyűlés. Már abban is szó esik a nemzetiségek nyelvének védelméről.¹ A nemzetiségek jogairól szóló új, 2011. évi CLXXIX. törvény tovább szélesíti a már 1993 – az előző nemzetiségi törvény hatályba lépése – óta meglévő nyelvhasználati jogokat.² Az új jogok egy része az elmúlt évben, 2014-ben került bevezetésre.³

4. A történelemben először, a 2014. évi országgyűlési választásokkal egyidejűleg, lehetőség nyílt arra, hogy nemzetiségi képviselők és/vagy szószólók is kerüljenek az országgyűlésbe. Bár a pártlistánál megállapított szavazatok egynegyede elég lett volna a teljes jogú képviselő megválasztásához, e kritériumot egyik közösség sem teljesítette, ehelyett viszont a szószóló-állítás lehetőségével mindannyian éltek.

Magyarország 2011-ben elfogadott Alaptörvénye kinyilvánítja, hogy „a velünk élő nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és ál-

lamalkotó tényezők”. E hitvallásnak megfelelően, az Országgyűlésről szóló 2012. évi XXXVI. törvény egy új jogintézményt vezetett be a nemzetiségek országgyűlési képviselőinek biztosítása érdekében. A parlamenti munka ezen új résztvevője a **nemzetiségi szószóló** (a továbbiakban: szószóló), aki abban az esetben képviseli nemzetiségét az Országgyűlésben, ha annak listája nem nyer mandátumot az országgyűlési képviselők választásán.⁴

A szószóló elsődleges feladata az adott nemzetiség képviselője a parlamentben.⁵ 2014 óta a bolgárságot Varga Szimeon, a görögöket Koranisz Laokratsiz, a horvátokat Hepp Mihály, a lengységet Dr. Csúcs Lászlóné, a németeket Ritter Imre, az örményeket dr. Turgyán Tamás, a roma / cigány közösséget Farkas Félix, a románságot Kreszta Traján, a ruszin nemzetiséget Giricz Vera, a szerbeket Alexov Ljubomir, a szlovákokat Fuzik János, a szlovén közösséget Kissné Köles Erika, az ukránokat pedig Hartyányi Jaroslava képviseli a magyar parlamentben. A Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága elnökül Fuzik Jánost választotta.

A bizottság három albizottságot alakított, ezek a Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága feladatkörébe tartozó törvények végrehajtását, társadalmi és gazdasági hatását, valamint a deregulációs folyamatokat figyelemmel kísérő albizottság (Ellenőrző albizottság), az Önkormányzati, külügyi és költségvetési albizottság és a Köznevelési és kulturális albizottság.⁶

5. A Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről szóló törvény részletes vitája során a Magyarországi Nemzetiségek Bizottsága módosító javaslattal élt, amelynek eredményeképp jelentősen – 15-286 % közötti mértékben – megnőtt a nemzetiségek országos önkormányzataira és azok intézményeire fordítandó állami hozzájárulás mértéke.⁷ Hasonlóképp a települési és területi nemzetiségi önkormányzatok támogatása is több mint másfélszeresére emelkedett. 2014-hez képest a növekményt a 3. sz. táblázat szemlélteti.

6. Megítélésem szerint a két- és többoldalú nemzetközi tudományos és kulturális fórumokon **nagyobb intenzitással cáfolni kellene azt az állítást**, amelyet a Trianont előkészítő antant- és kisantant politikusok, később pedig a marxista történetírás széles körben igyekezett sulykolni, **miszerint a történelmi Magyarország a „népek börtöne” volt.**

1. számú táblázat: **Nemzetiségi népszámlálási**

	A nemzetiséghez tartozást vallók száma				Az anyanyelvet
	1980	1990	2001		1980
			összesen	ebből nem magyar állampolgár	
Népesség	1 709 463	10 374 823	10 198 315	56 218	1 709 463
Ebből hazai kisebbség					
Bolgár			1 358	524	
Cigány	6 404	142 683	190 046	278	27 915
Görög			2 509	479	
Horvát	13 895	13 570	15 620	711	20 484
Lengyel			2 962	1 443	
Német	11 310	30 824	62 233	4 440	31 231
Örmény					
Román	8 874	10 740	7 995	2 681	10 141
Ruszin			1 098	381	
Szerb	2 805	2 905	3 816	1 020	3 426
Szlovák	9 101	10 459	17 693	695	16 054
Szlovén	1 731	1 930	3 040	69	3 142
Ukrán			5 070	1 704	
Összesen	54 120	213 111	314 060	14 582	112 393

Forrás: KSH

eredmények 1980–2001 között

vállalók száma			A nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődők száma	Családi, baráti közösségben a nyelvet használók száma	Nevesített kisebbségek száma (legalább egy igenes választ adók)
1990	2001				
	összesen	ebből nem magyar állampolgár	2001	2001	2001
10 374 823	10 198 315	53 751	10 198 315	10 198 315	10 198 315
1 370	1 299	560	1 693	1 118	2 316
48 072	48 685	283	129 259	53 323	205 720
1 640	1 921	462	6 140	1 974	6 619
17 577	14 345	758	19 715	14 788	25 730
3 788	2 580	1 463	3 983	2 659	5 144
3 7511	33 792	4 719	88 416	53 040	120 344
37	294	165	836	300	1 165
8 730	8 482	2 879	9 162	8 215	14 781
	1 113	428	1 292	1 068	2 079
2 953	3 388	1 106	5 279	4 186	7 350
12 745	11 817	657	26 631	18 057	39 266
2 627	3 187	64	3 442	3 119	4 832
674	885	1 688	4 779	4 519	7 393
137 724	135 788	15 232	300 627	166 366	442 739

2. számú táblázat: **A népesség nemzetiség, anyanyelv, családi, baráti közösségben**

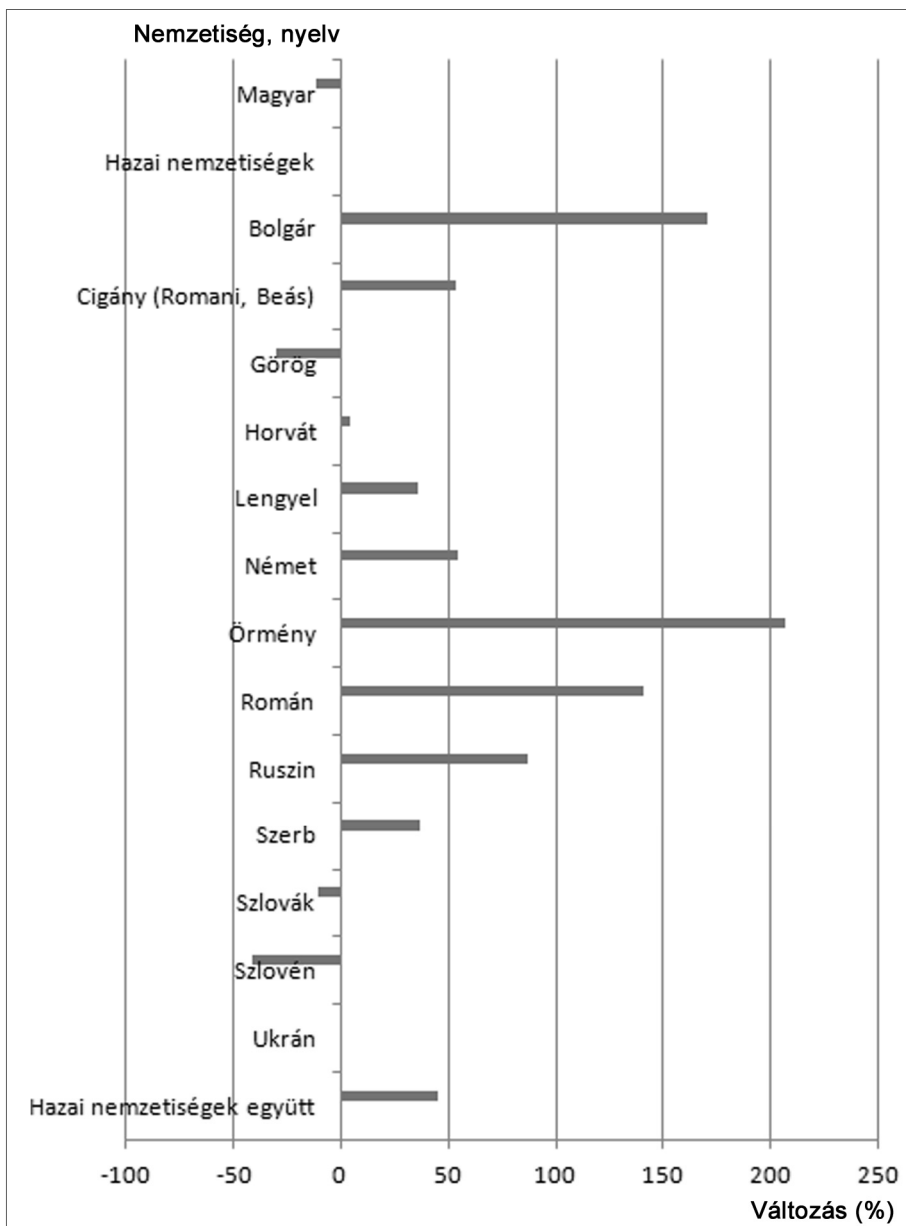
Nemzetiség, nyelv	Nemzetiség			Anyanyelv		
	2001	2011	Változás (%)	2001	2011	Változás (%)
Magyar	9 416 045	8 314 029	-11,7	9 546 374	8 409 049	-11,9
Hazai nemzetiségek						
Bolgár	1 358	3 556	+161,9	1 299	2 899	+123,2
Cigány (Romani, Beás)	189 984	308 957	+62,6	48 438	54 339	+12,2
Görög	2 509	3 916	+56,1	1 921	1 872	-2,6
Horvát	15 597	23 561	+51,1	14 326	13 716	-4,3
Lengyel	2 962	5 730	+93,5	2 580	3 049	+18,2
Német	62 105	131 951	+112,5	33 774	38 248	+13,2
Örmény	620	3 293	+431,1	294	444	+51,0
Román	7 995	26 345	+229,5	8 482	13 886	+63,7
Ruszin	1 098	3 323	+202,6	1 113	999	-10,2
Szerb	3 816	7 210	+88,9	3 388	3 708	+9,4
Szlovák	17 693	29 647	+67,6	11 817	9 888	-16,3
Szlovén	3 025	2 385	-21,2	3 180	1 723	-45,8
Ukrán	5 070	5 633	+11,1	4 885	3 384	-30,7
Hazai nemzetiségek együtt	313 832	555 507	+77,0	135 497	148 155	+9,3
Arab	1 396	4 537		1 438	2 929	
Kínai	2 275	6 154		2 414	5 819	
Orosz	2 341	6 170		3 257	7 382	
Vietnami	958	3 019		1 085	2 674	
Egyéb	36 472	28 068		36 270	21 657	
Nem kívánt válaszolni, nincs válasz	570 537	1 455 883		541 106	1 443 840	
Összesen	10 343 856	10 373 367		10 267 441	10 041 505	
Népesség	10 198 315	9 937 628		10 198 315	9 937 628	

Forrás: KSH

használt nyelv és kulturális kötődés szerint a 2001. és 2011. évi népszámlálás alapján

Családi, baráti közösségben használt nyelv			Kulturális kötődés		Nemzetiséghez tartozó		
2001	2011	Változás (%)	2001	2011	2001	2011	Változás (%)
9 584 836	8 409 011	-12,3	9 397 432		9 627 057	8 504 492	-11,7
1 118	2 756	+146,5	1 693		2 316	6 272	+170,8
53 075	61 143	+15,2	129 208		205 720	315 583	+53,4
1 974	2 346	+18,8	6 140		6 619	4 642	-29,9
14 779	16 053	+8,6	19 687		25 730	26 774	+4,1
2 659	3 815	+43,5	3 983		5 144	7 001	+36,1
52 912	95 661	+80,8	88 209		120 344	185 696	+54,3
300	496	+65,3	836		1 165	3 571	+206,5
8 215	17 983	+118,9	9 162		14 781	35 641	+141,1
1 068	1 131	+5,9	1 292		2 079	3 882	+86,7
4 186	5 713	+36,5	5 279		7 350	10 038	+36,6
18 057	16 266	-9,9	26 631		39 266	35 208	-10,3
3 108	1 745	-43,9	3 n429		4 832	2 820	-41,6
4 n519	3 245	-28,2	4 779		7 393	7 396	0,0
165 970	228 353	+37,6	300 328		442 739	644 524	+45,6
1 296	3 123		1 739		2 367	5 461	
2 547	6 072		2 475		2 915	6 770	
3 942	10 231		2 893		5 512	13 337	
1 089	2 780		964		1 244	3 500	
55 745	82 804		52 472		77 662	95 143	
558 246	1 486 218		628 328		524 103	1 398 731	
10 373 671	10 228 592		10 386 631		10 683 599	10 671 958	
10 198 315	9 937 628		10 198 315		10 198 315	9 937 628	

1. számú grafikon: **A nemzetiséghez tartozók változása 2001–2011 között**

3. számú táblázat: **Nemzetiségi célú előirányzatok 2014–2015 (millió Ft)**

Előirányzat címrendi besorolása	Előirányzat megnevezése	2014	2015	Válto- zás (Ft)	Válto- zás (%)
XX/20/56.	Nemzetiségi támogatások	639,4	639,4		
XX/22.	Települési és területi nemzetiségi önkormányzatok támogatása	1520	2352,8	832,8	54,8%
XX/20/60.	Nemzetiségi intézmények támogatása beruházásra, felújításra, pályázati önrészre (új előirányzat)		441,2 675*	új előirányzat	
XX/20/57/1	Bolgár Országos Önkormányzat és Média	43,7	55,2	11,5	26,3%
XX/20/57/2	Magyarországi Görögök Országos Önkormányzata és Média	44,9	62,9	18	40,1%
XX/20/57/3	Országos Horvát Önkormányzat és Média	144,5	178,0	33,5	23,2%
XX/20/57/4	Magyarországi Németek Országos Önkormányzata és Média	214,1	256,9	42,8	20,0%
XX/20/57/5	Magyarországi Románok Országos Önkormányzata és Média	89,6	107,5	17,9	20,0%
XX/20/57/6	Országos Roma Önkormányzat és Média	267,2	361,2	94	35,2%
XX/20/57/7	Országos Lengyel Önkormányzat és Média	47,0	54,0	7	14,9%
XX/20/57/8	Országos Örmény Önkormányzat és Média	42,5	52,5	10	23,5%
XX/20/57/9	Országos Szlovák Önkormányzat és Média	128,0	151,0	23	18,0%
XX/20/57/10	Országos Szlovén Önkormányzat és Média	64,0	80,0	16	25,0%
XX/20/57/11	Szerb Országos Önkormányzat és Média	78,7	100,7	22	28,0%
XX/20/57/12	Országos Ruszin Önkormányzat és Média	36,1	59,6	23,5	65,1%

* Egyszeri beruházási források

XX/20/57/13	Ukrán Országos Önkormányzat és Média	36,2	62,2	26	71,8%
XX/20/58/1	Bolgár Országos Önkormányzat által fenntartott intézmények támogatása	30,8	50,8	20	64,9%
XX/20/58/2	Mo-i Görögök Orsz. Önkormányzata által fenntartott intézmények támogatása	15,0	19,5	4,5	30,0%
XX/20/58/3	Országos Horvát Önkormányzat által fenntartott intézmények támogatása	65,5	104,4	38,9	59,4%
XX/20/58/4	Mo-i Németek Orsz. Önkormányzata által fenntartott intézmények támogatása	125,6	178,0	52,4	41,7%
XX/20/58/5	Mo-i Románok Országos Önkormányzata által fenntartott intézmények támogatása	27,5	40,8	13,3	48,4%
XX/20/58/6	Országos Roma Önkormányzat által fenntartott intézmények támogatása	78,6	165,9	87,3	111,1%
XX/20/58/7	Országos Lengyel Önkormányzat által fenntartott intézmények támogatása	25,8	30,8	5	19,4%
XX/20/58/8	Országos Örmény Önkormányzat által fenntartott intézmények támogatása	7,0	27,0	20	285,7%
XX/20/58/9	Országos Szlovák Önkormányzat által fenntartott intézmények támogatása	118,8	159,5	40,7	34,3%
XX/20/58/10	Országos Szlovén Önkormányzat által fenntartott intézmény támogatása	46,4	58,4	12	25,9%
XX/20/58/11	Szerb Országos Önkormányzat által fenntartott intézmények támogatása	54,7	69,2	14,5	26,5%
XX/20/58/12	Országos Ruszin Önkormányzat által fenntartott intézmények támogatása	7,8	13,5	5,7	73,1%
XX/20/58/13	Ukrán Országos Önkormányzat által fenntartott intézmény támogatása	8,0	14,5	6,5	81,3%

Készítette: EMMI Nemzetiségi Főosztály

Források: 2014. évi adatok: Magyarország 2014. évi költségvetéséről szóló 2013. évi CCXXX. törvény. 2015. évi adatok: Magyarország 2015. évi költségvetéséről szóló 2014. évi C. törvény

A kisebbségek a valóságban változatos területi, vallási, oktatási és kulturális autonómiaformákkal rendelkeztek évszázadokig, amelyek az identitásuk megőrzését biztosították. Nemzetiségi képviselők, sőt pártok delegáltjai is helyet foglaltak a magyar Országgyűlésben és a megyei képviselő testületekben, szép számmal vettek részt nemzetiségi tisztviselők a közigazgatásban, nyelvhasználatuk számos esetben a közügyek szóbeli és írásbeli vitelében megvalósult, hungarusként jelentős részvételük volt a magyarországi tudomány, kultúra, oktatás, főpapság stb. köreiben, a gazdasági és társadalmi életben, a szabadságküzdelmekben nagy többségükben a magyarság oldalán vettek részt. A különböző együtt élő népek együttélése, interetnikus viszonyai harmonikusak voltak. A nemzetállami felfogás a reformkorban semmiben sem volt többségközpontúbb, mint másutt a korabeli Európában, sőt a gyakorlat sok esetben toleránsabb volt. (Nem túl eredményes) **magyarosításról csupán az első világháborút megelőző negyedszázadban beszélhetünk.** Az önkéntes asszimiláció pedig sokkal inkább a dualista kor fellendülő gazdaságával, a zsidóság emancipációjával függött össze. **A kisebbségek számbeli növekedése, politikai megerősödése oly akkora volt, hogy az – külső megtámogatással – az elszakadáshoz is el tudott vezetni.**

Nemzetstratégiai orszáгимázs-formálásunkban ezt az évszázadokig fennállt állapotot és folyamatot kellene összevetni az utódállamoknak a békediktátumban aláírt és be nem tartott kisebbségvédelmi kötelezettségeivel és erőszakos asszimilációs törekvéseivel, s a már említett külhoni magyar népességfogyással.

7. A magyarországi kultúra nem homogén, hanem sokszínű. **A Balassi Intézethez tartozó külföldi magyar kulturális intézetek programjába nagyobb mértékben kellene bevonni a magyarországi nemzetiségek íróinak, művészeinek, művészeti csoportjainak a megmutatkozási lehetőségét.** Így Bukarestben hazai román, Pozsonyban a szlovák, Zágrábban a horvát, Belgrádban a szerb, Bécsben, Berlinben, Stuttgartban a német, Szófiában a bolgár, Varsóban a lengyel, Újdelhi-ben a cigány alkotók gyakoribb fórumát kellene biztosítani. (Amennyiben Ljubljanában is alakul Collegium Hungaricum, hasonlóképp a magyarországi szlovén és a muravidéki magyar kultúra megjelenítését is kívánatos volna beépíteni a feladatkörébe.) Ugyanígy a határon túli magyar kultúra legjobbainak is helye van valamennyi külföldi magyar kulturális intézet repertoárjában.

Jegyzetek

¹ Magyarország Alaptörvénye a NEMZETI HITVALLÁS-ban rögzíti, hogy „**Vállaljuk, hogy** örökségünket, egyedülálló nyelvünket, a magyar kultúrát, a **magyarországi nemzetiségek nyelvét** és kultúráját, a Kárpát-medence természet adta és ember alkotta értékeit **ápoljuk és megóvjuk**. Felelősséget viselünk utódainkért, ezért anyagi, szellemi és természeti erőforrásaink gondos használatával védelmezzük az utánunk jövő nemzedékek életfeltételeit.”

² Preambulum:

Magyarország védelemben részesíti a nemzetiségeket, biztosítja saját kultúrájuk ápolását, **anyanyelvük használatát**, az anyanyelvű oktatást, a saját nyelven való névhasználat jogát, kollektív részvételüket a közéletben, elősegíti a kulturális autonómiájuk megvalósulását, garantálja a valós közösségek öngazdátáshoz, önkormányzatisághoz való jogát.

1. § (1) bekezdés: a magyarországi nemzetiség fogalom közösségi és egyéni szintű definíciójának egyaránt lényegi eleme a nemzetiségi nyelv:

E törvény értelmében nemzetiség minden olyan - Magyarország területén legalább egy évszázada honos - népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, a lakosság többi részétől saját nyelve, kultúrája és hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozástudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségek érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul.

2. § 1. pont: a nemzetiségi közügy fogalma:

a) az e törvényben biztosított egyéni és közösségi jogok érvényesülése, a nemzetiséghez tartozók érdekeinek kifejezésre juttatása - különösen **az anyanyelv ápolása, őrzése és gyarapítása**, továbbá a nemzetiségek kulturális autonómiájának a nemzetiségi önkormányzatok által történő megvalósítása és megőrzése - érdekében a nemzetiséghez tartozók meghatározott közszolgáltatásokkal való ellátásával, ezen ügyek önálló vitelével és az ehhez szükséges szervezeti, személyi és anyagi feltételek megteremtésével összefüggő ügy;

5. §: **A nemzetiséghez tartozók nyelvhasználatának feltételeit - külön törvényben meghatározott esetekben - az állam biztosítani köteles.**

A polgári és büntetőeljárások során, valamint a közigazgatási eljárásokban az anyanyelv használatát a vonatkozó eljárásjogi törvények biztosítják.

Az Országgyűlésben a nemzetiséghez tartozó képviselő az anyanyelvét is használhatja.

A helyi önkormányzat képviselő-testületében a nemzetiségi képviselő anyanyelvét is használhatja. Ha a felszólalás kizárólag valamely nemzetiség nyelvén hangzott el, a felszólalás magyar nyelvű szövegét vagy tartalmi kivonatát az ülés jegyzőkönyvéhez csatolni kell.

12. § (1) bekezdés: **A nemzetiséghez tartozó személynek joga van:**
a) anyanyelvének szabad használatához szóban és írásban, történelmének, kultúrájának, hagyományainak megismeréséhez, ápolásához, gyarapításához, továbbadásához;
b) megtanulni anyanyelvét, részt venni anyanyelvű köznevelésben, oktatásban és művelődésben;

15. §: A nemzetiséghez tartozó személyeknek joguk van a családra vonatkozó nemzetiségi hagyományok tiszteletben tartására, családi kapcsolataik ápolására, családi ünnepeiknek anyanyelven történő megtartására és az ezekhez kapcsolódó, vallási közösség által végzett szertartások anyanyelven való lebonyolításának igénylésére.

16. § (1) bekezdés: **A nemzetiséghez tartozó személynek joga, hogy anyanyelvén használja a családi és utónevét, és joga van családi és utónevének hivatalos elismeréséhez.**

17. § A nemzetiségek elidegeníthetetlen közösségi joga

a) önazonosságuk megőrzése, ápolása, erősítése és átörökítése,
b) történelmi hagyományaik, nyelvük megőrzése és fejlesztése, tárgyi és szellemi kultúrájuk ápolása és gyarapítása.

22. §: **E törvény értelmében nemzetiségek által használt nyelvnek számít a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma/cigány (romani, illetve beás), (a továbbiakban együtt: roma), a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a szlovén és az ukrán nyelv, továbbá a roma és az örmény nemzetiség esetében a magyar nyelv is.**

Az állam a magyarországi nemzetiségek anyanyelvét közösség-összetartó tényezőként ismeri el. *Az állam tekintet nélkül arra, hogy a köznevelési intézménynek ki a fenntartója, támogatja a nemzetiségek által használt nyelv alkalmazását a nemzetiségi köznevelésben. A nemzetiségi köznevelés többletköltségét – jogszabályban meghatározott módon – az állam viseli.*

A nemzetiséghez tartozó gyermek – a szülője vagy gyámja döntésétől függetlenül – anyanyelvű, nemzetiségi két tanítási nyelvű, nemzetiségi nyelvoktató vagy roma nemzetiségi köznevelésben vehet részt. A roma nemzetiségi nevelés, nevelés-oktatás folyhat kizárólag magyar nyelven, de a szülők igényei alapján az intézményfenntartó köteles biztosítani a roma nyelv (romani, illetve beás) oktatását is.

A nemzetiség anyanyelvű vagy anyanyelvi nevelése, nevelése-oktatása a helyi lehetőségek és igények szerint nemzetiségi óvodában, iskolában, iskolai osztályban vagy csoportban történhet.

A településen meg kell szervezni és fenn kell tartani a nemzetiségi óvodai nevelést, továbbá a nemzetiségi iskolai nevelés-oktatást - a roma nemzetiség esetében a (3) bekezdés szerinti igénynek megfelelően - ha ezt ugyanahhoz a nemzetiséghez tartozó nyolc (gyermek) tanuló szülője a fenntartótól kérte, és

az óvodai csoport, iskolai osztály a nemzeti köznevelésről szóló törvény rendelkezései alapján megszervezhető. Ha a tanulólétszám nem teszi lehetővé a nemzetiségi óvodai nevelés, iskolai nevelés-oktatás egy településen belüli megszervezését, az érintett országos önkormányzat kezdeményezésére a feladatellátásra köteles szerv megteremti a kiegészítő nemzetiségi nevelés-oktatás feltételeit. A kiegészítő nemzetiségi nevelés-oktatást az országos nemzetiségi önkormányzat maga is megszervezheti.

A nemzetiségi anyanyelvű és anyanyelvi közneveléshez az anyanyelvű pedagógusok képzésének, továbbképzésének biztosítása állami feladat. E feladat keretében az állam támogatja a nemzetiségek anya-, illetve nyelvvországból érkező oktatók magyarországi vendégtanári alkalmazását is.

³ 6. §: Azokon a településeken, ahol valamely nemzetiségnek a népszámlálás során regisztrált aránya eléri a tíz százalékot, a helyi önkormányzat az illetékeségi területén működő érintett települési nemzetiségi önkormányzat kérésére köteles biztosítani, hogy

a) rendeletének kihirdetése, hirdetményének közzététele – a magyar nyelven történő közzététel mellett – a nemzetiség anyanyelvén is megtörténjék,

b) a közigazgatási eljárás során használt nyomtatványok a nemzetiség anyanyelvén is rendelkezésre álljanak,

c) a közhivatalok, közszolgáltatást végző szervek elnevezését feltüntető táblák feliratai vagy ezek működésére vonatkozó közlemények – a magyar nyelvű szövegezés és írásmód mellett, azzal azonos tartalommal és formában – a nemzetiség anyanyelvén is olvashatóak legyenek,

d) a helység- és utcaneveket megjelölő táblák feliratai a magyar nyelvű szövegezés és írásmód mellett a hagyományos nemzetiségi elnevezés a nemzetiség anyanyelvén, ennek hiányában a magyar nyelvű elnevezéssel azonos tartalmú és formájú elnevezés a nemzetiség anyanyelvén is olvashatóak legyenek.

Azokon a településeken, ahol valamely nemzetiségnek a népszámlálás során regisztrált aránya eléri a húsz százalékot, az érintett települési nemzetiségi önkormányzat kérésére a helyi köztisztviselői és közalkalmazotti, valamint közjegyzői és bírósági végrehajtói állások betöltése során – az általános szakmai követelmények megtartása mellett – biztosítani kell az adott nemzetiség anyanyelvét is ismerő személy alkalmazását.

Azokon a településeken, ahol valamely nemzetiségnek a népszámlálás során regisztrált aránya eléri a tíz százalékot és a településen nemzetiségi önkormányzat, vagy nemzetiségi egyesület működik, az érintett települési nemzetiségi önkormányzat, vagy nemzetiségi egyesület kérésére a helyi önkormányzat által fenntartott vagy finanszírozott médiaszolgáltató rendszeres nemzetiségi közszolgálati műsort biztosít az adott településen élő nemzetiségi közösség

anyanyelvű tájékoztatása érdekében. A rendelkezés a helyi önkormányzat által kiadott vagy finanszírozott sajtótermékre is vonatkozik.

⁴ <http://www.parlament.hu/bevezetes8>

⁵ A szószóló jogai és kötelezettségei is főként a nemzetiségek érdekeit és jogait érintő indítványok és ügyek köré csoportosulnak. Az Országgyűlésben – jogállásából eredően – nem rendelkezik szavazati joggal, de annak ülésén felszólalhat, ha a Házbizottság megítélése szerint az adott napirendi pont a nemzetiségek érdekeit, jogait érinti. E mellett a szószóló rendkívüli ügyben napirend után is felszólalhat. Kérdést intézhet továbbá a Kormányhoz és a Kormány tagjához, valamint az alapvető jogok biztosához, az Állami Számvevőszék elnökéhez és a legfőbb ügyészhez a feladatkörükbe tartozó, a nemzetiségek érdekeit, jogait érintő ügyben. A szószóló nemzetiségeket érintő határozati javaslatot is benyújthat az Országgyűlésnek.

A szószólók a nemzetiségeket képviselő országgyűlési bizottság tagjai, a bizottság munkájában szavazati joggal vesznek részt. Az állandó bizottságok, illetve a törvényalkotási bizottság ülésein – az érintett bizottság elnökének döntése alapján vagy nemzetiségeket érintő napirendi pont esetén – tanácskozási joggal vesznek részt.

A szószólók jogai és kötelezettségei egyenlők, tevékenységüket a köz és az adott nemzetiség érdekében végzik. A szószólókat mentelmi jog illeti meg. (<http://www.parlament.hu/bevezetes8>)

⁶ <http://www.parlament.hu/az-orszaggyules-bizottsagai?>

[p_auth=vEtbCAY1&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcplsql%2Fogy_biz.biz_adat_uj%3FP_Ck1%3D40%26P_Biz%3DA436%26P_munkatars%3D](http://www.parlament.hu/az-orszaggyules-bizottsagai?p_auth=vEtbCAY1&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcplsql%2Fogy_biz.biz_adat_uj%3FP_Ck1%3D40%26P_Biz%3DA436%26P_munkatars%3D)

⁷ <http://www.parlament.hu/irom40/01794/01794-0536.pdf>

O mogućim međusobnim vezama između nacionalne i narodnostne politike, s obzirom na prava upotrebe maternjeg jezika

Načelna polazišna tačka mađarske manjinske politike kojom se vlada rukovodi od početka prevrata jeste da slično nacionalnoj, i narodnostna politika koja se sprovodi u odnosu na manjine predstavlja vrednost sama po sebi. Kao i po pitanju brige matice o Mađarima koji žive izvan njenih sadašnjih granica, tako i po pitanju unutrašnjih mjanjinskih samouprava in očuvanja identiteta učinjen je značajan korak u odnosu na godinu 1989. Za deceniju – između 2001 i 2011 – broj onih koji su se u Mađarskoj izjasnili kao pripadnici nekoj od manjina povećao se za oko jedan i po puta. Proširen je krug prava na upotrebu jezika, sve manjine su se mogle uključiti u rad Parlamenta, a značajno je porastao i okvir budžetskih sredstava namenjenih manjinama.

Autor u svojoj studiji oslanjajući se na činjenice i argumentovano iznosi ideju o mogućem usaglašavanju aspekata manjinske i nacionalne politike – ne na osnovi reciprociteta.

(Prevod: SZILÁGYI Károly)

A kötet szerzői és szerkesztői

Balázs-Arth Valéria 1956-ban született Szabadkán. Az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Tanszékén tanári és fordítói oklevelet (1981), majd ugyanott posztgraduális tanulmányok után magiszteri fokozatot szerzett (1991). Szabadkán középiskolai tanár (1981–1983), a szabadkai polgármesteri hivatal szakszolgálatában fordító, közben több tudományos projektben is részt vett. 1992-től Budapesten lexikonszerkesztőként és szócikkíróként dolgozik: többek között a Magyar Színházművészeti Lexikon délvidéki szakszerkesztője, a 19. kötetes *Révai Új Lexikona* délvidéki szakszerkesztője, szerkesztője és szócikkírója, a háromkötetes *Kortárs Magyar Művészeti Lexikon* délvidéki anyagának összeállítója és szócikkírója. Eddig több mint harmincöt lexikon-kötet anyagának szerkesztésében, írásában vett részt. 2007-ben jelent meg a *Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikon* című könyve. Egyéb kiadványokban, lapokban is publikál, tankönyveket, katalógusokat fordít. E-mail: arth.valeria@gmail.com

Gasparics Judit 1983-ban született Zalaegerszegen. A Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 2001 és 2006 között irodalomelméletet, irodalomtörténetet és alkalmazott nyelvészeti tanulmányokat hallgatott. 2006 szeptembere óta a budapesti Raoul Wallenberg Szakközépiskola és Szakiskola tanára, 2007-től 2010-ig az ELTE Bölcsészettudományi Karán a Magyar Nyelvtudományi Doktori Iskola hallgatója volt. 2010 márciusától 2012 februárjáig részt vett az ELDIA (European Language Diversity for All – az Európai Unió 7. számú keretprogramja) nemzetközi projekt maribori csoportjának munkájában. Doktori disszertációját a szlovéniai (muravidéki) magyarok nyelvhasználatából és nyelvváltozataiból írta. E-mail: gasparics.judit@gmail.com

Hagymás István 1955-ben született Újvidéken. 1982-ben diplomázott a Debreceni Orvostudományi Egyetemen. Debrecenben Pap Gábor művészettörténet előadásait is hallgatta. Pszichiáter, író, fotóművész, asztrálmitológiával foglalkozik. A Szlovéniai Magyar Írók Társasága alapító tagja. Hat kötete jelent meg, legutóbb az *Eleven – Napvíz* (2014). Előkészületben: *A mitikus József Attila* (2007) 2. kiadása. Lendván él. E-mail: psih.amb.istvan.h@siol.net

Kissné dr. Kovács Adrienne (1952, Endrőd) etnográfus, irodalomtörténész, tanár, szakíró. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen végzett magyar – néprajz – orosz szakon, itt is doktorált. Az irodalom és a néprajz határterületeit kutatja. Irodalmi és néprajzi tanulmányokat publikál, szakkonferenciákon előad. Toldy Ferenc-díjas és Apáczai-díjas. Budapesten él. Kötete: *Mi marad?*, 2006.

Molnár Csikós László 1950-ben született Zentán. Az általános iskolát Adán végezte, a középiskolát (nyelvi gimnázium) Zentán, az egyetemet Újvidéken (Bölcsészettudományi Kar). 1973-ban magyartanári oklevelet szerzett. 1976-ban a nyelvtudományok magisztere, 1986-ban a filológiai tudományok doktora lett. Pályáját az újvidéki Hungarológiai Intézetben kezdte, majd jogutódjában, az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvi és Irodalmi Tanszékén folytatta. 1997-től rendes egyetemi tanár. Különbőféle nyelvészeti tárgyakat (mondattan, hangtan, beszédművelés stb.) ad elő az újvidéki BTK-n, illetve a belgrádi Filológiai Karon. Tudományos munkásságának eredményeként tucatnyi könyvet, körülbelül száz tanulmányt, mintegy ezeröttszáz szakcikket jelentetett meg. Rendszeres tudománynpszerűsítő tevékenységet folytat a sajtóban, a rádióban és az interneten. 1991-ben Szarvas Gábor-díjat kapott, 2009-ben pedig Ada község képviselő-testületének dicsérető oklevelét érdemelte ki. E-mail: mcsikos@gmail.com

Molnár Ljubić Mónika 1984-ben született Eszéken, állandó lakhelye Kopács. 2012-ben végzett a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar nyelv és irodalom, valamint kommunikáció szakán. 2006-tól 2012-ig az *Új Magyar Képes Újság* munkatársaként tevékenykedett. 2012 novemberétől az eszéki J. J. Strossmayer Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén tanársegéd. 2013 szeptemberében kezdte doktori tanulmányait az ELTE Nyelvtudományi Doktori Iskolájának Interkulturális nyelvészet programján. Kutatási területe a horvátországi magyar fiatalok nyelvhasználata. 2013 óta vezeti a Horvátországi Magyarok Ifjúsági Közösségét, évek óta aktív tagja több magyar kultúregyesületnek is, és közösségi munkavállalással igyekszik szolgálni a magyar kisebbséget. E-mail: monikam84@gmail.com

Ruda Gábor 1953-ban született Budapesten. Középiskolai tanári (ELTE, 1981) és neveléstudományi diplomát szerzett (FU Berlin,

1993). Kísérleti és dokumentumfilmeket készített, fényképezéssel foglalkozik. Kisebbségkutató, a kétnyelvűség és a kisebbségek kultúrája témájú tanulmányok szerzője. Többynyelvű tanulmánykötetek, a *Muravidék* (2001) és az *Átkelő* (2005) című kulturális folyóiratok szerkesztője. A Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület alapító tagja (1997) és elnöke (2007). E-mail: RudaGabor@hotmail.com

Székely András Bertalan 1952-ben született Budapesten. 1977-ben földmérő mérnöki, 1981-ben szociológusi diplomát, 1982-ben bölcsészettudományi doktorátust szerzett. Művelődésszociológus, kisebbségkutató, az Emberi Erőforrások Minisztériuma közigazgatási főtanácsadója. Eddig tizenhárom kötete jelent meg, legutóbb: Közép-európai szóttes (2010); A híd, amely összeköt (2012); Dunának, Oltnak... (2014). Isaszegen él. E-mail: szekely77@googlemail.com

Tartalomjegyzék / Sadržaj

Előszó.....	3
BALÁZS-ARTH Valéria: Vajdasági képzőművészet a Délvidéki Magyar Képzőművészeti Lexikonban	7
Vojvođanski likovni umetnici u „Leksikonu likovnih umetnika južnih krajeva”	18
HAGYMÁS István: Talpfák.....	19
Pragovi	30
KISSNÉ dr. KOVÁCS Adrienne: Ünnepeink dél-magyarországi hagyományvilága.....	31
Naši praznici u svetu tradicija Južne Mađarske	52
MOLNÁR CSIKÓS László: Vajdasági magyar hivatalos helységnevek.....	53
Službeni nazivi mesta na mađarskom jeziku u Vojvodini.....	61
A vajdasági magyar regionális köznyelv.....	62
Mađarski regionalni standard u Vojvodini	68
MOLNÁR LJUBIĆ Mónika: Idegennyelv-tanulás kétnyelvűek körében	69
Idegennyelv-tanulás kétnyelvűek körében (szerbül)	74
SZÉKELY András Bertalan: A nemzet- és nemzetiségpolitika lehetőséges összefüggéseiről, a nyelvhasználati jogok figyelembevételével	75
O mogućim međusobnim vezama između nacionalne i narodnostne politike, s obzirom na prava upotrebe maternjeg jezika	90
A kötet szerzői és szerkesztői.....	91

Támogató / Sponzor

Nemzeti Kulturális Alap / Nacionalni fond za kulturu

Adalékok a délvidéki magyarok nyelvéhez és kultúrájához /
Prilozi jeziku i kulturi Mađara na južnim krajevima

Szerkesztette / Uredili: GASPARICS Judit, RUDA Gábor

Kiadó / Izdavač: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület
Pilisvörösvár, 2015
muravidek@freemail.hu
www.muravidek.eu
www.evid.hu

Szerb fordítások / Preveli na srpski:
MOLNÁR CSIKÓS László, SZILÁGYI Károly

A borítóterv NÉMETH Csongor munkája, NÉMETH Mátyás „A
temerini Perczel Mór utca” című olajfestménye felhasználásával /
Likovna oprema NÉMETH Csongor, koristeći sliku u ulju NÉMETH
Mátyása: „Ulica Perczel Mór u Temerinu”

Nyomda / Štampa: Pannónia Nyomda Kft., Budapest

ISBN 978-615-5026-72-0 (nyomtatott)
ISBN 978-615-5026-73-7 (online, PDF)

Kereskedelmi forgalomba nem kerül /
Nije namenjena za trgovinsku prodaju

